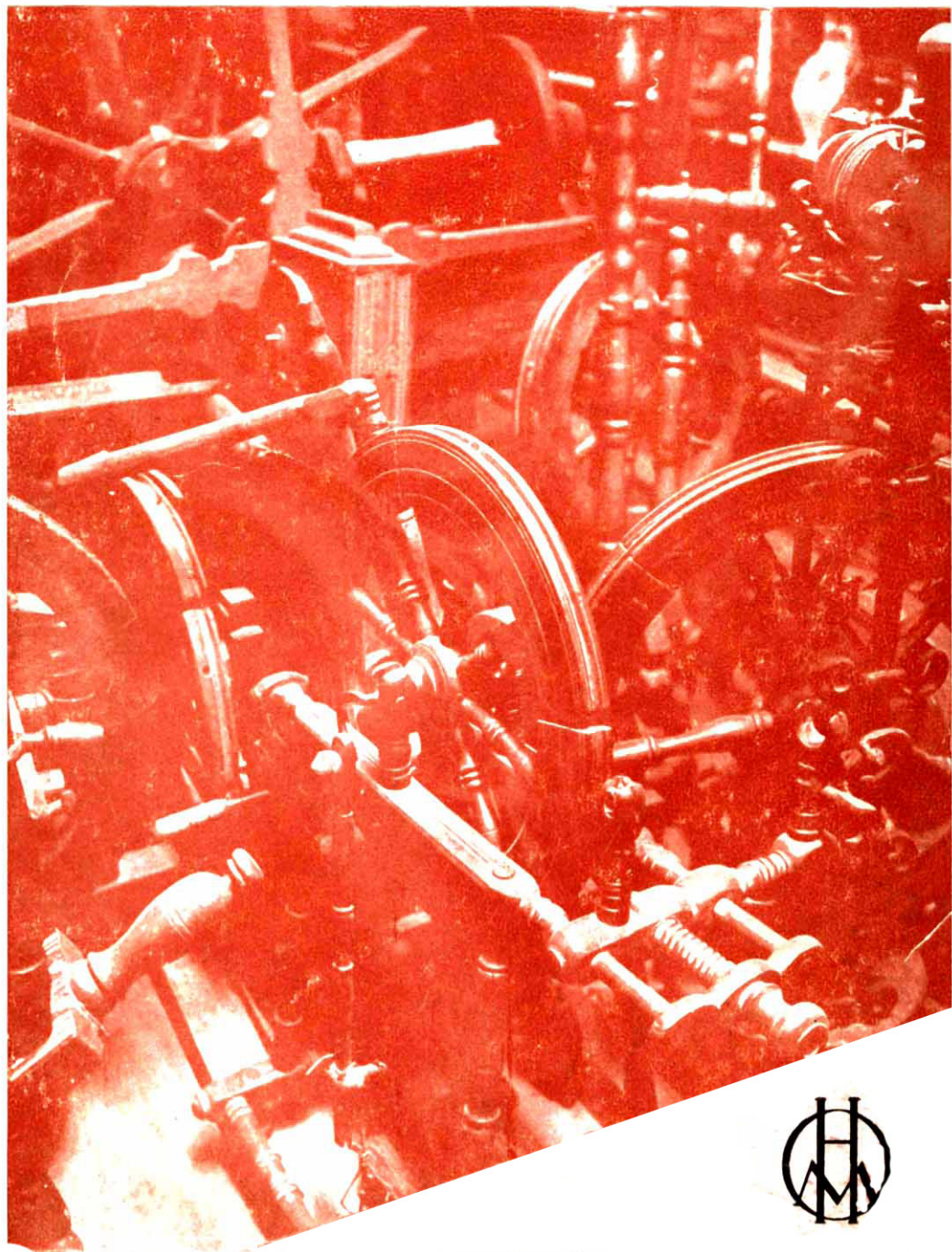

lajos árpád • borsodi fonó

Jelenkori művelődési politikánk hatása egyre nagyobb erővel mutatkozik tudományos életünkben. A tudomány, így a néprajz is, kilépszakmai elzártágából és egyre mélyebben hatol be a tömegek közé, az ismeretek terjesztésével közvetelményt formál, lelkesít, erősíti a dolgozó nép társadalmi tudatát.

A tudomány és a népművelés szempontjainak kapcsolata ma már elengedhetetlen követelmény.

Ennek a kettős követelménynek igyekszik megfelelni Lajos Árpád „Borsodi fonó” című néprajzi művel.

Ez a könyv, mint tudományos munka, a szerző első kísérlete a leltűnő paraszti életforma egyik szakaszának, a fonóéletnek dialektikus ábrázolására. A fonót úgy is mint régi termelési módot, úgy is mint népszokást, egymás kölcsönös tükrözésében világítja meg hazánk egyik legváltozatosabb területén, Borsodban. Hosszú évek fáradságos gyűjtőmunkájának eredményeit foglalja leíró rendszerbe a megye különböző néprajzi csoportjainak, tájainak összehasonlításával. Ugyanakkor, amidőn a régi fonóélet sok-sok oldalát világítja meg a házfönés eszközeivel, bonyolult munkameneteivel, örömeivel, szenvedéseivel, a fonáshoz fűződő népi hagyományokkal, játékokkal, dalokkal, balladákkal, mesékkel, találós mesékkel kutatásainak eredményeit egy közös gondolathoz foglalja: milyen is volt a fonó nő helyzete és szerepe a régi paraszti társadalomban.

A szerző művét tudományos értékű leíró szintézise teszi. A szempontok és megfigyelések csoportosítása, összesítése jól érzékelteti a fonóélet sokrétűségét, mozzanatainak összefüggését, s egyúttal jó alapot ad a fonóélet területét is felölelő néprajzi történeti szintézisnek.

A „Borsodi fonó” egyúttal élvezetes olvasmány is, amellyel, hogy a fonóéletet a maga kendőzetlen valóságában, helyenként nyers őszinteségében festi meg. Szakmai szárazság helyett könnyed, színes stílussal van megírva, irodalmi színvonalon. A könyv olvasmányosságát fokozza gazdag adatanyaga (munkafolklór, a fonó költészete, játékvilága, díszes külsőségei).

Az adatanyag jó része alkalmas arra is, hogy népi játékcsoportok feldolgozásában színpadi rendezvényekként is szerepeljen.

A „Borsodi fonó”-t, mely az „Eszakmagyarországi fonóházak” tervbeveti sorozatának első kötete, mind a szakmai tudományos kutatók, mind pedig a tárgy iránt érdeklődő olvasók és a művészeti tömegmozgalom munkásainak szíves figyelmébe ajánljuk.

LAJOS ÁRPÁD
BORSODI FŐNÖ

Bandinsk
sok szeretettel ajánlja
könyv megismerésére. H. J. J.
Miskolc, 1967. I. 19.

LAJOS ÁRPÁD

BORSODI FONÓ

MISKOLC, 1965

Készült a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács V. B.
Művelődésügyi Osztályának anyagi támogatásával

Ajánlott bibliográfiai rövidítés: HOMNépk.

Felelős kiadó: Szebeni Győző

Felelős szerkesztő: Komáromy József

A nyomdai és kötetési munkát a Borsod megyei Nyomdai Vállalat, Miskolc végezte. — Felelős: Méry György.
Sokszorosítás készült a Magyar Nemzeti Múzeum Rotaprint üzemében. — Felelős: dr. Dajbukát Gergely.

UTRAVALÓ

Szép szavakból szeretnék nagyszerű utravalót csomagolni abba az országot-világot bejáró uti tarisznzába, amely Lajos Árpádnak, a kiváló miskolci folkloristának ezideig legnagyobb tudományos-művészi alkotását, élete legkiemelkedőbb művét viszi széjjel. Nem azért írom ezeket a dicsérő sorokat, hogy ajánljam e könyvet, - erre nincsen szüksége, - hanem azért, hogy rámutassak e nagyszerű könyv társadalmi jelentőségére azok előtt is, akik hajlandóak lenézni mosollyal kísérni a benne megörökített emlékeztetéseket, az emberiség talán legkorábbi eszméléseit is őriző, egyszerű, naiv, nőies hagyományokat, amelyeket a ma hangos és laza forgatagában csak erre hivatott elme képes előkotorni a hagyományőrizők emlékeztetének legrejtettebb zugából. A kendermunkák és a fonó borsodi-palócos sajátosságait, a munkákhoz fűződő hagyományos szórakozásokat Lajos Árpád úgy írta le, hogy műve ne csupán tudományos forrásmunka, hanem szórakoztató olvasmány is legyen. Nála e két fontos korszerű követelmény nem kibékíthetetlen ellentét, mert a borsodi néppel él, e népért dolgozik és e népnek nyújtja át művét, mint felszabadulásunk 20. évfordulójára szánt ajándékot. A borsodi népművészet szellemi kincsére ez a szép könyv, mely millió és millió asszony és leány, megszámlálhatatlan nemzedékek sora aggódó sóhajtását, szerető gyötrelmét és szenvedését művészi sűrítettséggel sugározza felénk, az olvasókra, az utódokra, amikor a megmérhetetlen türelmet igénylő munka hajszálfinom szálaiból font, fonalaiból szőtt, elszakíthatatlan és elnyúlhatatlan termékeit csodáljuk.

Lajos Árpád nevét először Györffy Istvántól, a híres etnográfustól hallottam. Éppen az Ethnographia című folyóirat Solymossy-émlékszámáról tárgyaltam vele, amikor csengett asztalán a telefon. Ma sem tudom, hogy kivel beszélt a nagytekintélyű professzor, csak arra emlékszem, hogy a méltatlanko-

dástól kivörösödött az arca, úgy kiabált vele. Arról volt szó, hogy Lajos Árpád nevű tanítványát néprajzi gyűjtés közben elfogták a csendőrök, mint háborúellenes agitációval gyanúsított egyént és nem akarják szabadon engedni. Györffy István felháborodottan magyarázta a telefonba, hogy teljesen érthetetlen előtte, hogyan lehet olyan galamblelkű fiatalembert, mint Lajos Árpád, véres száju agitátornak tekinteni és alaposan megmondta a csendőrség szellemi képességéről a véleményét.

Mit csinált ekkor a miskolci szücs nagy áldozatok árán tanult szelíd, félénk természetű fia, ami a Horthy-csendőrökben azt a hitet keltette, hogy mint kommunista agitátor járja a borsodi falvakat és Hitler háboruja ellen lázítja fel a szegényeket? Lajos Árpád gyermek-játékokat gyűjtött és az ut porában játszott zsellérek és béresek sóvány gyermekeivel, hogy megtanulja tőlük azokat a dalcskákat és táncocskákat, amelyek talán több ezer év óta szálltak át hozzájuk nemzedékről-nemzedékre. Ágyuk dörgése, stukák vijjogása közben, a fasiszta terror tombolása idején a jövő számára mentette a szegénység szellemi kincseit, a magyar nép nevelő tevékenységének hagyományos termékeit a pusztulástól a jövő számára. A fasiszta príbékek szemében a nép mentésének, segítésének még ez a módja is forradalmi tett volt. Talán az fájt a kiméletlen kezű csendőrlegényeknek, hogy a fiatal "tanár bácsi" kis szelet kenyérrel, vagy pár szem cukorkával viszonzta a nyomorgó gyermekek szíves segítségét és szeretettel csilant fel tekintetük, amikor vékony hangon énekelgetve táncra perdültek előtte?...

Lajos Árpád nevét az énekes-táncos-sportszerű-társas gyermekjátékok gyűjtése terén végzett értékes tevékenysége tette híressé nemcsak hazánkban, hanem külföldön is. Világszerte ismert forrásmunka "A magyar nép játékei." c. szép könyve. Azt mutatja, hogy a kiváló ku-

tató hazánk minden nevezetesebb vidékét bejárta, hogy könyve méltóképpen reprezentálja népi gyermekjáték-kincsünket. A játékok rendszerezése uttörő munka, mivel rendszere nemcsak a forma, hanem a tartalom megragadásán is épül.

Lajos Árpád a felszabadulás óta Borsod megye népművelési-népművészeti felelőseként e mozgalom irányítója. A nép iránti szeretettől átszőtt ihletettséggel és lázas megszállottsággal végzett nagyszerű munka eredményeként a megyei művelődési-művészeti mozgalom nem egy országos sikere az ő szakszerű utmutatása nyomán született meg és lett a jogos örökségét korszerű módon birtokba vevő nép jelentős győzelme az elmardottság és a tudatlanság felett. Már fiatalabb éveiben is úgy vélte, hogy az általa gyűjtött játékok felujítása az életviszonyoknak megfelelő módon történhetik. A népieskedés, vidékieskedés, provincializmus mindig távolállt tőle, mert nem a paraszti külsőségek átmentésére, hanem a játékokban lüktető folyamat nevelő értékének hasznosítására törekedett. A népművészeti motívumok helyi sajátosságait sem változtatlanul építette be az új alkotásokba, hanem a hagyományos helyi szerkezet művészi lényegének átköltési titkait tanította meg a diszitőművészeti szakkörök szorgalmas kezű asszonyainak és leányainak.

Lajos Árpád népművelő tevékenységének az a titka, hogy a nép szeretete sugárzik minden mozdulatából. Szeretnénk, ha ez a nagy-nagy szeretet újabb alkotásokra lendítené, ha a magyar nép felszabadulásának 20. évfordulójának felemelő ünnepeivel annak a kifogyhatatlan szeretetnek a diadalát jelenítenék, amely az ő törekény testét és mély humánusát is a világ minden népe igazáért vívott emberfeletti harc egyik hőségévé tette. Forgassuk e könyvet azzal a szeretettel, amellyel e munkát szerzője a békeharci fegyveréül készítette és az új élet szerszámaként helyezte asztalunkra.

Dr. Dömötör Sándor.

B E V E Z E T É S .

A fonó mint társas munka és mint népszokás, a maga egységében Borsod népéletének is szerves része volt. Századokon át meg-megújulva, gazdag változatokban elterjedve virágzott, s egyes területeken /a palócságnál, beleszámitva a Bükk hegység északi környékének falvait, a matyóság két szigetén: Tardon, Szentistvánon, a hozzájuk közeleső Délbükkeljén, távolabb, keletre a Bódva völgyén, Csereháton, s legkeletebbre a Bodroghözben/ szinte napjainkig fennmaradt.

Társadalmi, gazdasági átalakulásunk hatalmas sodrában ez is elmerült. Már csak emlékei élnek. De ezek az emlékek is gyorsan fakulnak, enyésznek.

Felszínrehozásuk, történeti és népművészeti emlékként való átmentésük az utókor számára égetően sürgős és részletekbemenő munkát jelent. Ehhez a munkához kívánok hozzájárulni a Borsodi fonó-val.

Ez a monográfia leíró módszerrel készült. Borsod-Abaúj-Zemplén megye különböző tájaira kiterjedően, századunk elejéig visszanyúló visszaemlékezések nyomán, s az adatközlők szemléltetéseit is /egyres munkarészletek bemutatása, dalok, játékok közlése/ felhasználva, szakaszonként leírja a fonóélet jelenségeit, jellemez, összefoglal.

Tárgykörének központi területe a fonás időszakát öleli fel, azt a meg-megújuló időtartamot, mely a késő őszi és a téli hónapokat foglalta magába. A fonást megelőző kenderfeldolgozó munka szakaszait /kendermagvetés, nyűvés, áztatás, törés, gerebenezés/ csak vázlatosan, áttekintőleg ismerteti, mintegy előrepillantásul.

Magát a fonót a következő főbb tételekben taglalja: a fonónó helye és szerepe a paraszti társadalomban, a munka áthagyományozása, a munkaközösségek főbb típusai, a fonás időszakai, eszközei, munkamenete, szociális és egészségügyi vonatkozásai, a kézi fonómunka értékelése, a munkahely szerepének kibővülése a fiatalság társas összefüggéseiben, a megjelenés díszes külsőségei, a fonó hagyományai és a fonó szerepe az ifjúság szerelmi életében.

A kisebb adatok, megfigyelések, jellemzések, valamint a terjedelmesebb adatok tartalmi vonatkozása a rájuk való utalásokkal a leíró ismertetés menetébe kapcsolódnak, magát a terjedelmes adatanyagot /népköltészet, népi játékok, munkafolklore-anyag/ külön példatár foglalja össze.

A fonóélet kiemelését a kenderkultúra többi szaka-
zaiból e munkamód huzamos helyszekötöttsége, a résztvevők folyamatos, népes megjelenése, s az így kialakult hagyomány-
kincs sajátos gazdagsága tette érdekessé. A fonónak mint régi munkamódnak sok részletről összetevődő, meglehetősen bonyolult munkamenete, a költés kialakult társas élet sok-
oldalúsága, a hagyománykincs sokrétűsége, egyszóval a fonó egész élményanyaga a rávonatközeli kutatások, vizsgálatok több-
féle módját teszi szükségessé, sőt, helyenkint az ismertetés élményszerűen szemléltető eszközeit is igénybeveteti. Nem véletlen, hogy a kendermegművelésnek éppen erről a területéről esik legtöbb szó, s mivel a fonó fogalmának hangulati, érzelmi velejárói is vannak, az irodalomnak, a költészetnek s a művészet egyéb ágainak /zene, dráma, tánc, képzőművészet/ is gyakorta érdeklődési körébe került. A fonóhoz nemcsak a tudománynak, de a művészetnek is köze van.

Vonzóereje természetesen azokat tartotta hatalmában, akik benne éltek, de kisugárzott azokra is, akik a paraszti eletről távol voltak, akik nem vettek részt a fonóban, csak vagy hallomásból képzelgettek maguk elé, vagy néha-néha

mint külső szemlélőkben, a fonóházakba igyekvő fiatalság látsása, a fonóházakból kiszűrődő nótaszó hangja hangulatos, romantikus képzeteket keltett bennük.

Idill, enyelgés, apró, zavartalan örömök - így szokták emlegetni a fonót azok, akik a megszépítő távolság aranyos ködében ábrándoztak róla.

A valóság a maga részleteiben és őszinteségében mást mutat. Ebben a társas életben voltak bájos pillanatok, zajongó öröm, mulatozás, versengés a szerelemben, de voltak prózai jelenetek, nyers összeütközések, kisebb-nagyobb sebek, melyeket gyakran azok szenvedtek el, akik a társas fonó rendjével kerültek szembe, - s mindezek hátterében egy régi társadalmi élet árnyéka borongott, mely nyomasztólag hatott a népre: szegényes körülmények, egészségtelen munkakörnyezet, az egészségre ártalmas fonás, üldöztetés a közigazgatási szervek részéről, aggódo örködés, félelem és olykor-olykor riadt menekülés a csendőrség zaklatásai elől.

A fonó nem volt egészen idill és költészet. A lenezett és üldözött népi kultúra egyik viharvert területe volt, melyben gyomok és virágok egymás mellett teremtek meg és éltek szívos életüket. Az a vonzóerő, ami összetartotta a régi munkaközösséget, egyéb szórakozási alkalmak hiányában a társas munkának a mesével, közös játékokkal, dalokkal való összekapcsolása, az összeszokás ereje volt. Ez a közösség nem részesült külső támogatásban. Az egyházi szervek elítélték, a közigazgatási szervek, hatóságok üldözték. Mégsem tudták megsemmisíteni. A fonóéletet új termelési viszonyok létrejötte, új gazdasági-társadalmi életforma szüntette meg.

Borsod megyében is a fonóélet hagyományos kategóriái fejlődtek ki, mégpedig sokféle változatban és színben, Borsod-Abaúj-Zemplén megye taji sajátosságainak, nép-

rajzi arculatának megfelelően. A megye tájai és néprajzi csoportjai közötti eltérések, érintkezések, keveredések még ma is jó lehetőséget adnak a fonóélet jelenségeinek széleskörű, tájbeli összehasonlítására, összefüggő, széles alapot biztosítva a fonóélet területére is kiterjedő néprajzi történeti szintézis számára.

Az idevonatkozó adatok kutatását és gyűjtését a megye legjellemzőbb területeire és néprajzi csoportjaira igyekeztem kiterjeszténi, azokra a helyekre, melyeket legtipikusabbaknak jöltem meg.

Felkutatott helységek:

a barkóság területén Domaháza, Kissikátor, Hangony, Sentsimon, Borsódszentgyörgy, Borsodnádásd, Járdánháza, Bükkmogyorósd, Sajómercse, Sajóvelezd, Sajókaza, Bánhorvát, Dédestapolcsány, Tardona, Mályinka;

a szárazvölgyi palócság területén Szuhaő, Dövény, Felsőnyarád, Telekes, Kánó, Imola, Jósvalő;

a matyóság három szigete Mezőkövesd, Szentistván, Tard;

Délbükkeljén a Hór- és Lator völgy környező falvai: Cserépfalu, Cserépváralja, Bogács, Szomolya, Sály, Latorut, Borsodgeszt, Harsány, Emőd, Mályi;

A Bódva völgyében: Borsodszirák, Szendrő, Szendrőlád, Szalonna, Bódvárakó;

a Csereháton: Nyomár, Ládbesenyő, Damak, Hegymeg, Martonyi, Rakacaszend, Csenyete, Fáj;

a Hernád-melléken: Hernádnémeti-Bócs, Ujcsanáros, Hernádszurdok, Novajdrány;

a Sajó-völgy alsó szakaszán: Ónod;
az Abauj-Zempléni Hegyközben: Füzérkajata, Pálháza,
Pusztafalu, Mikóháza, Nyíri, Pányok, Kéked;

Bodrogközben Vajdácaska, Karcsa, Lácacséke, Pácin,
Monyha-tanya, Semjén, Cigánd, Tiszakarád,
Kenézlő;

a Bodrog mellékén Bodrogolaszi, Sárzasadány,
Végardó;

Taktaközben: Csobaj;

a Tisza mellékén: Tiszaújlak, Kesznyéten, Tiszaújlak,
Ároktő, Tiszaújlak.

A gyűjtések eddigi eredményei eltérő értékűek. Legtöbb eredménnyel a fonómunkára vonatkozó kutatások jártak. E munkának minden kis részletét a középkori és idős adatközlő asszonyok jól, részletesen és szemléltetően ismertették. A fonáshoz fűződő néphagyományok gyűjtése már nehezebben haladt. E tekintetben legjobb lelőhelyeknek még a palóc /barkó/, délbükkaljai, bodrogközi falvak bizonyultak, valamint a matyóság két szigete: Tard és Szentistván.

A hagyományörzésben igen megszegényedett a délborsodi Tiszatáj. E területen a fonó századunk tizes éveiben megszűnt. Tömegesebb, terjedelmesebb hagyományanyagot eddig innen nem sikerült szerezni.

A tájbeli eltérések, érintkezések, keveredések jelesen magában a társas munkában, ennek szakaszaiban és a fogalmak eljelöléseiben, a fonó szókincsében figyelhetők jól meg és hasonlíthatók jól össze. A hagyománykincs /szókáselemek, szólásmondások, népköltészeti anyag, játékok/ eltérő sikerrel kutatott és feljegyzett adatai már házagosabb képet nyújtanak a fonóélet hagyományainak elterjedtségéről, de így is becsesek s azt igazolják, hogy

Borsod a legszívósabb hagyományörző területekhez igazodik.

A fonóélet jelenségeinek tájak, népcsoportok szerinti összehasonlítására legmegfelelőbb keret a fonóélet szakaszonkinti taglalása: az eltérések, érintkezések, keveredések egymásmellé helyezése és összehasonlítása a fonóélet egyes szakaszainak taglalásán belül kerül sorra, mégpedig a leíró ismertetés menetében és a példatárban.

Hogyan értékelheti az utókor a fonó emlékeit? Mi az, ami visszahozhatatlanul a múlté? Mi az, ami még túlönhet a mulandóságon, s folytatódhat mai életünkben? - e kérdésekre a választ magának az ismeretanyagnak többretűsége adja meg. A kézfónás most van eltűnőben. Idős és középkorú asszonyok még gyakorolják. De már mások a textilszükségletek, s a guzsaly, orsó, kerekas rokka szerepét átveszik a fonógépek. A fonás régi eszközei és ezek működtetése lassan, de visszavonhatatlanul a kézimunka történetének adattárába kerülnek, azt példázva, mennyi tapasztalatra, leleményre, türelemre volt szükség, hogy kezdetleges eszközökkel a textilhez szükséges alapanyagot, a fonalat a kellő mennyiségben és minőségben elő tudják teremteni. Ez a munka a kenderfeldolgozásnak az egészségre egyik legártalmasabb szakasza volt. Az ülés közben is fárasztó testtartás, a fojtó kenderpor ártott a tüdőnek, a fonal sodrása, a csepű rágása kikezdte az ujjat és a szájat, a régi szegényes világítási viszonyok rontották a szemet.

A textilszükségletek megváltozásával, a technika fejlődésével, a régi eszközök elavulásával a fonó társas világa kiesett az ifjuság életéből.

A társas fonáshoz fűződő régi hagyományok nagyrésze ugyancsak a múlté, - e hagyományok a maguk egészében egy régi munkaközösségi típus elzárt világába engednek tanulságos bepillantást. Erkölcsi szokásai a régi erkölcsi rend fegyelmező, jutalmazó, büntető erejére mutatnak, azt példázva, milyen

fogalmi voltak a társas fonó tagjainak a helyesről, az illőről, a jóról. Mágikus szokáselemei, babonái ősi szertartások nyomait mutatják, tanulságos példák a ma embere számára a régi gondolkodásmód maradványairól. Költészete, játécai, díszes külsőségei a nép kedélyvilágának, szépízlésének, naivságában figyelemreméltó alkotóerejének tanubizonyosságai, annak megfigyelésére, hogy tudott a nép válogató és alkotó ízlése kis eszközökkel művészi hatást elérni. E népművészeti hagyományok egy része megérdemli, hogy továbbéljen.

A fonónak a köznap életben már nincs jelentősége. Feltámasztani csak a színpadon lehet, mint látványos, szép jelenséget, a művészi jellegű hagyománykincs megválogatásával és sűrítésével.

Nemcsak lehet, de érdemes is. Díszes megjelenési formái, népes jelenetei, dalai, dramatizálható balladái, játécai színpadra hozva, megjelenítve, megszólaltatva, ma is gyönyörködtetnek, sőt, a népizés megkedvelésére és felhasználására is nevelnek. Kulturális rendezvényeken, seregszemlén jól érvényesülnek, s nagy tömegsikerekre tarthatnak számot. Ezt bizonyítják a Borsodban is sorra kerülő és sorra kerülő népi játékok. A "Borsodi fonót" úgy állítottam össze, hogy anyagából kulturális tömegmozgalmunk is merithessen. Tekintsük át benne népünk életének egy eltűnő szakaszát, merítsünk belőle tanulságot, hasonlítsuk össze mai megkönnyített életünkkel, de ismerjük meg benne azt is, ami szépségénél, élménygazdagságánál fogva megérdemli, hogy a megjelenítés mai eszközeivel felelevenítve, új szerepet kapjon, s az utókor számára még sokáig élményt, szórakozást jelentsen.

Ezekkel a gondolatokkal közlöm a borsodi fonóra vonatkozó gyűjtéseim eredményeit.

A KENDERTŐL A FONÓIG

"Kicsike a magja, sárga a virága,
Urat és parasztot egyformán ruházza." /Bócs/.

"Kicsi magbú terem, nem bír tekintettel,
Királyt és a kóduzt tartja ötözöttel." /Tard/.

A kender ma is így jellemzik a borsodi öregek. Régi példabeszéd, régi szemlélet. Ma tulzásnak tűnik fel. A régi korok viszont teljes mértékben igazolják. A kender szükséglete hajdan általános és széleskörű volt. Ezt az ősi textilanyagot mind az uralkodók, mind a dolgozó nép rétegei igényelték és felhasználták.

Csak hogy különbség volt az igénylés és felhasználás méreteiben és minőségében, de legalapvetőbb különbséget a nyersanyagból az alapanyag előteremtése jelentette. A kendertermelés, valamint a fonásra való előkészítés tehát a feldolgozás neheze a föld mindenkori dolgozó népére hárult; a hajdani időkben az uraságok készen kapták a fonásra, szövésre való anyagot, annak is a javát. A jobbágyság idején az urbéri adózások jelentős részét alkotta a kender /kilenced/. - A feudalista világ letűnésével ez a textilanyag a parasztságra maradt.

Mi mindenen esik át a kender, míg a guzsalyhoz, vagy a rokkához nem jut?

Borsodban is sóhajtván emlegetik, különösen az aszszonyok. Régi, nehéz korokat idéző szállóigéikben a kenderet sajnálják, valóságos sirámokat hangoztatnak róla. De azért csak magukra gondolnak:

"Ó te aaldott kender, mennyi kinra jutottal!"

"Szegény kender, de sokat szenvedel!"

/Borsodi palócság/.

"Ó te áldott kender, de sok kinon mégy át!"

"Ó te kender, nagy kinra jutottál!" /Matyóság/.

"Ó kender, áldott kender, de sok kint szenvedel!"

"Hej, kender, kender, de sok kinon keresztülmeégy!"

/Bükk környék/.

"Kendermag, kendermag, de nagy kinba is vagy!"

"Kendermag, kendermag, de nagy vitába vagy!"

/Bódva-völgy, Cserehát/.

Hát még, amikor fel is sorolják a kender gyötrelmes sorsát!

Sok helyen azon vitáznak, hány fajta munka van vele. Van ahol hetven /Bódva/, van ahol kilencven /Hór-vidék/ féle munkát emlegetnek, amin a kender átjut a vászonig. Akadnak helyek, ahol egy-egy kis példabeszédbe foglalják "Elvetik a kendert, mégse pendel az. Ki is nyüvik, mégse pendel az. Eláztatik, eltilollik, még mindig nem pendel az. Megtörik, meggerebelik, még akkor se az. Ha megfonik, megszövik, majd csak azután pendel az." /Alsó Hernádvölgy/. A Szárazvölgyön gyakran emlegetik, hogy a pap is róla prédikált. "A pap is arrú vette fel a leckét, hogy elvetik a kendert, mégse gatyá, kinyövik, eláztatassaók, mégse gatyá, kibaksaaljaók /kibaksálják, vagyis szétterítik/, kiszaórijjaók, elcsapjaók /tilolják/ a csapószéiken /tiló/ még akkor se gatyá, akkor megtöretik a törőüben, megvonjaók a gerebjenben, még mindig nem gatyá, teelbe megfonjaók, megcsőürölik, felvetik, szövik, hej, csak azutaón lesz gatyá." /Imola/.

- A kenderrel járó sok munkának Borsod parasztsága is nagy mestere volt mindég. A háztájának maradt földek közül ma is kiválasztanak még egy keveset kendertermelésre, de ez a munka már csak szórványos jelenség, s csak emlé-

keztetője a század elején még teljes virágzásában élt kenderművelésnek.

Kenderföldek. A kender igényes növény. Jó minőségű és gondosan megdolgozott föld kellett hozzá mindég. Borsod területe, különösen a déli rész, éghajlatánál, talajviszonyainál fogva egyike a legalkalmasabbaknak. A Hegyalja, az Abauj-zempléni Hegyköz tájai már szegényebbek. Az itt lakó népek azonban annyira szerették a kendert, hogy nem tudtak lemondani róla, szükség is volt rá, ezért a távolabbi tájakról /Bodrogköz, Tiszamellék, Sajó-völgy/ szerezték be vagy bevásárlással, vagy munka fejében.

Mint az országban mindenütt, Borsodban is, a régi földek úgy voltak kijelölve, hogy a vetésforgókön kívül estek. Állandó használatukat igazolják a szokásos "Kenderföld" - "Kenderföld" /"Kenderhát" - délborsodi Tiszamellék-, "Kenderföld" - északnyugati Borsodban a Hangony-melléken "Kender-szer" a Bodrogközben/ dűlőelnevezések. E kenderföldéken családonként, hadankint osztottak meg. A nyomásos gazdálkodás megszűnésével a kenderföldek egyre inkább csak névleg szerepeltek, a tagosítás és a mezőgazdaság szocializálása, sőt, az építkezések új üteme megváltoztatta a régi arculatot. A "kenderföldéken" kalászosok, kapások teremnek, sőt, sok helyt be is építették őket. Ma már csak ritka és elszórt területeken, háztáji kapások, konyhakerti vetemények szélein - s nagyon ritka esetekben a régi kenderföldek mesgyéin - vetnek.

A jó kenderföld három feltételét a föld fekvésében, a talaj minőségében s a megmunkálásban fogalmazza meg a nép. Lapos föld kell a kendernek, "vizjárta", de nem túl nedves föld /Tisza-vidék/, "rétföldek" /Bodrogköz/, "ajjföldek" /Cserhát/. Az északborsódiak hangsúlyozzák, hogy a dombos helyeket nem szereti a kender, a "lápákon" a "dombalja földeken" terem meg legkönnyebben /barkóság/, a "vögyes helyeken" érzi jól magát /Hernád-vidék/, az "aljbán" szeret élni, ahol a

harmat gyakran éri /Szárászvölgy/, ahol a kender a harmatot könnyen a "nádjába veszi". A könnyű talaju földeket dicsérték mindég. Lehetőleg laza, kissé homokos talajba vetettek, a jó "parazsas" földet keresték /Bükk-környék/. Kedvelték a fekete földet is, sőt, a kőporos talajjal is beérték: a délbükk-ségiek így dicsérték: "jóu vót, mer sok virágos nyőütt benne." Csak erősen kellett trágyázni, hizlalni. Az agyagos földdel már nehezebben boldogultak, erősebben, gyakran kellett lazítani nemcsak szántással, de gyakran kapál-gatással is. - A jóminőségű földet, bármit is termeltek benne, így szokták dicsérni: "jaj, ez a föld olyan, akar a kenderföld", "beillene kenderföldnek".

A megművelésre mindig sokat adtak. "Meg kell adni a módját!" "Jól szántott, jól trágyázott kenderföldből lett a hosszú gatyá!" Legalább kétszeri /ősz és tavaszi/, de igen gyakran háromszori /egy őszi és két tavaszi/ szántást fordítottak rá. A Hernád mentén a szántáson kívül még megkapálják ma is azt a kicsit, amihez ragaszkodnak. A Tisza mellékén, Délberszdban gyakran felásták a kenderföldet.

A föld megforgatásának célja elsősorban a lazítás. "Olyan porhanyós legyen a föld, akar a liszt." De a szántással, kapálással, ásással való átforgatás tisztította is a földet a folyókatól, a kender egyik legnagyobb ellenségétől. "A folyókat tirthítani kell, máskülönben lehúzza a kender szálát".

Trágyának a legjobb minőségűt használták, és használják ma is, ahol még vetnek. Legmegfelelőbb a tyuktrágya, melyet egész télen át szoktak gyűjteni. A vetés előtt ezt szokták ráperzselni /pörzsölni/ a "félvékás" vagy "vékás" földre.* Jól bevált mindég az érett disznó-

* Az elvetett kendermag mennyisége szerint mérték a földeket.

vagy marhatrágya, ahogy általában mondják, az "ívott" vagy "ívelt" trágya, vagy a sajjóvölgyiek nyelvén: az "öreg", a hernádvidékiek nyelvén: az "avult" trágya. Az Északbükk alján ganajlével is szokták locsolgatni a földet, megéresztett csapu hordóból, mondják, hogy "ettől olyan selymes a föld, akár a hamu". A napverte földeken azonban tartózkodnak ettől a "húgyolástól", mert "kiégeti, elgengíti" a földet.

A trágyázásban mindig mértéket tartottak. Óvakodtak a tultrágyázástól, mert az "elgengíti a kendert" /Bükk-környék/, "megdől a kender" /általános/, "elgörbül a kender" /barkóság/.

A föld előkészítése volt a férfiember első vizsgátele. Gyakran így szölongatták egymást a földeken: "No hogy sikerült a szántás?" - "Megdicseer az asszony!" - A jól megdolgozott föld - egy félvékás földet véve alapul - kedvező időjárás esetén kiteremte a 200 kéve kendert.

A megművelt kenderfölddel kapcsolatosan már a vetés előtt is szokásban voltak bizonyos babonás tilalmak, melyekkel jóelőre védeni akarták a kendert a romlástól. Északborsodban a Bódva völgyén és a Cserehátan katolikus helyeken a nagybőjtji tánctilalom a kender védelmére is vonatkozott. "Nem szabad nagybőjtbe taóncolni, mer nem nyőü meg a kender, mer letapossuk" /Borsod-szirák/. "Kicsire nyőütt a kendered? mer a bőtben jól betaóncoltad. Hasig ér a békaónak..." /Hegyes/.

A husvételőtti második, u.n. fekete vasárnap tilos leszedni a hazakban a "pónkhaólot" /pókhaló/, mert akkor beleáll a folyóka a kenderbe /Bódvavölgy-Cserehát/.

Az elvetés, kenderőrzés. Ma is válogatott, jó fajszolyu kendermagot vetnek. A tulkicsi, "lihás" mag nem jó, abban nincs élet. A Bódva-vidéken azt hangsúlyozzák, hogy jó a kicsi mag, ha kemény, ebből lesz a sok virágos. Mondják a bódvavölgyiek, hogy az aprómagot a nagy közé kell tenni, mert "nagy lesz a vőülegénynek patyolatgatya". Azt azonban általá-

ban nem tudták megjósolni, hogy a kétféle kender /virágos és magvas/ közül melyik magból milyen kel ki. Elterjedt találós kérdés a megyében: "Miben rejlik az uristen titka?" - hát a kendermagban, mert senki se tudja, hogy virágos, vagy magvas nyő ki belőle. A feldolgozás szempontjából a virágos kender /barkóságnál: "paszkonca", cserehátiaknál: "szelid kender", a természetére a "magvas kender", "magkender" volt mindig a becses.

- Mint a föld megmunkálása, érteve elsősorban a szántást és trágyázást, a vetés is a férfi dolga volt. A vetés ideje a délborsodi és sik vidékeken április vége, május eleje, a dombosabb vidékeken, általában Északborsodban május első harmada. Az északborsodiak szerint szent György napján a leghelyesebb elvetni a kendert. Hamarabb nem jó, mert érzékeny a hidegre: "a hideg visszamarad", "megcsipi a hideg a genge palántát", megsárgodik a kender". Legkedvezőbb az esős idő. A jó csendes esőre szépen kel. Ha száraz időben vetik, s később jön meg rá az eső, kétszer kel a kender. Nagy kár. Hiányosan, nem egyenletesen nő a palánta. "Jaj, kétszeri kelés lett a kenderem..." - így szoktak panáskodni az asszonyok. Sok helyt nem kimélték a fáradságot, s ha száraz idő volt a vetéskor, a boronálás után megöntözték a bevetett földet.

Maga a vetés egész külön figyelmet igényel ma is. A vető ember már a magot is másképp veszi a markába /Keletborsodban: "marikba"/, mint a gabonamagvat. A hátrahuzott négy ujj /mutató, középső, gyűrűs és kisujj/ közé szorítja, mert pontosan kell szórni. A mag kidobását úgy hozza összhangba a lépéssel, hogy ellenkező irányba vet, mint amelyik lábával lép. A kétszeri vetés a legjobb, elmentében és visszajöttében, hogy megfelelő sűrűségben hulljon a mag. Általános vélemény az, hogy olyan sűrűen, mint a búzáé. A borsodi palócság azt tartja, hogy "mag a magho, terítve legyenek". A tiszavidékiek, tak-

takoziek úgy mondják, hogy "olyan sűrűn hulljon, hogy a tehen le tudja nyalni". A bodrogeköziek "jó sűrűn vetik, hogy vékonyszáru legyen". Ritkán nem jó vetni, mert vastag lesz a kender kérge, az u.n. "nádja", "naódja" /Szárazvölgy/, "hár-sas", "sásas", "sásos" /általános elnevezés/, "ligás" /Dél-Bükkség/, "léhás" /Észak-Bükkség/, vagy "bürkös" lesz /Délborsod/. Az ilyen kendernek kevés a rostja, csak rövid gatyára telik belőle.

"Nem lesz jó ötözőnek. Csak kötelnék jó, vagy zsáknak". Ha tulsűrűn vetik, se jó, mert egyik palánta elnyomja a másikat. Sok a csenevész kender, a "bondor" /Nyugatborsod/, vagy ahogy a Szárazvölgyön mondják, a "buzdérka", Cserehátón: "buzdorka", "guzdornya", felső Hernádvidéken: "aljakender", Abauj-zempléni Hegyközben, Bodrogeközben: "kenderalj".

Sok jókívánság és aggodalom kísérte a kender elvetését. Szép fejlett és minél több virágos kender - ez volt mindig az óhaj. Sok veszély fenyegeti ezt a növényt. Az elvetés után ott kísértett mindig a féltés, az aggodalom, hogy kifagy a kender, hirtelen melegben megüti a palántát a hő /az "öboly"/. Beleáll a folyóka és elszívja, ha nagy szárazság van, elszaporodik a bolha és szétrágja a levelét. E féltett növény védelmére hajdan sok babonás eljárásához folyamodtak. Ezek nyomait a mostani öregek visszaemlékezései még őrzik. A babonás szokásokat azonban már józanul emlegetik, nevetnek rajta maguk is. Általános szokás volt, hogy holdnövekedés idejét próbálták kifogni a vetésre, hogy a kender jobban nőjön. - A borsodi palócságban emlegetett babonák:

magas ember vessen, mert úgy nő magasra a kender;
vagy rázzák fel magasra a kendermag zsakuját;
dobjunk fel egy marék kendert jó magasra;
kacagjunk, nevéssünk, hogy virágos legyen a kender;
gatyában nem szabad vetni, nehogy folyókás legyen.

A matyóknál úgy szokták, hogy leültettek egy embert és magasra rántották, hogy magas kender nőjön.

A Délbükkalján is emlegetnek néhány babonát:
daloljunk sokat, hogy virágos legyen a kender
/vetéskor/;
tapsoljunk sokat az elvetéskor, virágos lesz a
kender;

le kell guggolni, úgy kell tapsolni;
szótlánul kell vetni, nehogy folyókás legyen;
gatyában nem szabad vetni, mert akkor nem kel ki;
Szárazvölgyön:
azért nem jó gatyában vetni, mert rövidebbre nő a
kender, rövid lesz a gatyá;

Bodrogközben:
szótlánul kell vetni, különben a madár eleszi.

Bizonyos ételek előírása és tiltása is beletartozik a kenderelvetés babonái közé.

Általában Borsodban is azt tartották, hogy sok tojásrántottát egyenek a vető emberek, mert attól szép sárga, virágos lesz a kender. Bodrogközben úgy mondták, hogy ha a vető ember sok tojásrántottát eszik, majd a váson szép tojásfehér lesz.

Délbükkalján: délre főtt tojást, estére rántottát egyen a vető, hogy ne csombékos legyen a kender fonala a fonáskor; A Felső Cserhát vidékén: a vetés előtt sóskaét kell enni, nem lesz folyókás a kender. Tiltott ételt kétféleképpen említettek: a mákos tésztát és a gombótás /tarhonyás/ levest.

Általános tilalom volt: mákos tésztát nem szabad enni, mert gazos lesz a kender.

Palócságnál: gombótás levest nem szabad enni a vetés napján, mert sok lesz a "bondar" /csenevész kender/.

Cserehát: gombótás levest ne együnk a vetéskor, mert "galamb-fejes" /csombékos/ lesz az idei kenderből a fonal.

Szárazvölgyön: gombótás levest tilos enni, mert folyókás lesz a kender.

A zsendülő és növekvő, virágzó kenderpalántákat nehéz dolog gyomolni, különösen a folyókát nehéz irtani. A magvas kenderre pályázó madarakat madárijesztővel /palócságnál: "mumma", "láz", Délbükkalján: "kenderihesztő", "babláz", matyóságnál: "ihesztő", Keletborsodban: "váz", Cserehát, Abauj-zempléni Hegyközbén: "mórió"/ riasztgatták, vagy derékszögben összerótt, hosszú, magas botra légcsavaralakban faragott fadarabot szögeztek /"szélkelep", "forgó", ami tengelye körül könnyen forgott, s ha a szél mozgásba hozta, ez is riasztgatta a madarat./ Délborsodban legjobbnak tartották a csengőzést: suhanc gyerekeket csengővel kiküldtek a kenderföldre, szórakozásból hadd ijesszék el a seregélyeket. - A bolha rajzása ellen nem volt védelem. Ha még nem rajzottak, de már jelentkeztek, fahamut szórtak rájuk. /Felső Cserehát/. Ha végkép elszaporodtak, az összes megfertőzött kendert ki kellett szántani.

A palánták védelméhez fűződtek hajdan babonás szokások. A mostani öregek azonban nem sokra emlékeznek. Északborsodi katolikus falvakban emlegetik még /Bódvavölgy, Cserehát/ az urnapi zöldágot, vagy birkét: "Urnakor zödaógot kell vinni és a körmenet utaón be kell szurni a kenderfödbe, hogy bele ne üssön a kenderbe az öboly /hóguta/. /Borsodszirák/. "Urnapi szentelt birkét /bimbós ág/ a legjobb földbeszurni, hogy a jég el ne verje a kendert" - mondják Csenyétén, vagy ahogy Fájon mondják, hogy bele ne álljon a bolha.

Nyüvés, áztatás, mosás, szárítás. Mint általában, Borsodban is külön szeretik nyüni a virágos, külön a magvas kendert. Vegyesen, egyszerre ritkán szokták /Tisza-vidék/.

Augusztus elején a virágos, közepetájt, vagy a hónap második felének elején kerül sor a magvas nyüvésére /Keletborsodban: nyövésére/. A szárazak megsárgulnak. A virágos kender pora könnyen kirázódik, Nyugatborsodban úgy mondják: "Porzik a virágos kender" - még nóta is van róla / 271.old./, a Bükk környékiek figyelgetik, hogy a virágját eldobja, a délbükk-ségiek így mondják: "a virágos teteji, húnjója lehullong, akkor lehet nyüni". Keletborsodban úgy figyelik, mikor "füstöl" /Takta-vidék, déli Bodroghöz/, vagy mikor "lisztes" /északi Bodroghöz/ a kender virága.

A magvas nyüvésének idejét a magtok arulja el. "Medduzzad a binkója" vagy "gubója", "kül" /kiül/ a mag a gubóból /borsodi palócság/ "hasad ki a mag a tokjából" /matyóság/, "reped má a mag bumbujkája" /Délborsod, Tisza-vidék/, "hasad a mag bugája" /Bodroghöz/.

A virágos kender nyüvése annyival könnyebb a magvasénál, hogy könnyebb kiszakítani, a magvast már két kézzel szokták kihuzni. A kinyűtt virágost a jobbkezből a balba helyezik át, s markonkint gyűjtik kévékbe, a magvast inkább a hón alatt gyűjtik meg. A kévéket /kivéket/ csenevész kenderrel /bondor, kenderalja/ kötik össze. Ez a "kivekötel" könnyen készül. Egy maroknyi bondort kétfelé vesznek, a vékonyabbik végeket csavarintással beguzsolják. Ezzel a kötéllel a kévéket alul és felül először egy-egy markot /"kévemarok", "kivemarok" középen, kötnek át, majd mikor két-három markot kévébe /gyakrabbi elnevezés Borsodban: "kíve"/ raknak, megoldják a markokat, majd két-három markot összeütnek kivének, a virágos kivét két helyen, alól és felől /Nyugatborsodban: kive "tövi" és "hegyi", Bükk-környéken: "nagyvégi" - "kisevégi", Keletborsod, Zemplén: "tusája" és "feje" vagy "hegye"/ közelében, a magvas kivétét csak középen/ "derekán" kötik át először, mert még az eláztatás előtt megfullasztják /"megpállítják", "megfüllesztik"/, majd

kiverik a magját. A pállítás, füllesztés a magvas kivék rakásba állongatásával megy /magvas részekkel lefelé/, kint a szabadban, majd miután a magvak megfülledtek, otthon a szétoldott kivéket markokba osztják és földreterített ponyva felett a magvas végeket asztal lábához vagy szék lábához veregetik, vagy kiszutykolják, ezután kap kettős kötést ez a kéve is, és kerül az áztatóba. A nagyobb, mozgó vizekben /Sajó, Bódva, Hernád, Bodrog/, a part közelében való áztatás volt mindig a legtökéletesebb, a meg-megújuló, friss víz az ázó kender rothadó kéreganyagát jól tisztította, később a szősz fonása kellemesebb volt, nem csipte annyira a nyelvet. Gyakoribb, s még napjainkban is szokásos a kenderáztató tavakban és tócsákban /"mocsolya"/ való áztatás. Ha akkora a vízterület, hogy egyszerre több kive kender áztatható, vízszintesen leszorítható karók /Északborsodban: "csereposikok", Délborsodban: "cipka" karók/ közt akár 20-25 kivét is összetarthatnak, a két-két csereposik, illetőleg cipka végeinek szoros összekötözésével - ma már a csökkent kendertermelés miatt ez a nagybani áztatás egyre ritkábbá válik. A nagy vízbe bocsátott sok kivét a széleken függőlegesen levert karók közé is szorították, lekövelték, lesaralták. A mocsolyákban a kendert kötetlenül szokták kívénként elhelyezni, lesaralni, lekövelni. Az ázás ideje mindig a víztől, - s már kevésbé az időjárástól - függött. A folyó vízbeni áztatás 2-3 hétig is eltarthatott, az álló vízben egy hétnél tul ritkán áztatnak. Inkább a magvasát, mert a magvas kender kérge vastagabb.

Az áztatást magát őszi vagy téli nem szokták hagyni. A maiak is hangsúlyozzák, hogy nagyon vigyázni kell az áztatás kellő mértékére. Ha túlhamar veszik, vagyis: "hányják" ki a kendert, a törés, tilolás igen nehezen megy, nem tudják lerágatni tökéletesen a kender kergét /hársát, nádját, bürkét/, rátapad a szálakra, a kender "éles", "ligás" lesz, fonáskor megsebzí a száját, akadályozzá a szívós kerégrész a fonal sodrását. Ha pedig tulsokáig ázik a kender, a töréskor, tiloláskor szétszakadnak a szálak, sok marad meg "tiló-

aljnak", az ilyen kender "még rövid gatyának se jó". Mint általában mindenütt, Borsodban is próbátöréssel állapítják meg legbiztosabban, hogy az áztatás a kellő mértéket elérte: egy-két kihuzott szál megtörésekor ha a kender kérge könnyen eltörik, s jól előtűnnek a szálak, ki lehet hányni a kivéket, kapával, gereblyével lehúzzák róluk a sarat, követ, kimossák, majd szétterítik száradni őket. A szárításra való szétterítést, vagyis egy kivekötelnak a derekon való megghagyasával a kive sátoralakban való elcsavarását és felállítást mind Nyugat, mind Keletborsodban zömmel a "sátorítás", "sátorgatás" szóval fejezik ki, de a Bükk és a Sajó-Hangony közti falvakban, tehát a palócság egy részében "baksálás"-nak is említik.*

A magvas kender szárítása már gyakran otthon történik, mert mire ez kiázik, ősz eleje van, s a napok esősek, hűvösek lehetnek. Leginkább a sütőkemencében szárítják meg. A régente országosan használatos volt kenderszáritó kemencék utolsó nyomai, hirmondói a barkóság körében találhatók még meg. /Északi Sajómellék, Bán-völgy, Északbükk-alja: az idősebb barkó asszonyok, akik még szórványosan foglalkoznak kenderrel, ragaszkodnak a falu szélén földbeásott kenderszáritó gödrökhöz, u.n. "milék"-hez. Ezekben szárítják ki, vagyis "kimilézik" ősz-elején a tökéletesen megszáradni nem tudott magvas kéndert. Tüzet raknak a gödörbe, s e tűz fölött a szétoldott kenderkivéket egymásnak állitgatják. Mig a kender szárad, külön asszony ügyel fel, nehogy begyulladjon a kender. A kiáztatott és megszáritott kenderkivéket szétoldva, még a házak falaihoz, kerítésekhez is ki szokták állongatni a törés előtt.

+

Bak, baksa - kecskebak formában való felállongatás.

V.ö. "elkecskélés" /Magyarság néprajza I.köt.300 old./

Törés, fészülés. A törésház, vagyis a fás részek eltávolításához a megye területének legnagyobb részén a kétféle tiló, a törő és a simító nevűt meg használatosnak. A valamikor szelvényben elterjedt "vályú", "kályú" lábbal működésbe hozható fajtája "bitó", "bitoló" néven a borsodi palócság, a barkóság nyugati tájain /Hangony-mellék, Arló-, Csokva-völgy/, továbbá a Bükk hegység délnyugati szegélyén, a Hór-patak mentén és szoros környékén megbúvó falvakban még működik, de már a végét járja.

Ezen említett tájakon a bitolással vezetik be a tilolást. A bitó fekvő Y alakú, három lábon nyugvó keményfatömb, talp, melynek leghosszabb, egyes szárából éles, faragott nyelv áll ki. Erre a talpra kerül az ugyancsak keményfából faragott "bitófő", hosszátan elvágott félgerenda, melynek nagyobbik hosszanti része úgy kerül a talpra, hogy annak nyelvét teste vályuja befogadja. A bitófő egyik vége a talp két elágazó szára közé kerül, másik vége egybevág a talp magányos szára végével. Kétkaru emelő módján működik a talp felett. Forgástengelyén két oldalt csappal illeszkedik a talp megfelelő két oldalán vágott "várkos"-okba. A bitótalpra van erősítve a "kapaszkodó", két beillesztett függőleges lécs felső végeit vízszintesen összefogó, faragott felfogantyú. Ebbe kell fogózkodni a bitoló asszonynak, aki úgy lép a bitófőre, hogy ballábbal hátul le tudja nyomni, előretolt jobblábjával pedig le tudja csapni. A bitolást másodmagával végzi. Míg ő töret, társa a bitó nyelve és vályuja közé tologatja a kenderet. A finomabb törésre alkalmas tiló, ez a hidalaku, kézrierőre, egykaru emelő módjára működő eszköz, a bitónál elterjedtebbé vált, s ahol amaz működött is, szerepét tovább vitte. Testesebb, zömökebb fajtája a törő tiló, borsodi palócságnál: csapó, vágó, Szárazvölgyön: csapószék, Cseréháton: nagyoló, Tisza-vidéken: nagyoló, Felső Hernád vidéken: törő tiló, Bodrogházyban: vágó, vékonyabb, karcsubb fajtája a simitó, simitótiló /általában a megye nyugati és közép részén/, Bodrogházyban: tilló. Az előbbi: kecskelábon álló, hosszú fatömb,

középen vályuval, melybe felülről egyik végén csaptengely körül forgó, másik végén fogóban folytatódó fanyelv csapódik /vagy egyes, vagy kettes/. Általában négy külön álló láb illik belé, de az északi Bükkalja községei, északi Sajóvölgy falvai, valamint a matyóság körében igen elterjedté vált a kettős elágazású fából vágott, faragott egy-egy lábpár, a tiló feje aljába elől és hátul beillesztve. Az utóbbi, a simitó /tilló/, két talpon álló kömnyű kis faoszlop, melyet felől két vékony faoldal úgy hidal át, hogy a köztük lévő vékony rés felel meg a válynak. E rés közé szorul az ugyan-csak egykaru emelő módjára működő, fogantyuban végződő nyelv. Olyan kétnyelvű tilónak, mellyel innen és túl két asszony is tud dolgozni, eddig csak egy helyen, Mezőcsáton sikerült nyomára akadni.

A kender "elcsapása", "vágása" /általános/, más szóval: "rágatása" /Takta- és Bodroghköz/ a tilolás nehezebbje. A megszáritott kenderből egy-egy marokra valót balkézbe vesznek /"csapómarok", "vágómarok" - vagy marék, - általános - Tisza vidékén, Bodroghközben: "marik"/, a csapótiló nyelve és vályuja közé teszik keresztben, a jobbkézzel aprózó, de kemény, rágató mozdulattal törik, mialatt a balkéz a kendert lassan elhuzogatja, egyik végét átcsérelve a másikkal. A ki-kihuzott kendert odacsapkodják a csapótiló oldalához, hogy a fás résztől még könnyebben megszabadítsák. A csapó alá hullt kéregtörmelékét tájánként más és más szóval és szóváltozatokkal nevezik. Eredeti magyar elnevezések: csontja /szentistváni matyóság/, cseppü-je /Bodroghköz/. A szláv eredetű pozdorja szó a legelterjedtebb, mégpedig többféle hangváltozatban.

Borsodi palócság: pozderva /nyugatra/, pazdernya /keletre/.
Mezőkövesdi, tardi matyóság: pozderva;
Délbükkalján ingadozással: pozderva-pozdernya;
Bódvavölgy, Cserehát alsó; déli része: pazdernya, pazderja;
Hernád-vidék, Északi Cserehát: pezdornya, pezdorja;

Zempléni Hegyköz ingadozással: pezdornya, pazdornya;

Taktaköz: pozdomya; Tiszavidék: pozderja.

A simítás már könnyebb, finomabb, de nem kevesebb szívósságot igénylő munka. A törés után két-három csapómarkot egybevesznek "simitómaroknak" /általános/, más szóval: "báb"-nak /Bodrogköz/, meg-megrázogatják kézben, majd balkézzel a tiló /"simitó"/ szájába lendítik, jobbkézzel rászorítják a tiló nyelvét, de már ballal húzogatták is ki a szösszé vált kendert. Így a pozdorja egészen apró, korpaszerű maradványa is kihull, s a tiló alá kerül. Ezt az anyagot Nyugatborsodban "tilóalj"-nak⁺, Keletborsodban tilószakadék-nak nevezik.

A simítás után ismét kirázzák a szösszé vált kendert, s előkészítik a puhításra, szösztrésre. A simítómarkokat Nyugatborsodban "bakóalj"-akba - "bankóalj"-akba, "bunkóalj"-akba /két utóbbi elnevezés a délbükkeljai falvakban/ fonják, vagyis folytatólag, vállon át dobva egymásba fonják, mint a haját, - Keletborsodban "kiták"-ba kötik, vagyis egy-egy kitiolt "bábót" kétrét hajtának, úgy elcsavarják, s több ilyen bábót, egybekötnek. A bakóaljakat is egybekötik. Régente lábbal, tiprással puhitgatták a szöszt Borsodban is. A legutóbbi években a bakóaljakat malomban puhították. Kétféle kendentörőmalom típus terjedt el: az ejtőszerkezetű "bakómalom" /palócság/, "bankómalom" /mátyóság/ - "bunkómalom" /Délbükkelja/, "kendentörő kölyü" /Felső Hernádvölgy/ - és a körbenfutó törőszerkezetű "höndörgő" /palócság/, "gömbörgő" /Cserehát/. Keletborsodban, különösen a Taktaközben és Bodrogközben máig fennmaradt a kézierőre működő, fárasztó munkát igénylő kendermorzsoló /Taktaközben "kallantyú"-nak, Bodrogközben "szösztrő"-nek nevezik/, ez a függőleges, közepén behasított tengely és az azt körülvevő, keményfapálcikákból összefogott kalitka, mely vagy állórész a csavarható tengely

⁺ A Bükk környékén tilóaljnak hívják a tuláztatott és törés-kor elszakadt kendert is.

körül, vagy forog, ha a tengely van rögzítve. A tengely hasítékába behúzzák a szösz /a kita szétbontása után/, felől, a tengely csapjára hajtórúdat illesztenek, s ennek két végét fogva, ketten, körbe-körbejárva gyötrik, puhítják. A megpuhított szösz széthasítása és osztályozása a fonásra való előkészítés utolsó szakasza. Eszköze a közönségesen elterjedt, meszelőfejformájú gereben, /gerebeny, gereglyen/, melyet a Csereháton, Hernád vidékén ecset-nak, ecsü-nak, felső Hernádvidéken "öcset"-nek, zempléni Hegyközben öcsöt-nak hívnak. Ennek nagyoló és finomító fajtáját a vasfogak durvább, ritkább, illetőleg finomabb, sűrűbb elhelyezkedése határozza meg. A szösznek a gereben fogai közé csapása és húzása tájankint alig eltérő elnevezést kap. Általános elnevezése a gerebenezés, Északborsodban a Szárazvölgyön, Bódva-völgy mellékén megvonás /"megvonjaók, megvonik"/, alsó Hernád, Takta vidéken gerebelés, Csereháton: ecsetelés, ecsellés. Felső Hernád völgyben öcsellés, zempléni Hegyközben öcsötölés, öcsöllés.

Mindig az a legkiválóbb minőségű szösz, amelyik a durva és finom gerebenezés után végig a kézben marad. Az első, durva gerebenezés után a fogak közt maradt kenderet nem mind hagyják meg csepűnek, kiszedik, s még a finom gereben fogai közt megvonják. Ami így kézben marad, ezt még legtöbb helyen együvé szokták venni a finomkendernek a sűrűbb gereben fogai közül kiszedhető maradékkal. Így legalább három, de sok helyt négyféle szöszminőséget különítenek el egymástól. Hasonlitsuk össze a különböző tájak szerinti elnevezéseket minőségi sorrendben, kezdve a legjobb minőséggel:

HANGONY-SAJÓVÖLGY. /BARKÓSÁG/.

Fejli - kanszaalas - palaant - csepű /Domaháza, Kissikátor/
feji - palaant, aprószösz - csepű /Arló, Járdánháza/
fejiszösz - palaant - aprószösz csepű /Sajóvelezd/

feji - palaant -

csepű /Sajómercse/

feji - szaalas -

csepű /Borsodnádásd/

ÉSZAKBÜKKESÉG -- KÖZÉP SAJÓVÖLGY. /BARKÓSÁG/.

Szaóla - palaönt /makóca/ - csepűhegyi - csepű /Sajókaza/

szálas - palánt - csepűjava - csepű /Mályinka/

szála - palánt - aprószősz - csepű /Dédestapolcsány, Tardona/

szála - palánt - gongyolás - csepű /Bánhorvát/

MATYÓSÁG

Fáji /feji/ - nagytincs - kistincs - csepű /Mezőkövesd/

fáji /feji/ - tincs - aprószősz - csepű /Szentistván/

szála - tincs - csepű /Tard/

DÉLBÜKKALJA

Szála - tincs - aprószősz - csepű /Borsodgeszt, Bogács/

szála - tincs - csepű /Cserépfalu, Cserépváralja/

szála - tincs - kóc - csepű /Sály, Latorút/

jószősz - tincs - csepű /Bükkzsérc/

elejőszősz - tincs - csepű /Noszvaj/

jószősz - tincs - gongyolás - csepű /Szomolya/

BÓDVAVÖLGY

Szaóla /szála/ - makóca - aprószősz - csepű /Bódva mente/

szősz - makóca - paótyos /pátyos/ - csepű /Felső Bódva/

CSEREHÁT

Szősz - makóca - paótyos /pátyos/ - csepű /Hegymeg/

szaóla - makóca - paótyos - csepű /Csenyété, Fáy/

SZÁRAZVÖLGY. /PALÓCSÁG/

Szösz - makóca - pátyosz /pátyosz/ - csepű /Kánó, Imola/
szösz - makóca - javacssepű - csepű /Szuha vidék/

HERNÁDVÖLGY

Szála - pátyosz - csepű - draga /Hernádszurdok Felső Hernád/
szála - makóca - aprószösz - csepű /Hernádnémeti- Alsó Hernád/

ABAUJ-ZEMPLENI HEGYKÖZ

Szál - makóca - pátyosz - csöpű /Pusztafalu, Füzérkajata/
szál - makóca - pátyosz - csöpű /Nyíri/
szál - makóca - pátyosz - csöpű /Kovácsvágás/

BODROGKÖZ

Fejlesztősz - pátyosz - tővihegy /Karcos/
fejlesztősz - apró - hegy /Karcosa/
fejlesztősz - szála - aprószösz - göngyölészösz /Cigánd/
fejlesztősz - vékonyapró - yastagapró /göngyölészösz/ - köz
/Tiszakarád/

TAKTAKÖZ

Szála szini - aprószösz - csepű /Csobaj, Tak-
taharkány/

TISZAVIDEK - ALSÓ SAJÓ

Kender - aprószösz - csepű /Ároktő, Tiszaoszlár/
kender - makócaja - hegycsépű - csepű /Tiszaabólna/.

Az elnevezések, felsorolások áttekintéséből kitűnik, hogy a megye középterületein, s északrafelőlen az első-

rendű minőségűre gerebenezett szösz szálának, ritkább esetekben: szösznek nevezik, míg a szélső területeken /a palócság északnyugati szegélyén, a "barkóság" zömében, s a Bodrogházban/, továbbá a matyóság két nagy szigetén /Mezőkövesd, Szentistván/ fejnek, fejeszösznek hívják, a Tisza melléken Délborsodban megelégszenek az elsőrendű szösz szerény "kender" - elnevezésével. A másodrendű szösznek háromféle elnevezése tűnik ki: a megye nyugati tájain inkább a palánt, a matyóságnál és Délbükkeljén: tincs, a középső és északkeleti tájakon inkább a makóca, s csak ritkán, szórványosan használják a szála-eljelölést a barkóság borsodi nyugati szegélyén és a Bodrogházban; ez utóbbi helyen némelykor a vékonyapró nevet használják. A harmadrendű szösz többféle elnevezése /aprószösz, csepűjava, vastagapró/ mellett feltűnik a megye északi és északkeleti tájain /Cserhát, Felső Hernád, zempléni Hegyköz/ a pátyos szó. Megfelel a "pátyaszösz" /v.ö. Magyarság néprajza I.köt. 304.old./ elnevezésnek, szabályos hangtani hasonlúval és összeolvadással. Eredetileg tehát összetett szó, melynek első tagja ütögetést, veregetést jelent /pátya v.ö. pátyol, patyol, potyol/. A leggyengébb minőség elnevezését, a csepűt a Bodrogházban tővihegyi, hegyi, gongyolász - elnevezéssel helyettesítik, mivel a csepűt a pozdorjára eljelölésére mozdították el, a csepű szóval itt a pozdorját jelölik. A "tővihegyi", "hegyi" - elnevezést azzal magyarázták, hogy ezt a gyenge minőséget a gereben fogainak hegyéről szedik le. A "gongyolász" elnevezés, hasonlóképpen a délbükkeljiek harmadrendű szöszének, a "gongyolásnak" elnevezésére, a fonásra való eltevés módjára céloz /l. lentebb./

Az elsőrendű szöszanyagból készült az alsóruhanevelő: a férfiaknak az ing, gatyá, nőknek az ingváll, pendel; a másodrendűből a lepedő, törülköző, konyhakendő, a régi vászon munkaruhák, a harmadrendűből a lisztes zsákok, ponyvák, csepűből a durva zsákok, madzag, - a magvas kender szöszéből a batyuk, lószerszámok kenderhámja, s a halászsok hálói.

A különböző szőszminőségeket és a csepűt a fonásra még ma is egymástól eltérő alaku osztályozásban teszik el. Az elsőrendű szősz legszokásosabb eltevési formája a bábu /Délbükkségben: bobó, bunkó, felső Cserehátton: "marok" és a koszoró/ Felső Hernád völgyben: kakastaréj, Tisza mellékén: lovaácska.

A gerebenezés után kézbenmaradt szép, hosszú, vékony szőszhöz - egy ág - általában még kétszer annyit vonnak. E három ágból a bábut úgy készítik, hogy kétrét hajtják, egyik felét fészekformára becsavargatják, majd a szabadon maradt végéhez hozzátesszik a következőt, ennek egyik végét hozzáhajtják, másik végét ismét becsavarják. Így tovább. Ez a koszoró.

Szoktak néhol /palócságnál: Arló, Borsodszentgyörgy/, matyóságnál: Mezőkövesden a báburnak mindkét végén fejet csavarni, ilyenkor egy-egy tucat ilyen kétfejű bábut középen átkötnek. A Délbükkségben /Iatorút/ csak egyik végét csavarják be és kötik át tucatonként. Az alsó Hernád völgyén /Bócs/ ikerbábut készítenek. Ezek a fejnél közösen vannak összeecsavarva kettenként, tehát a lábuk külön-külön van. Több ilyen ikerbábut kötnek aztán össze.

A matyóság egyik szigetén, Szentistvánon és a Bodroghözben fűzérben, illetőleg téplő kitában szeretik eltenni a jó szőszet, ideszámítva a másodrendű minőséget is. A szőszet két végén megfogva, ellentétes csavaró mozdulatfonatba csavarják, úgy hogy midőn a két végit meghajlítva összeteszik, a szősz magától fonatba ugrik. Fűzérbe úgy teszik, hogy a két összetett véget egybecsavarják, s a fonatokat madzagra felfűzik, a téplő kitát pedig a fonatokat átkötésével készítik el. Ez utóbbi eltevési módot a bábu, koszoró mellett a taktaköziek is szeretik. A másodrendű szőszet Északborsodban perecben rakják el, illetőleg fűzik fel. A szőszet gyenge sodrással két végén perecalakban összefogják, az összefogott végeket gúzsformára egy-

becsavarják, - és sorban madzagra fűzik. A csepüt, s az ennél valamivel jobb minőségű aprószösz /pátyoszt, csepűjavát/ megtépdesik, a tépéseket egymáshelyezik, s harántfutó szálakban hengerded alakra összegöngyölitik: Nyugatborsodban gongyola, Keletborsodban göngyöle, göngyölég. A csepűt /Bodroghözben: tövihegyi, hegyi; gongyolszösz/ úgy különböztetik meg a harmadrendűétől, hogy csak simán göngyölítik be, míg az aprószösz hosszantfutó szálakban egyik végén kerek, másikon hegyes gongyolába /göngyölébe/ göngyölik, s néhol /Bodroghöz, Tiszatáj/ a hegyes végre gombot csavarnak.

A fonásra szánt szösz, csepűt e megkülönböztető kötésmódok alkalmazásával rakják el száraz helyre, kamrába, padlásra kosarakban, régi szekrényekben /szuszékokban/, ládáknban. A kendertermelés virágzó éveiben arra is volt példa, hogy a lányos házak ablakaiba rakták ki a sok szép bábut, koszorót /Szalonna, Szendrő a Bódva völgyében/, hadd lássák az arramenők, különösen a legények, milyen gazdag kenderanyaga van e házaknak, ide érdemes lányhoz járni, nem lesz gondja ingegatyára annak, aki innen nősül... Valaha ez a szokás sokfelé meglehetett, hiszen a jó eladó lányt a házi kender mennyisége és minősége is hirdette.

A virágos kendernek a fonásra való előkészítését még az őszi első hónapjában befejezik, a magvasé egy-két héttel később, október első felében ezzel is végeznek.

Minden becsületes házban készen van már a fonásra a kender, csak még a házon kívüli őszei munkákkal kell végezni /kapások betakarítása, répabehordás/, hogy aztán nekiüljenek a fonásnak, mely még nem is oly rég a téli esték legnépszerűbb társas munkája volt.

A F O N Ó.

A házi kendermunka a maga egészében véve a parasztnő társadalmi életének egy darabja volt. A munka végzése egyúttal a dolgozó parasztasszonyok, parasztlányok egymáshoz való viszonyulását is jelentette. Figyelték, ellenőrizték, buzdították egymást, versenyeztek, melyik tud szebben, jobban dolgozni. Két kezük művét ki is állították szemlére: vagy az ablakba tették, vagy az eresz alatt, esetleg valamelyik udvarrészen kiakasztották, kifüggesztették. Aki arra jár, lássa és gyönyörködjék - esetleg irigykedjék. A közös munka végzésekor szórakoztak is. A munka egyik-másik szakaszában /kendertörés kallantyuval, fonás kéziguzsallyal/ daloltak, játszottak.

A régi kendermunka összes szakaszai közül helyhezkööttségénél és huzamosságánál fogva a társas fonás volt a legkiemelkedőbb és részletekben leggazdagabb. Nemcsak a nők társas életét gazdagította. Belekapcsolódott a legénység is. E munkához fűződött a kétnembeli fiatal-ság tartós találkozása és szövetkezése.

A társas fonást a népnyelv röviden, tömören a fonó - szóval jelöli. E szó magában foglalja a fonást, a munkahelyet, a közös fonás megszervezését, a közös munka menetét, - a résztvevők erkölcsi és hangulati egymáshoz való viszonyulását - egyáltalán: a munkához fűződő élmények összességét.

A fonó a szó legtágabb értelmében: társadalmi fogalom. Elsősorban munkamód. A régi paraszti társadalom egyik termelési módja, a ruházkodás szükségletének fedezésére irányuló női munka egyik fő szakasza, a maga egyszerű eszközeivel, bonyolult munkamenetével, a munkaközösségek különböző típusaival.

Másodsorban: népszokás. Társas időtöltés, együttszórako-

zás, költészet, játék, baráti és szerelmi kapcsolatok megformálása.

A társas fonás alépitmény- és felépitményjellegének ez a megkülönböztetése meghatározza a fonó fogalmának kettős vizsgálatát:

a fonó, mint régi munkamód és
a fonó, mint népszokás tanulmányozását.

A köztudatban inkább az utóbbi fogalom él, mert sok hangulati, érzelmi velejárója van. Mégis, elsősorban a munkamódot kell ismergetnünk. Ez magyarázza meg a népszokást.

A fonás ment egyedül is. Termékei csak a fonalféleségek voltak. De ha közösségben ment - és ez volt a fő típus - az anyagi javakon kívül megtermette a szellemi javakat is. Hogyan termettek meg a társas fonás anyagi javai /különböző fonalfajták/ és hogyan termettek meg a szellemi javak / munkafolklór, szokásrend, költészet, játék/, és ezek hogyan kapcsolódtak egymáshoz hazánk egyik legváltozatosabb területén, Borsodban, - e kérdések megvilágítására két szempontot kell összekapcsolnunk, a munka és a vele kapcsolatos szellemi javak tanulmányozásának szempontjait.

A FONÓ MINT RÉGI MUNKAMÓD.

"Felnyőtt egy fa, de nám a maga tövibe,
Reászáll egy madár és csipegetyi
De nám a maga begyibe."

/Délbükkalja.Bogács/.

"Van egy kis fa aóga nélkül,
Madaór raaszaall szaórnya nélkül,
Csipegeti szaója nélkül."

/Cserehát. Martonyi/.

A nép játékos képzelete így festi a fonást. Az a fa, mely áll magában töve nélkül, ága nélkül, a guzsaly; a madár, mely reászáll és csipegeti szája nélkül - nem a maga begyibe, hanem a szöszt csipkedi az orsóra, a fonogató asszony vagy lány fürge keze.

Igy él a fonás játékos képe találós mesékben a borsodi öregek ajkán is, a régi társas munka sok-sok emlékét idézve fel.

A fonás ősi női munka. A férfiember szerepe az eszközök elkészítése. Fonni férfiembernek sohasem illett. Aki férfi létére guzsaly talpára ült, s fonogatótt, könnyen tréfa tárgya lett. Az asszonyok, lányok Borsodban is kifigurázták. Azt mondták rá, hogy "elfonja a bajuszát", "elpödri a bajuszát", nem is fog az kinőni soha.

A kézimunka történetében a kézifonás sokáig úgy jelentkezett, mint ősidők továbbfolytatódása. A történelem folyamán évszázadok hosszú során át minden nép-nél, nemzetnél megmaradt női munkának, mégpedig mind az uralkodók, mind a dolgozók társadalmában. A munka méreteiben és társas jellegében azonban különbség volt.

A régi nemes asszonyok, lányok is fontak. A női alkotóosztón a hajdani ősi munkamegosztás továbbfolytatásaként bennük is működött. De az ő textilszükségletük nem annyira a ruházkodásban, mint inkább a háztartásban jelentkezett /terítők, lepedők, kárpitok/, ezzel szemben a parasztságnál mind a ruházkodással, mind a háztartással, mind pedig egyes foglalkozásokkal /földművelés, halászat, szállítás/ együttjáró textilszükségletek fedezésére hasonlíthatatlanul több kender kellett. Így Borsodban is. A textilszükségletek közti különbség meghatározta a fonómunka jellegét. A nemesi házaknál a guzsaly, az orsó kezelése a mostani kellemes időtöltő női kézimunkáknak felelt meg. Nem volt sürgős. Hiányzott belőle a munka súlya. Az eszközöket akkor tették le, amikor akarták. A paraszti házaknál azonban sokat és gyorsan kellett fonni mindég. A pórnő kezében a fonás termelő jellegű volt. Ez a termelő jelleg mint más munkákban, itt is a társas munkamódban domborodott ki. A soknak gyors és jó elvégzésére munkaközösségek kellett, melyekben a résztvevők egymást segítették, sarkalták, ellenőrizték, s versenyeztek is.

A régi nemesi világ letűnésével, a kapitalizmus uralomra jutásával a textilszükségletek közti különbség a város és falu közt egyre élesebb határvonalat húz. A polgári asszonyok, lányok egyre kevésbé igénylik a kendert, a fonás náluk feleslegessé válik, bucsut is vesznek tőle. A házivásznat a falvak népe igényli tovább. A fonás mint régi örökség, jóideig még reá száll, s méreteiben, a munkamód jellegzetes társas vonásaiban, társas tulajdonságaiban a paraszti élet rendjébe tartozik.

A fonó nő helye és szerepe a régi paraszti társadalomban.

"Tardonára gyertek házasodni,
Mert itt tudnak szőni-fonni, varrni!"

/Tardona/.

A fonó nő dicséretéről szóló népdal, mely Borsodban is még itt-ott különböző változatokban él, arra céloz, hogy a fonnitudas a nő értékének komoly fokmérője volt, a lányos házak büszkesége. A házasulandó fiatalember élettársul fonni jól tudó lányt keresett.

Az asszonyok mindenfelé önérzetesen hangsúlyozzák, hogy az ő lánykorukban nem volt ház, ahol ne fontak volna. Még jóformán eladósorban se volt a lány, már megvolt a magafonta, magaszötte hozománya.

Néhány példa a szegényebb családok köréből:

Palócság - /barkóság/: sütőruha 3-4 drb, gyurókötény 6 drb, szakajtókendő 12 drb, "hamvas" /batyu/ 4-5 drb., lepedő 7-8 drb, "hará" /lábasruha jószágnak takarmányra/ 2-3 drb., ábrós 3-4 drb., fehér alsó /ingváll, pendel/ 6-6 drb, zsák 10-12 drb, végvászonyag 30-40 méter.

Matyóság: szakajtókendő 6 drb., gyurósorc 2 drb, lepedő 4-5 drb, törülköző 6 drb, törő 6 drb, komakendő 4 drb, fehér alsó /ingváll, pendel/ 12-12 drb, zsák 30 drb, végvász 10-12 kg.

Hernádtáj: gyurókötény 4 drb, szakajtókendő 6 drb, ábrós 5-6 drb, komakendő 3-6 drb, törülköző 6-7 drb, lepedő 4-5 drb, pónyus /batyu/ 2-3 drb, fehér alsó /ingváll, pendel/ 6 drb, zsák 10-12 drb, szélvász 50-60 m hosszban.

Bodrogköz: szakajtókendő 8-10 drb, kenyérsütő ábrós 3 drb, gyurósorc 2-3 drb, lepedő 6-8 drb, ábrós 8 drb, ételhordó /komakendő/ 4 drb, törülköző 8 drb, törőkendő 8 drb, ponyva 3 drb, ingváll-pendel 8-10 drb, métervász 50-60 m.

Taktaköz: kenyérsütő teknőtakaró 3 drb, sütőabrosz 2 drb, kenyérkendő 6-8 drb, gyurósura 3-4 drb, komakendő 4-5 drb., "tracsos" /battyu/ 2-3 drb, abrosz 4-5 drb, hátaló abrosz: "zajda" 3-4 drb, törülköző 10-12 drb., törölő úgyanannyi, lepedő 4-5 drb, fehér alsó /ingváll, pendel/ 6-6 drb, zsák 20-30 drb, végvászonyanyag 50-60 m. hosszban.

Tiszatáj: szakajtóruha 6 drb, sütőruha nagy 2 drb, gyurósura 3 drb, lepedő 4-5 drb, batulóruha /battyu/ 3-4 drb, lugzóruha 3-4 drb, törülköző 6 drb, törölő 6 drb, fehér alsó /ingváll, pendel/ 5-6 drb, zsák 15-20 drb, kendő 3-4 drb, végvászón 40-50 méter.

A végváznak a házasodó férfi ruházására, s gyermekkelengyének voltak szánva, de a szövő-fonó munka asszonyfővel is folytatódott, sőt, még nőtt.

xxXXxx

"Pestre mentem házasodni, bár ne tettem volna,
K..... lett a feleségem, nem tehetek róla.
Nem tud szőni, nem tud fonni, nem tud motollálni,
Még a nyist közt, a borda közt se tud motoszkálni."

/Sajókaza/.

Nem valószínű, hogy élményi háttere van e dalnak. Csak helyzetdal, gunyos, csipős éllel. Rosszul jár, aki kisasszonyt vesz feleségül. A fonni nem tudó nő mellett el se tudták képzelni az életet.

Még azt is megnézték, hogy egészséges-e a férjhezadó lány keze.- Tiszaoszláron még a huszas években majdnem elmaradt egy házasulandó legény lagzija, mert kigyúlt a menyasszonya ujja, s leesett a körme. Le akarták beszélni a vőlegényt, ne vegye el, mert nem fog tudni fonni. A fiu mégis elvette, nem hallgatott a rossz tanácsra. Jól járt. A menyasszony keze meggyógyult.

/Csillik Bertalan és felesége esete/.

A fiús szülők is - különösen a matyóknál - megfigyelték, melyik lány hogy fon. Azon voltak, hogy fiukat jól fonó lánnyal házasítsák össze, biztatva, ajánlgatva: "Ezt vedd el, úgyesen tud fonni! Lesz mit felkössél magadra!"

A fonóba nemcsak azért mentek a legények, hogy szórakozzanak, hanem azért is, hogy meglessék, melyik lánynak hogy jár a keze. Tud-e sokat és jól fonni? Tud-e "nagyot nyutani?", "farsangi szálat húzni?", tud-e "nagy orsót" fonni? tud-e szálfonalat fonni? /l. 76. old./, jó kémményen rá tudja-e csapni a fonalat az orsó szárára? nem fon-e "macskásan, hurkosan?", sodratlanul "szőrösen" hagyja-e a fonalat? A sokfelé elterjedt legénycsíny, a fonal "lebotollálását" az orsóról, s mindenféle kiütköző tárgyra való rátekerését akkor is alkalmazták, ha valami hiba volt az illető lány fonásával. A borsodi palócoknál, a Bódvavölgyieknél és Délbükkalján megfigyeltem: szokásban volt a lány orsóra csavart fonalának megharapdálása. Ha a legény foga nyoma benne maradt, lebotollálta a fonalat, vagy lehuzta az orsó karikáját, s a csupaszon maradt orsószárról lehuzta az egész fonalat, és elhajintotta. Még a kocsmában is kibeszélték, melyik lány hogy fon. Sokszor itt vált közhírré, melyik a derék, jól fonni tudó, melyik a hanyag lány. A jól fonó lány körül indultak meg sokszor a nagy versengések. A hanyaggal szemben viszont igen kegyetlenül tudtak elbánni. - Csenyétén történt /Cserehát/: a sok derék, szorgalmas lány közt akadt hanyag is. Meglésték a fiuk. Észrevették, hogy az elfonni való csaput állandóan a hid alá dobja. Összeszedték, s különböző vaskos szövegek kíséretében meggyújtották a lány háza előtt. A szülők elkergették ugyan a legényeket, de a lány szégyenletében szolgálónak ment, s vissza se került többé falujába. - Az imolaiak mesélik ma is /Száravölgy/, mily kegyetlen volt halott feleségéhez az egyszeri özvegyember! Lusta volt az asszony. Nem volt lepedő, amire kiterítse

az ura. Már a szomszédok kérték, hogy legalább a hidegágyra fogadjon el tőlük lepedőt a felesége alá. Nem! Az özvegyember hajthatatlan maradt. "Ahogy fonyott, úgy fog feküdni!" Ez volt a szava.

A lusta lányról adomát is terjesztettek. Hogy tette próbára az egyszeri lányt a szeretője a szekrénykulccsal. Ime egy tiszamelléki változat:

"... Elmentek a fonaóba a jányok, meg a leginyek. Felkötötte a jány a kendert a guzsolyra.

Azt mondja a fiu neki:

- Hány olyan egy esté, raózsám?

A jány meg ráfelelte, hogy:

- Van úgy hogy öt, van úgy, hogy hat is!

Azt mondta a fiu magába':

- No megállj, most próbára teszlek.. kihuzom a sifond kaócsát, ellopom, aután beledugom a guzslyodba, a kenderbe. Majd megtudom, hogy mennyit fonsz le?

Hát így elment a fiu, mán elgyütt egy vasárnap, aután a jány ötözne de nem leli a kaócsot! Nahát a jány nem tudott elmenni a templomba, bosszankodott, hogy hun maradt a kaócsa, a fiu meg elment nálok, hát mondta, hogy

- Készülj mán, el ne kíss a templombul! hát..

Azt mondja a jány:

- Nem lelem a sifonom kaócsát, mer nem tudom, hogy hun van.

Azt mondja neki a leginy, hogy:

- Azt mondtad, hogy öt-hat lemegy egy olyan este, hát úgy-i, nem fontad le, hát akkor nizz meg csak a guzslyodon a kenderben a kaócsot.

Belenyul a jány a kenderbe.

Hát benne van a kaócs. A guzslyon.

Azt mondja neki a leginy:

- Na látod, hogy mi az? Má egy hete, hogy rajta van ez a csomó a guzslyodon, aután azt mondtad, hogy hát öt-hat lemegy egy este. Hát ha ilyeneket hazudol nekem, hát most má nekem nem is kellesz. .. Nem ment többet a fiu hozzá."

/Elmondta: Tóth Károlyné 75 é. Kesznyéten 1963

Egyébként a kulccsal való próbatétel megvolt a valószínűségben. A lányok egymást szokták próbára tenni a kulcs szöszbe vagy csepűbe rejtésével. A hánnyagul fonó lány guzsalyáról későn esett le a kulcs. Társai ezt figyelték, s hamar a fejére olvasták hanyagságát.

A lányokat a legények jelenléte gyakran ösztönözte a szorgalmas fonásra. De azért egymás közt is hangzottak el biztató szavak. Sokszor az idősebb asszonyok szájából kapták a figyelmeztetést. "Iparkodjatok! Kinek milyen fon az ajaka, olyat hord el a válaga!"

Még a tavaszi madár is /pacsirta, csiz/ figyelmeztet a fonás és szövés idejében való végzésére.

BARKÓKNÁL: "Szöüttel vóna, fontal vóna, pendel vóna!"

SZÁRAZVÖLGYI PALÓCOKNÁL: "Kicsidóra kimpics, kimpics,
Nem fontal haót nincs is, nincs is!"

"Kicsidő, kicsidő, tavaszidő, szép idő!
Szöüttel-fontal, van is,
Nem szöüttel, nem fontal, ki van a pincsis!"

MATYÓKNÁL: "Fonjunk, fonjunk, hosszú legyen a pendel,
Nagy legyen a gatyá rojtja!"

BÓDVAVÖLGYEN: "Kikidóra, kimpics
Ha nem fontaól, nincs is!"

CSEREHÁTON: "Csicsidor kimpics, csicsidor, kimpics,
Nem szöüttel, nem fontal, csupaszon maradt aól."

"Kicsidor, kicsidor! szöüjjetek, fonjatok!
Mer ki lesz a kimpics!"

HERNÁDMEILLÉKEN: "Szööttel-fontál, van is,
Nem szööttel, nem fontál, kimpics!"

ABAUJ-ZEMPLÉNI HEGYKÖZBEN: /a cinke is azt mondi:/

"Csicsidor, csicsidor, kimpics,
Nem fontál, nem fontál,
Ki van a kimpics!"

BODROGKÖZBEN: /a pacsirta így mondi tavaszkor:/

"Csicsidor-csicsidor-csicsidor!
Nem fontál, nem fontál, kin a kimpics!"

A fonás lelkiismeretes végzésére, s ennek megbecsülésére a nők mindig nagyon vigyáztak. A jól fonnitudást nemcsak magukban ápolták, de kötelességüknek tekintették nemzedékről-nemzedékre áthagyományozni is. Az asszony erre tanította a lányát, gyakorta a nagymama unokáját, s még hozzá jókor, korán, hogy a felnövő lánygyerek szakértelmében, szorgalmában gyönyörködjék, s leendő házaseletének útjára nyugodtan, bátran bocsáthassa.

A fonnitudás átadása, hagyományozása.

A guzsallyal, orsóval való bännitúdasra a leány hamar szert tett. Anyja, nagymama nem várt addig, míg a lánygyerek kijárja az elemi iskolát. Általában a nyolcadik, kilencedik életévét tartották a legfogékonyabb kezdő időnek. A palócság körében még ennél is jóval hamarabb elkezdették a fonást. A hangonymellékiek már a kis iskoláskor elején, hat éves korban. A bódvamentiek még ennél is hamarabb, ötéves korban.

A kislányt nem nagyon kellett kényszeríteni a fonás próbálgatására, a gyermek szívesen utánogatta a felnőttet, gyakran előfordult, hogy amannak távollétében vette a guzsalyat, orsót és hozzányálazott, hozzáodort a fonalhoz egy-két "hurkát."

A tanuláshoz persze nem a legjobb eszközt és kendert adták a gyermek kezébe. Tanulóguzsalyának jó volt egy kis bot, aminek a végibe a lányka apja egy durván kifaragott guzsalytalpat

ütött, vagy sokszor megjárta egy piszkafa, vagy piszkavas is, esetleg a szénvonó nyele, vagy akár a napraforgó szára. A tanulóguzsalyra kötötték a csepüt, annak is a leghitványabbikát, az u.n. "rántást", a gereben fogai közül a legutolsót, a legdurvábbikat, hadd dörgölje el /ahogy a palócságban mondták: "dorogjálja el"/. Ha nem is lesz belőle mindjárt fonál, de esetleg motollára való madzag igen.

Alsó Hernád-melléken a lánygyerek a "kucká"-t fonta le a napraforgószárról, vagyis elhajjintott csepüdarabokat, melyekkel a hasfájós emberek a köldöküket gyógyitgatták. Általános tanítási mód volt, hogy az anya rákötötte a rossz csepüt a fára, s átnyulva felette, kezdte fonnai a hitvány anyagot, mutogatta, hogy kell, közben szóval is biztatgatta: "tanuld meg hamar, mert nem lesz staférung!" Sok kell ám a sifonyba!" Aztán átadta neki a munkát: "Fonjad csak! macskanadrágnak valót!" "Jó lesz macskanadrágnak" "Ebbü varrsz majd kisjányom selyemszoknyát!"

A munka elsajátítása, gyakorlása nem volt könnyű dolog. Hol a balkézzel volt baj /huzás, nyújtás, nyálazás/, hol a jobbal /orsópergetés, sodrás. A kétféle kézmozgatás egybehangolása, beidegzése kezdetben nagyon fárasztó volt. A felnőttek mosolyogva nézték a gyermek első fonó mozdulatait. Tréfás megjegyzésekkel dicsérgették a kicsit: "No-csak! Manci is nyaggati mán.." /Csereháti megfigyelés/. "É, hogy nyüzgeeli maan Roziká!" /Nyüzgéli = nyuzogatja/. /Barkósági megfigyelés/. "No, sikerült nyaólanzni egy paószmamadzagot!" /Bódvavölgyi megfigyelés/. A Hernád-vidékiek így tréfálták a kis próbálkozót: "No, font mán egy bika tökire valót..". Taktaközben így dicsérték a kislányt: "Nicsak! a kis Ica most foni a bikára a gatyát!"

A gyermek lassacskán átküzdötte magát a nehézségeken, de még sokáig csak durván: hurkásan /általános/ tu-

dott fonni, vagy ahogy a délbükkaljaiak mondták: "kanócot húzott bele."

Egy-két év alatt már annyira otthonossá vált a munkában, hogy rábízta a finomabb szöszöt is, bár nem sokat - hadd gyakorolja a talpas guzsalyon. Nem szabad azonban elsietni! "Szálón kell fonni, nem százon!" -- hangoztatták általában, értve ezen azt, hogy inkább kevés szálát kell fonni, mint nagy tömegben rosszul. Az anya a gyermek fonitudását mágikus eljárással is igyekezett segíteni. Ennek egyetlen nyomára sikerült eddig ráakadnom a Hegyközben, Pálházán. Analógiás babonás eljárás: az asszonyok összegyűjtötték lánykaik fonásait, felgombolyították, elvitték a Bózsza-pataki malomra, a "zsipre", és a gombolyagokat a malom kerekébe dobták, ügyelve arra, hogy csak akkor, amikor a kerék mozgásban van, ezt azért tették, hogy lánykaik olyan gyorsan, szaporán és kitartóan tudják az orsót forgatni, mint ahogyan a malom kereke forog.

Általában amikor a lány elérte a tizenkettedik évét, már értette a fonást mindenféle szösszel, sőt, e kortól kezdve már társas munkába, fonóba járt.

Az anyja szeme még ekkor is sokáig rajta volt. Olyan fonóházakban, ahová az anya is el-eljárogatott, mialatt az ismerős asszonyokkal, szomszédokkal, komaasszonyokkal elbeszélgetett, lányát szemmel kísérte, hogy fon. Ahol külön fonóházban fontak a fiatalok, külön az asszonyok, ott az anya meghagyta, hogy mennyit fonjon le egy este: csepüből két orsóval, a szöszből legalább egy orsóval. Otthon aztán be kellett mutatni a munka eredményét.

Fonó munkaközösségek főbb típusai.

A hajdan nagy mennyiségben termelt kender megfonása gyorsaságot és nagy szívósságot igénylő munka volt. A rövid téli nappalokat és hosszú estéket úgy igyekeztek kihasználni, hogy a munka javával karácsonyig végezzenek. Karácsonyig leghosszabbak az esték. Addig lehet legtöbb fonalat fonni. Széltében elterjedt mondás volt: "karácsonyig hosszú a szál.."

A munka kellő időben való meggyőzésére a társas fonónak Borsodban is különböző típusai alakultak ki.

A kölcsönös segítségadás legtipikusabb módja a "kaláka". Hajdan sokfelé megvolt. Borsodban a bodroglókörök emlegetik kanálka, kanáka néven, itt is inkább az alsó bodroglókörök, Szabolcs-Szatmárhoz közelebb eső területeken /Tiszakarád, Zemplénagárd, Cigánd, Ricsé, már kisebb mértékben Lácsa, Cséke községekben/. A közös fonómunkának ez a típusa sokáig szokásban volt a szomszédos Szabolcs-Szatmárban is, itt kalálka néven emlegetik.

Egyrészt a kiválóan nagy mértékű kendertermelés, másrészt egyes házaknál a női munkaerő eltérő mennyisége tette szükségessé. Különösen érdekelték voltak azok a családok, ahol kevés volt a lány, vagy egyáltalán csak fiuk voltak. Segítségre itt kiváltképp nagy szükség volt. A gazdaasszony a szöszet kiosztotta önként vállalkozó, segítőkész rokonoknak, ismerősöknek. A rájukeső munka fejében viszontsegítségre kötelezte magát, s a nála összegyűlt segítőknek vacsorát adott, s házi mulatságot, u.n. kanálkabált rendezett. Ugy emlegetik, hogy gyakran husz lány és asszony gyűlt össze egy-egy helyre fenni, s ha gyorsan végeztek, következett sorra mindegyiknek a háza. Így mondták: "No máma nekem, a másik nap közösen egy másiknak." Fel volt írva, ki mennyi szöszet kapott, s a megfont fonalmennyiséggel e szerint számoltak el. A kanálka időszaka alatt /febr. végéig/ szombatonként tartották a kanálkabált. Cigándon - ha nem tudtak egy este végezni, otthagyták a szöszet, s a hét végén mentek vissza, befejezni az illető vendéglátó házában a kanálkát, s utána már következett is a bál. Lácsán, Cséken januártól ment csak a kölcsönös segítség. Lányok, asszonyok együtt egy-egy este két-két kézi orsót is lefontak. Nagyrozványon, Karcsán s általában északi Bodroglókörben inkább csak az elmaradtakon segítettek. Az említett szép szokás déli Bodroglókörben a felszabadulást követő években is ment még ujkanálka néven. A művelődési otthonokban zajlott. A több házhoz is

kiadott szősszel a fiatalok, lányok, menyasskék itt jöttek össze és egy-egy kör kaláka után a művelődési ház vezetősége rendezte meg a bált cigányzenével.

A kanálka megszűnését két főokra vezethetjük vissza: a munka egyöntetűségében egyre inkább mutatkozó változásokra és a kenderigény mostani csökkenésére. Eredetileg vigyáztak a segítséget adó nők, hogy egyforma gonddal, egyforma minőségben fonjanak. De aztán egyre inkább mutatkozott a fonásban való minőségi eltérés. Volt aki lassan, óvatosan, de volt olyan is, aki tulgyorsan hamarkodva dolgozott, egyiknek a fonala finom, vékony, egyenletesen sodrott, másiké már vastagabb, tulsodrott, vagy alig sodrott volt. Ugyanaz a ház kapta a helyesen, illetőleg rosszul font fonalat ugyanabból az anyagból. A minőségi különbséget, mely különösen a szövéskor /szüvéskor/ tünt ki, nem tudták kiküszöbölni. Hogy harag ne legyen, inkább felhagytak a kalákaival, s inkább szűkebb körökben segítették ki egymást, sorba való járással. Ez annál is könnyebben ment, mivel a kendertermelés egyre inkább háztartási és népművészeti cikkek fedezésére szorítkozott.

A megye területén általánosan elterjedtebbek voltak a fonóházak /palócság legnyugatibb borsodi szegélyén, az u.n. barkóságnál: ülőházak, ülősházak, a Sajó völgyi palócoknál: dévánházak, a bodrogháziaknál fonókák/. Ezek főtipusa mindennütt a lányos fonóház volt, ahol a fiátalság, lányok, legények a szülőktől függetlenül kerültek össze.

Az ifjúsági fonóházakat a lányok külön korcsoportok és falu részek szerint vették ki, ahogy szélteben mondani szokták, "fogadták meg" rendszerint szegényebb, idősebb asszonyoktól, özvegyektől, viszontszolgálat, illetőleg közös juttatások fejében. Ahány korcsoport, annyi fonóház volt, s a távoli, elzárt községekben még falurészenként is elkülönültek egymástól. /Bükk hegység falvai/.

Az egyívású lányok kisebb-nagyobb létszámú csoportokban szervezkedtek. E csoportok általános elnevezései: csapatok, bandák, bandázók. A Hangony mellékén /barkóság zöme/ ugy is mond-

ták, hogy "seregre járónk", a sajóvölgyiek így: "csataóba járónk", északi bükk-környékiek: "összecsatázónk", "összecsaprozónk", "összecsaportoskodónk" /"csupoŕba" = csoportba járnak/. Az ábauj-zempléni hegyköziek így mondták: "csomókára möntünk", a tiszavidékiek ehhez hasonlóan a főnőba járást így emlegetik: "csomóra jártunk".

Rége a korcsoportok annyira elkülönültek, hogy nővérek se jártak egyazon fonóházba, s ma is emlegetik, hogy az azonos évben született lányok tartottak együtt /barkóság/.

A fonóházak megfogadása a vízszontszolgálat vállalásával kedves, megható példa volt a lányokat szívesen látó szegény nénik megsegítésére. Kaptak egy szerény házrejtet /de sohasem a kamrát, hanem a szobát, melyben lehetőleg tükör is volt/, s adtak ennek fejében ennivalót, vagy kendert /szösz/ - a barkóságban mindkettőt -, vagy adtak pénzt, vagy segítettek fenni, vagy bizonyos alkalmakkor takarítottak, s a fűtésről, világításról gondoskodtak - a fűtőanyag hordásában /fa/ gyakran a legények segítettek. A természetbeni szolgáltatásokat már a fonóidény elején megadták, de aki tudott, később is hozott gyakran otthonról elcsent élelmet. Mi mindent hoztak össze? Mivel szolgálták meg a fonóházakat? Lássunk néhány példát azokról a tájakról, ahol a fonóházak legtovább, századunk első felében még megmaradtak.

HANGONY-SAJÓVÖLGY. /BARKÓSÁG/.

Domaháza:	12 pár cső kukorica, 1/2 véka buza, 1 guzsaly szösz /3 simító maréknyi kenderből/;
Hangony:	1/2 lit. mák, 1 lit. bab, 10 pár cső kukorica;
Járdánháza:	2 marék szösz /cca 1 guzsalyra való/, 1/4 véka buza, 16 pár cső kukorica;

- Borsodszentgyörgy: 2 marék /cca 1 guzsalyra való/ szösz,
1 lit. bab, 1/2 lit. mák, 16 pár cső ku-
korica;
- Borsodnádasd: 10 pár cső kukorica, pénz, tojás;
- Sajómercse: 10 pár cső kukorica, 5 lit. buza, 1 kötés
kender /3 simító marék töretett, gerebe-
nezés előtt/;
- Sajóvelezd: 1 lit. tej, 1 lit. mák, 1/4 kg. zsír, 8
cső kukorica, 1 kis tál liszt, 1 szakajtó
"kompri", s néha egy-egy félliter bab.

ÉSZAKBÜKK KÖRNYÉKE. /BARKÓSÁG/.

- Tardona: 1 kg. kender, 1 "fazok" tej, 3/4 lit. bab;
- Mályinka: ugyanaz;
- Dédestapolcsány: 1 guzsaly kender /szösz, cca 3 simító ma-
roknyi /2 lit. bab, 16 cső kukorica, pénz;
- Bánhorvát: 1 bábu /guzsalyra való/ szösz, 10 kötés
/vagyis 10 pár cső/ kukorica, s hétvégen-
kint segítség a fonásban.

BÓDVAVÖLGY. CSEREHÁT.

- Borsodszirák: 1/2 lit. zsír, 1/2 véka buza, 1 marék szösz,
minden disznóölés után kóstoló;
- Szalonna: 1/2 lit. zsír, 1/2 véka buza, 2 marék szösz;
- Ládbesenyő: 1-1 marék kender /szösz/ 4 pár cső kukorica,
1/2 lit. mák, disznótorból kóstoló;
- Damak: 2 marék kender /szösz/, minden szombat este
fonás a gazdaasszonynak;
- Hegymeg: disznótorból kóstoló, minden szombat este
közös fonás a gazdaasszonynak;

Rakacaszend: 1/4 kg. liszt, vaj, szalonna, hus.

DÉLBÜKKALJA.

Cserépfalu: 1 lit. bab, pénz /mai értékben fejenként
10 Ft/.

Cserépváralja: 1 lit. bab, 2 kg. krumpli, 1 kg. liszt.

HERNÁDVÖLGY.

Felsőnovaj: 1-1 tál kukoricakása, tojás, túró, tej, ki
mennyit tudott hozni.

ABAUJ-ZEMPLENI HEGYKÖZ.

Általában: krumpli, kukorica, tej, bab tehetség sze-
rint.

BODROGKÖZ.

/Északi rész/

Karos: 2 báb fejeszösz, 1 göngyöle tövihegyi
/másfelé csepü/.

Karcsa: 1 báb fejeszösz, minden szombaton takari-
tás. /Tapasztás, mosás, törülgetés/.

TAKTAKÖZ.

Taktaharkány,
Csobaj: pénz /mai 10 Ft. értékben/, s minden ér-
kezéskor 1 csupor tej /felváltva hoz-
ták/.

A fonóházak másik típusa a vegyes fonóház volt. Ebben az asszonyok is résztvettek, a lány gyakran anyjával együtt jelent meg.

A vegyes fonóházat nem kellett "megfogadni". Egy-egy időnyre valamelyik asszony felajánlotta egyik helyiségét. Élelem nem kellett, mert rendszerint nem volt rászorulva az asszony, csak a fűtőről /fa/, világítóról kellett a vendégeknek gondoskodni, esetleg segíteni a fonásban és takarításban. A vegyes fonóházak az előbbieknél tágasabb helyiségek voltak, ahol az ifjúság az asszonyoktól külön tudott ülni. A matyóság körében mind a mezőkövesdiek, mind a szentistvániak, mind a tardiak úgy emlegetik, hogy nagy bandázásokat csaptak. A Délbükkalján Bogácson, Sályon, Emődön igen népszerűek voltak a vegyes fonóházak, ugyyszintén a Hernádvölgy déli részén, Hernádnémeti, Böcs és a Bodrogházban /Bodroghalom, Laca, Cséke/ és még szórványosan a Csereháton /Fáj, Csenyété/. A munka háladása szempontjából a vegyes fonóházak voltak a hasznosabbak. Az asszonyok jelenlétében többet fontak a lányok, s ha egy-egy orsó megtelt, ki kellett tenniük közszemlére, az asszonyok - s ilyen alkalmakkor különösen az idősebbek - nagy szakértelemmel megvizsgálták munkáikat, s nem takarékoskodtak az őszi birálattal, de ha érdemes munkát láttak, készek voltak elismerni és példaként kitüntetni.

Az ifjúsági fonóházak inkább a megye északi tájain /barkóság, Bódva-völgy, Cserehát, Abauj-zempléni Hegyköz/ virágoztak, Délborsodban /matyóság, Bodrogház, Déli Hernádvölgy/, a vegyes fonóházak voltak a gyakoribbak.

A sorbajáró fonók egyik típusa a kicsiké volt /12-14 évesek/, másik típusa, a nagyoké, az utóbbi évtizedekben alakult ki a fokozatosan háttérbeszoruló ifjúsági fonóházak folytatásaiként. A csendőrség kiméletlenül üldözte a fiatalság összezejöveleteit, azzal a hangoztatott kifogással, hogy túl nagy zajt csapnak. A valódi ok azonban az ifjúság egyes ballada-

játékainak és maskarázásainak megrendezésében rejlett /215.old./; e játékokban érezhető volt a fiatalság állásfoglalása a régi korok társadalmi üldözöttjei és lenézettjei mellett. A csendőrök ismételten szétkergették a fiatalokat, s az ellenszegülő legényeket megfogták, bekísérték, gyakran megverték. A fiatalság eleinte ragaszkodott a fonóházakhoz, vissza-visszaszállingózta a szétugratások után, de aztán lassankint elhagyták a fonóházakat, a lányok inkább egymás házához jártak sorba, felváltva. A legények meg követték őket. A munka jól ment, az ifjuság kedélyének szabad kitörése azonban korlátok közé szorult, kevesebb lett a dal, játék, tánc. A fonó hagyományai megfogytakoztak és elszürkültek.

Külön munkaközösség volt az asszonyfonó. Az ifjusági fonóval párhuzamban az északbersodi erdős falvakban maradt fenn legtovább. Szórványosan, a vegyes fonók mellett működött a megye egyéb területein is /Hernádvölgy, Tiszatáj/. A mezőkövesdi matyóság, ahol az ifjusági fonóra már alig emlékeznek, feltűnő tartózkodással beszél az asszonyfonóról. Itt a vegyes fonó volt a legéletképesebb, nemcsak azért, mert a csendőrség durva zaklatásai ellen még a legvédettebb volt, hanem azért is, mert az asszonyok a lányokkal együtt szerettek fenni.-Az asszonyfonókban a munka gyakran versenyre ment kitűzött jutalom fejében. A barkóság körében emlegetik, hogy egy pár tyukért fontak versenyben meghatározott idő alatt /két-három nap. Járdánháza, Arló./ Az asszonyfonókban sarkalták egymást leginkább, s vigyáztak egymásra legjobban, hogy munka közben el ne aludjanak /92.old./

Nem állandó közösségben folyó, hanem bedolgozó jellegű volt a bérbenfonás, a közösségben folyó szöszkészítés mint bér munka mellett. A gazdagabbak számára bérbefonó szegény asszonyok, lányok saját falujukon belül a fonásra kiadott szösz vagy pénzért, vagy megegyezés szerinti mennyiségben kapott másodrendű szöszért fonták meg. Ehhez a munkához külön közös munkahelyük nem volt, kiki ott-hon dolgozott.

A bérbenfonást anyagi kényszerűségből végezték. Nem volt kifizető munka. "Garasos munkának" hívták.

A fonás ideje.

Ez a munkaszakasz az őszi utóljára és a téli hónapokra esett. Kezdeté október végén, november elején volt, de az északi falvakban /Északbükkalja, abauj-zempléni Hegyköz/ számomra helyen október derekán, sőt, a hó első felében is elkezdtek. Ugy mondták: "Akkor vettük elé, amikor a ludak szállongani kezdtek." Ugy igyekeztek, hogy karácsonyig meglegyenek a javával. "Mert tél végén már lugozni kell a fonalat!" Tavaszra hagyni nagy szégyennek tartották. A barkóságban így biztatták a lányokat: "Fonjatok, ügyekezsetek, mer tavasszal a csanalat csavarjaátok bele!" A Hernád völgyén így mondták: "addig kell meglelni a fonással, míg a madár nem füttyül a szátyván /szövöszéken/" - értve ezen azt, hogy tavasz elején a szátyvának már nem a ház külső falán felakasztva, kell lennie, ahol rászáll a madár, hanem ilyenkor már a házban van a helye, s összeszerelve már működésben kell lennie. Keletborsodban hangsúlyozzák, hogy február közepén már megvölt a végzés. Az alsó Hernád-tájon naptári pontossággal közölték a munka időszakát: "Mindenszentektől /október 31/ Julia-napig /febr. 16./ fontunk". /Hernádnémeti-Böcs, Ujcsanáros/.

A hétnek nem minden napjára esett a fonás. A szombat, vasárnap általában a pihenés és szórakozás ideje volt /gondolva az estékre/. Az idősek szombaton is fontak. Ugyancsak a fiatalok is olyan helyeken, ahol a fonóház megfogadásába belefoglalták a gazdasszony számára szánt közös fonást /Bánvölgy, Cserrehát/.

Voltak aztán a fonásra is vonatkozó őszi babonás tilalmak. A tilalmas napok áthágásával vagy a kenderfélében, vagy az ember, vagy a jószág egészségében esett kár a néphit szerint. A tilalom általában jeles napokra, ünnepközi időszakokra vonatkozott, de gyakran, sokfelé a szombati nap is tilalom alá került.

A megye különböző tájain kisebb-nagyobb eltérésekkel ezeket a tilalmakat emlegetik:

BARKÓSÁGNÁL: Aki két ünnep közt /karácsony-vízkereszt/ fon, kilises lesz /kelésés/. /Sajómercse/.
Aprószentekkor tilos fonni, mert az aprójóság elhull /Sajómercse/.
Szombaton tilos a fonás. Aki szombaton megteszi, befonja a tyukok seggit, s a tyukok nem tudnak tojni /Domaháza, Járdánháza, Kissikátor/.
Aprószentekkor tilos a fonás, mert a sertésbe beleáll a pondró. /Bánvölgyi falvak: Bánhorvát, Bánfalva, Dédes/.

SZÁRAZVÖLGYI PALÓCOKNÁL: Szombaton ne fonjunk, nehogy a kiscsírkék lába elgörbüljön. /Alsó- és Felsőtelekes/.
Aprószentekkor nem szabad fonni, mert az aprójóság háta meggörbül. /Dövény, Alsószuha/.

BÓDVAVÖLGY-CSEREHÁT: Szombat este tilos fonni. Aki ezt megteszi, Szűzmaria haját huzza, nem a szöszet.
/Borsodszirák, Hegymeg, Martonyi/.
Luca napkor ne fonjunk, mert a kislibák csőre elgörbül /Borsodszirák, Hegymeg/.
Hamvazószerdán nem szabad fonni, mert görbe lesz a kisliba lába. /Bódvarákó, Martonyi, Borsodszirák/.

HERNÁDTÁJON: Két ünnep közt ne fonjunk, mert görbe lesz a csirke. /Hernádszurdok, Novaj-Idrány/.
Lucakor tilalom a fonás. Ilyenkor a boszorkányok ellopják az orsót fonalastól.
/Hernádszurdok/.
Aki szombaton fon, "annak nyomorék csirkéje kél" /Ujcsanáros/.

MATYÓSÁGNÁL igen gyakran a farsangot említik tilalmi időnek; aki ekkor fon, befonja a tyukok seggit, nem tudnak a tyukok tojni.

DÉLBÜKKALJÁN

Aprószentekkor tilalom a fonás, aki ekkor fon, befonja a tyukok tojóját. /Hór-völgy/. Tilos két ünnep közt /karácsony-vizkereszt/ fenni, aki mégis megteszi, annak szétzakad a vászna. /Cserépváralja/.

Lucakor tilos a fonás, mért a boszorkányok véres orsókat dobnak be a kéményen /Lator-út/.

Lucakor tilos a fonás. Aki ekkor fon, attól a boszorkányok ellopják a fonalas orsót, és véres orsót hagynak helyette /Sály, Kisgyőr/.

ABAUJ-ZEMPLÉNI HEGYKÖZ: Lucakor ne fonjunk, mert megdagad az ujjunk. /Pálháza/.

BODROGKÖZBEN

Aki két ünnep közt fon, annak tenyerébe megy az orsó hegye, /"bütyü"-je/.

Lucakor legfeljebb csak féltizenkét óráig szabad fenni; aki azon túl fon, éjjélkor boszorkányokkal találkozik és azok letéritik, letévesztik az utról.

A karácsony és vizkereszt közti tilalom Nyugatborsodban sok helyt a tojó tyukok védelmére vonatkozott. Keletborsodban és a Hernád völgyén az aprójószágot védte a görbén növeztől.

A katolikus falvak nagy részében, különösen Északnyugatborsodban, a Luca napi tilalom Szűzmáriát védte, aki Luca napkor font, Szűzmaria haját huzta, nem a szösz.

Magára a munka elvégzésére, a guzsalyról való lefonására általánosan elterjedt babona: szombaton végig le kell fenni a szösz a guzsalyról, nehogy hétfőre "kolbász nyőjön" rajta. Akik ezt emlegetik, hozzátesszik: "bár nyőne", "bár érne át a derekamot".

- Pénteken viszont nem szabad teljesen lefenni a guzsaly fejé-

ről a szöszet, mert hazafelé menet a fonóból - meztelen emberekkel találkozhatnak a lányok. A Bodroghközben még azt is mondják: "meg is kísírlük a jányokat".

Ma már, ha ezeket a babonákat emlegetik, nevetnek, szórakoznak rajtuk, nem hisznek bennük.

A fonás napszakában a munka sulya délutánra és a sokszor éjfélbe nyúló estére tolódott. Egyenkint délelőtt is volt aki font, otthon, de a fiatalság és a fiatalkorú, középkorú asszony-nép, társaságkedvelő lévén, a társas munkára csak a sötétedést várta meg. A lányokhoz járó legények pedig mindig bevárták, hogy előbb a lányok gyűljenek össze. Csak azután érkeztek meg ők is.

A fonás eszközei.

Az egyszerű és kerek guzsaly közül az előbbi, az eredetibb terjedt el jobban. Bár az utóbbi kényelmesebb, a munka is szaporábban haladt vele, nem tudta kiszorítani. Az egyszerű guzsaly legkezdetlegesebb fajtáját, a száras, talp nélküli guzsalyt /vagy ahogy a Hernádtól keletre mondják: guzsalyot/ nem sikerült kinyomozni, mindenütt csak a talpasat és a székeset emlegetik, a hozzá tartozó orsóval együtt.

A talpas guzsaly - Hernádtól keletre egész Keletborsóban: guzsoly, primitív fajtái, a hosszukás, lapos talpba ütött, egyetlen, ketté nem vehető száru botguzsalyok a legutóbbi időig megmaradtak, de csak mint tanuló- vagy póteszközök. A lánygyermek ezen tanultak fonni, vagy ha valamely házba vendég jött, s megkívánta a fonást, segíteni akart, ezt kapta meg és ezen font. Elkészítése, kifaragása a legkönnyebb volt.

Minden férfi ki tudta faragni, össze tudta ütni, nagyon ritka esetben adtak neki egy kis díszítést, befaragást. A guzsalyhoz, orsóhoz erotikus képzetek tapadtak. Erre vall már a botguzsaly egy-két tájelnévezése is.

A megyében általában csödörnek nevezik. A barkóság inkább a páripa - elnevezést használja. A délbükkségiek, matyók és a délborsodiak, Tisza-mentiek nőtlen, nőtelen néven emlegetik, célozva arra, hogy nincs meg a szár párja, amibe beleillik. Alakját jellemzően, még a bodroglók is használják /Karcsa, Karos, Pácin/ a legszelídebb elnevezést: pizskafa-guzsoly. Olyan is a szára, mint a pizskafa.

A kettévethető száru, újtipusú talpas guzsalynak két fajtája terjedt el: a megye legnagyobb részében a "kétaltalpas", a zempléni Hegyközben az "egytalpas" - utóbbi területéről kisebb mértékű beszivárgás jelentkezett az északi Hernádvölgybe és a Bodroglók falvaiba, itt úgy mondják, hogy "felvidéki sonkolyosok"-tól vásárolták. /Kárpátaljai kultúra/. De készítették helybeliek is, mint "féltalpast". A kettévethető talpas guzsalyoknak általában három részét különböztetik meg: talpa, szára, /Csereháton, Keletborsodban: pálcája/ és feje /"guzsalyfej" "guzsalyfő" - Hermádtól keletre: "guzsolyfő"/. A talpba ütött szár felső vége vékony bütyökben /"kani"/ /Tisza vidéki elnevezés/ végződik, erre húzható rá a guzsalyfej kivájt alja /"koca" - Tiszavidéki elnevezés/.

Ezeket az újfajta guzsalyokat igénytelenebb helyeken házilag igen gyorsan össze tudták faragni, különösen a guzsalyfejjel végeztek könnyen: bodzafabotból faragták, mert annak könnyen kiszedhető a belé, így könnyen ráhúzható a bármilyen keményfából /tölgy kivételével/ faragott szára.

Az igényes, szép talpas guzsalyok /guzsalyok/ készítése már mestermunka volt, falusi fafaragók, esztergályozók, kerékgyártók remekelése. A fában gazdag erdős tájak falvai közt mindig akadtak, melyek e téren kitűntek, főleg a Bükk környékén. Ugyancsak az ő remekeik voltak a guzsalyokhoz /guzsalyokhoz/ való faragott és esztergályozott orsók /palocságnál: assó-k, arsó-k, matyóságnál és Délbükkeljén: ossó-k/.

A borsodi falvak némelyike jövedelmező háziiparként üzte a guzsaly- orsókészítést, mégpedig jóval nagyobb mértékben, mint a kerekas rokkagyártást.

A megye délnyugati és déli tájait a dékbükkiségi Cserépfalu, az északi tájakat a Bódvavölgyéig az északbükkiségi Dédes, az északkeletieket Pányok mesterei látták el gondosan, szépen faragott, esztergált eszközökkel. Bodroghöz igényes asszonyai, lányai számára a férfiak megszerezték a legszebbeket a helybeli kerékgyártó mesterektől /Cigánd, Tiszakarád/. A délzempléni területen sokáig híresek voltak a hernádnémeti-bőcsi guzsalyok, orsók, kerekas rokkák. Anyagszerűségben, technikában felismerhető az egyes tájak eltérő ízlése.

Az említett guzsaly-orsókészítő háziipari gócek egyik legkiválóbbika, melytől a matyóság is igényelt, Cserépfalu. Egészen különálló, sajátos famegmunkáló stílusában évszázadok hagyományai csapódtak le.

A cifra guzsalyhoz két kitűnő faanyagot használtak fel: a juharjávort és a kecskerágót. Előbbiből a guzsalytalpat és guzsalyfőt, utóbbiból a guzsalyszárat készítették. Már a guzsalytalp kettős, egymástól ellentétes oldalon fecskefarok formába faragott képe feltűnően kellemes, ízléses technikát árult el. A talp felfelé néző lapját véséssel díszítették ki: tulipántot véstek rá hullámzó vonalak, u.n. "vizzolyás" között, s a talp szegélyét kicsipkézték faragással. A figurális díszítés után krétaanyagból házilag készített, piros és kék színnel festették ki a tulipántokat. A szárnak szánt kecskerágót, ezt a feltűnően egyenes növéssű, szép botfát először a héjától szabadították meg. A lehántás igen óvatos munka volt. Előbb megpállították /megfüllesztették/ a kecskerágót, egy-két napra meleg kemencébe tették. A botfa bele mézgát eresztett, a haja elszíjjasodott, egy kis bevégás után könnyen lehúzták. Előtűnt a kecskerágó sárga fája. Erre bicskával lehellestzerűen szebbnél-szebb kétszeres, háromszoros tulipánt, majd kalászos, csillagvirágos motivikákat véstek, inkább karcoltak. A figurák határvonalait feketére színezték: elővettek egy zsiros fekete kalapot, s ezzel addig-addig dörzsölgették a guzsalyszárat, míg a kalap piszka a bevésett, bekarcolt vonalakba bele nem töltődött. A dörzsölgetés után a bevésett vonalak feke-

te színben tűntek elő. Ezután következett a figurák térbeli részeinek kiszínezése mélybarnával. A hangsúlyozott részeket választóvizbe mártott vékony fadarabokkal megkengették, vagyis maratták. A megmaratott guzsallyszárat parázs fölött forgatva addig melegítgették, míg a figurák sötétbarna színben elő nem ütköztek. Kész volt a guzsallyszár, erre ütötték a talpat. A guzsalyfőt a juharjávorból fejszével kinagyolták, majd lábbal hajtós faesztergán kiesztergálták, s még külön befartagták. Esztergályozáskor elődomborodtak az alakuló guzsalyfőn a gombok, hurkák, gyűrűk, kiformálódott a guzsalyfő vége, teteje, u.n. "bunkója" a felette lévő "tornyocskával". Ez a fej legszebb része, átmenetileg szinte a törékenységig levékonnyuló gyűrűk szakasza után hirtelen elővastagodó csésze és hosszukás gomb-alak, vége felé szeliden elhomorítva, s vékony nyaku tornyocskával lezárva. A gombozásokat és a bunkót behasogatták, befartagták. Most már a bunkó tulipánttá fakadt szét. Ezekután a guzsalyfejnek a szára ülő végét belülről kivájták, kívülről pedig, hogy meg ne repedjen, gyűrűnyi területen beólmozták.

A cseréfalusi guzsaly mind az anyagmegválogatásban, mind a kidolgozásban eredeti népművészeti munka. A talp és a fej juharjávorfája finom aránnyal fogja közre a kecskerágó szárat, s ugyanakkor a talp, a szár és a fej kidolgozásának eltérő technikái egységes összhatást keltenek. A talpon egyszerű, lapos bevésésű tulipántok, a guzsallyszáron leheletfinom bevéséssel elővarázsolt, különböző változatokban egymásból kilövellő tulipántok sziporkázó játéka, s legfelül, a guzsalyfő tetején a bunkó tulipánttá széthasadt teste közös mondanivaló, mely a téma egységével a kidolgozás többféleségét művésziileg egyé ötvözi: elgyönyörködtető látvány, hányféle változatos formában tárul elénk a tulipán kidolgozása. A guzsaly egyes részein /talp, szár, fej/ külön-külön is megfigyelhető az arányosság és változatosság egymást ellensúlyozó, finom játéka.

Az orsót a cserépfalusi mesterek kétféle fából készítették: szárát puhafából /nyír-hárs- vagy fűzfa/, karikáját keményfából /legszívesebben mogyorófából/, legtöbbször csörgősre /csörgős ossó/. A szárat kis kézi esztergán formálják ki. A karikának valót előbb fűrészszel egyelték ki. A mogyorófából lapos, korongalakú szeleteket vágtak le, ezeket a szár számára középen átfúrták. Az esztergályozáskor a vésőt hol merőlegesen, hol ferdén vezették az alakuló orsón, ilyen módon perecezték. Ezzel az eljárással a karikán egymás után váltak el és csördültek meg a percek. A csörgős karikát úgy is szokták készíteni, hogy a kézi esztergán a karikát függőleges élezéssel először kettémetszették, majd kivájták, s a kivájt kis üregekbe apró kavicsokat, üvegcserepeket tettek. Ezután a karikafeleket dobozfedélformára faragva, összeállították. Az elkészült karikák furatain aztán az orsószárat áthúzták.

Az északborsodi házakhoz az ólmozott, csörgős guzsalyok jutottak el az északbükk Bán völgyéről /Dédes, Bánhorvát/, vagy helyben készültek el /Sajóvelezd, Hangony, Szuhafő/. Ezeket az eszközöket a dus ólmozás jellemzi. Legszívesebben szilvafából, vagy cseresznyefából faragták, esztergálták, de jó volt vadkörte, meggy, gyertyán, bükk is. A guzsalytalp a délbükkségi típussal szemben két vége felé elkeskenyedő, légcsavarformájú, felső laprészén ritkán diszítve. Szára, feje esztergályozott és ólmozott. Az ólmozás legszebb példája az ólomgyűrűcskével való csörgözés: az esztergályozás után kialakult gombok, gömböcskék és hurkák közé gyűrűs vájatokat véstek a bicskával, minél többet, minél sűrűbben. Ezután a guzsalyfőt is, a szárat is szakaszonként papírral többször körülcsavarták, s ezután a papír és a guzsalyfa közé beöntötték a forró ólmot. Ennek megkeményedése után levették a papírt, az ólmot a felesleges részeken lekaparták, a vájatokban meghagyták, majd óvatosan aláesztergályoztak, a kést függőlegesen majd ferdén addig vezették, míg az ólomgyűrű

meg nem csördült. Ezzel jelezte, hogy már elvált a fától. Ugy volt szép, ha legalább tucatsnyi gyűrű csörgött a guzsalyokon. Az ólmozás leggyakoribb, legelterjedtebb módja az ólombeöntés volt csörgőgyűrűzés nélkül. A guzsalyfő, a szár gyűrű, kereszt, stilizált virágalaku mély bevágásokat kapott, s ezekbe öntöttek a fent említett módon az ólmot. A diszes képletek közt gyakran szerepelt az elkészítés évszáma és a lány neve, akinek a legény elkészítette vagy megcsináltatta. Esztergált, ólmózott guzsaly volt népszerű a Csereháton, Hernád völgyén, Aba-uj-zemplén Hegyközben, a Bodrogházban: a guzsaly szárának dízes faragása volt kiváló. Csörgős orsót mindenfelé a fiatalság, főként lányok kaptak. Sokáig híresek voltak a bodrogházi remekbifaragott orsók, melyeknek száruk is, karikájuk is művészi ízléssel és gondnal volt megfaragva az alakítás és motivika-elhelyezés gazdag változataival.

A guzsalyt csinoságán kívül úgy kedvelték, ha a feje nem túl rövid volt. Inkább minél hosszabb legyen, minél nagyobb bábuszöszst lehessen rá kötni. Az orsónak lényeges kelléke volt az egyenes szár. Akármilyen kis kitérése, vagy görbülete volt, kiállhatatlanul zavarta a fonást. Ugy szokták megvizsgálni, akár vétel, akár ajándék volt, hogy tenyérbe vették a karika alatti végét, majd a szár hegyénél, bütykénél megpörgették. Ha "táncolt", "ugrós" volt, "ugrándozott", nem kellett. Visszaadták.

A székes guzsaly Borsodban ritkaság. Összefüggő területen eddig csak a Bódva völgyén sikerült megtalálni. Szórányosan fel-feltűnedezett a Csereháton, Taktaközben is, de nem volt tipikus jelenség, csak a Bódva mentén /Borsodszirák, Finke, Szendrőlád, Szendrő/. "Gracki" -guzsaly néven nevezik, s csak csepűt fontak rajta. Az utóbbi két-három évtizedben hagyták el. Háromlábu, kerek kisszéken ütközik fel, ennek is van kettévehető szára. Két kis gereblyealaku vasszűz, "grackán" kötötték a fejére a csepűt. A csepű az egyik gracka fogal közt nyult ki, innen húzogatta ki a fonó nő, majd a másik fé-

süvel mindig pótolgatta, hozzáfésülgette a még kimaradt csepűt. A grackiguzsaly kisszéke arravaló volt, hogy a fonó nő ráhelyezze lábát, ő maga külön székre ült a guzsaly közelébe, úgy, hogy azt két térde közé tudta venni.

A guzsalyhoz, orsóhoz kell még a szöszkötő, amelylyel a megfonni valót a guzsalyfőre erősítik. Még alig egy-két évtizede fel lehetett ismerni, mely tájakon milyen használtak az asszonyok, lányok. A palócságnál a széles bársonyszatying, vagy guzsalyposztó volt kedvelt, a mezőkövesdi matyó guzsalyokon széles bőrsallangok kötötték le a szösz, a tardiaknál, szentistvániaknál, délbükkaljiaiknál széles selyempántlikák voltak használatosak, s Kelet-borsodban a keskenyebb pántlikák, szatyíngok, a fiatal és idős életkor szerint élénkebb, üdébb, vagy fakóbb, sötétebb színekben. Az idős asszonyok már megelégedtek az egyszerű madzaggal is. A lányok a guzsalyfő tetejét még külön kis kézimunkákkal díszítették /l. 164. old./, bóbítákkal, csokrokkal, gallérláccal.

A kerekes guzsaly /rokka, vagy ahogy a palócok említik: ropka / a múlt század végén és a századfordulón kezdett elterjedni Borsodban, az északi, hegyközi falvakban a huszas-harmincas években. Mindkét fajtája: a kecskerokka vagy kutyarokka /"gida", "geda", "kutya"/ és a békarokka ismert, utóbbit ma is használják.

Nyálképző, "nyálító".

A fonalat nedvesen kell sodorni, hogy jól tapadjon, különben a fonal "kisodródna", szétválna. A guzsalylyal, orsóval való fonáshoz, a kézifonáshoz vagy "nyálítanak" /általános/, "nyálítanak" /Tisza-vidék/, vagy kis edény vizet használnak a balkéz és a fonal nedvesítésére. A nyálgyűjtéshez leggyakrabban savanyúságot, fanyar gyümölcsöt szoktak eszegetni. Jól gyűjtötte a nyálát az

aszalt gyümölcs /Nyugatborsodban általában susinkának, szuszin-kának, Keletborsodban aszú-nak, aszalék-nak mondják/ mondják: szilva, alma, körte megaszalva, s inkább nyersen, mint főve fogyasztva, nagyon szerették az aszalt cseresznyét és meggyet. Gyűjtötték és rágcsálták a vadgyümölcsöt, különösen Északborsod erdős tájaihoz tartozó falvakban, a vadókot, vadókát, sózókát, lehetett ez som, kökény, vadalma, vadkörte, vadcseresznye, borbolya, vackor, vagy ahogy itt említik: vacurka, uokuruc. Általánosan elterjedt "nyálító" /"nyálító", "nyáli"/ volt a savanyított aprókáposzta, az ehetően leöntött, főtt cukorrépaszelet, vagy cékla. Volt hely, ahol félérett vagy éretlen korábban eltett szőlőt, fiók tököt, vagy savanyított uborkát ettek a fonáshoz. Jó volt a "makuka" /napraforgómag/ is, vagy a főtt kukorica /általános/. Persze, legszívesebben a savanyucukrot szopogatták a lányok, amit a legényektől kaptak. A kerek guzsallyal való fonás szaporábban halad. Nyálítatni nem érnek rá. Itt már vizet szoktak használni nedvesítőnek.

A fonás munkamérete.

Fonás előtt mind a talpas, mind a kerek guzsallyra rá kell szerelni a szösz, vagy a csepüt, a szösz ágyazással, a csepüt anélkül.

Ágyazás. A szösz "megágyazása" /"megágyalása"/ nem más, mint tépegetéssel és a tépések egyirányú egymáshelyezésével a fonás egyenletességének előkészítése. A szösz kibontásával kezdődik. Az asszony vagy kicsapja a bábút, vagyis annak össze-becsavart részét tenyérbeütögetéssel /lányok hátba-csapkodással is/ bontják ki /palóc területen mondva: "felontják", a szösz "felomlik"/ vagy pedig a kitában, fonatban, percren eltett szösz becsavart végét kihúzzák, s így teszik szabaddá. A kinyújtott szösz két végénél erősen megfogva, ha kell, ujratekeréssel megrögzítve, kétfelé húzzák, közben rázogatták, hogy a szálak minél jobban elváljanak. Néhol nem elég ehhez a művelethez egy asszony. A Délbükkeljén gyakran, ha oly

nagy a szössz, két asszony is huzza kétfelé /Bogács/. A szössz kettészakítása után következik a tépegetés. Ennek két módját mutatták be. Általánosan elterjedt mód a szössz feltartásával végzett ágyazás /Szentistvánon: "ágyalás"/. A kétfelé szakadt szössz fogott végeit balkézbe veszik; a ballal felemelik, s a jobbal alólfogással tépegetik, majd a tépéseket sima, tiszta helyen /asztalon, ládán, lócán/ hosszant, egyirányban egymásra helyezik. A másik mód csak annyiban tér el, hogy nem felemeléssel, hanem csipőből ágyaznak. Ezt a változatot eddig csak a felső Bódva-völgyben találtam meg /Bódvarákó/. A kettészakított szössz fogott végeit az asszonyok a derekukon rögzítik meg: a szoknya derékmadzagja alá dugják, majd balkézrel itt fogják meg, s az így megrögzített szösszt ágyazzák. Ehhez kissé meg kell hajolni. Bódvarákó egyik legrégibb szlovák település Északborsodban. Erdemes volna Szlovákiában kutatni az ágyazásnak ezt a módját.

A felkötés. A megágyazás után leveszik a guzsaly-szárról /guzsolypálcáról/, vagy a kerek guzsaly szössztartó karjáról a guzsalyfejet /guzsalyfőt/, s úgy csavarják, tekercselik a szösszbe, hogy a szálak a guzsalyfej mentén hosszant húzódnak, majd ezután a szösszkötővel csigavonalban haladva, leszorítják. A felkötött szössz alakját úgy határozzák meg, hogy lefelé haladva, enyhén terébélyesedjen, kifarósodjon, "segge" legyen /általános/. Így könnyebben tudnak szálát húzni a szössz aljából. Tul terébélyesre nem hagyják, mert a szálak húzásában mértéket kell tartani, túl sok szálát nem jó húzni, mert vastag lesz a fonál. - Néhol, főként a megye északkeleti részében /zempléni Hegyköz/ a megágyazott szösszt előbb papírral borítják be, s így csavarják bele a guzsaly fejét, könnyebben, simábban megy a szálhúzás, s még szórakoznak is vele: a papíron húzódó szál kellemes zizegő, csörrenő hangot ad.

Az ágyazás és felkötés menetének és eredményének tájankint összehasonlítható elnevezései a következő szempontok szerint:

Ágyazás munkája.

Eredménye.

Felcsavarás
guzsalyfőre. Eredménye.

PALÓCSÁG. /BARKÓSÁG/.

<u>Széthuzoguk darabokba;</u>	<u>aagyazaas;</u>	<u>beleszömbörgetük;</u>	<u>guzsalyosz;</u>
<u>széthuzoguk rakaasra;</u>	<u>aagyzat;</u>	<u>begöngyölgetük;</u>	<u>baabuszosz;</u>
<u>tépegetük fűrtökbe;</u>	<u>aagyzat;</u>	<u>becsavaruk;</u>	<u>baabuszosz;</u>
<u>tépegetük tépésekbe;</u>	<u>aagyzat;</u>	<u>becseverük;</u>	<u>baabuszosz;</u>
<u>huzoguk feemarkokba;</u>	<u>aagyazaas;</u>	<u>becsevergetjük;</u>	<u>baabuszosz;</u>
<u>tépegetük tépésekbe;</u>	<u>agyzat;</u>	<u>begöngyölgetük;</u>	<u>gongyola.</u>

MATYÓSÁG.

<u>Tépázzuk tépésbe;</u>	<u>agyazás;</u>	<u>belehöndörgetük;</u>	<u>babuszosz;</u>
<u>tépázzuk markokba;</u>	<u>agyazás;</u>	<u>becsavargatuk;</u>	<u>guzsalyosz;</u>
<u>tépegetük feemarkokba;</u>	<u>agyazás;</u>	<u>belehajtogatuk;</u>	<u>guzsalycsepű;</u>

DÉLBÜKKALJA.

<u>Tépük; tépésekbe;</u>	<u>agyzat;</u>	<u>rácsavaruk;</u>	<u>gongyola;</u>
<u>tépük; tépésekbe;</u>	<u>agyzat;</u>	<u>rácsavaruk;</u>	<u>csepű.</u>

BÓDVAVÖLGY.

<u>paalhaózzuk; paalhaóba;</u>	<u>aagyzat;</u>	<u>raócseverjük;</u>	<u>baabuszosz;</u>
<u>/pálházzuk/ /pálhába/</u>	<u>/agyzat/</u>		
<u>paalhaózzuk; csomóba;</u>	<u>aagyzat;</u>	<u>belecsseverjük;</u>	<u>baabuszosz;</u>

CSEREHÁT.

<u>paalhaózzuk; markokba;</u>	<u>aagy;</u>	<u>telecsavarjuk;</u>	<u>kötés;</u>
<u>tépjük; tépésekbe;</u>	<u>aagyazaas;</u>	<u>felcsavarjuk;</u>	<u>kötés;</u>
			<u>marok;</u>

HERNÁDVÖLGY.

<u>Széttepázzuk tépésbe;</u>	<u>agyazás;</u>	<u>rátekerjük;</u>	<u>göngyölég;</u>
<u>e.tépegetjük tépésbe;</u>	<u>agyazás;</u>	<u>ragöngyöljük;</u>	<u>guzsaly kender;</u>

Ágyazás munkája.	Eredménye.	Felcsavarás guzsalyfőre.	Eredménye.
------------------	------------	-----------------------------	------------

ABAUJ-ZEMPLÉNI HEGYKÖZ.

Széttepetgetjük tépésbe; ágyazás; becsavarjuk; kötet.

BODROGKÖZ.

Tépetgetjük; tépetbe; ágyás; belegömböritjük; felkötet;
tépázzuk; tépetbe; ágyás; belecsavargatjuk; göngyölet.
belegöngyölítjük;

TAKTAKÖZ.

Tépázzuk; tépetbe; ágyás; belegöngyöljük; göngyöleg;

TISZAVIDEK - DÉLBORSOD.

Megtépjük göngyölegbe; ágyás; begöngyölítjük; göngyölet,
vagy: guzsalykender.

- - - - -

A szösz megágyazását és felkötését eljelölő szavak közt kettő látszólag egészen következetlen: a gongyola és a csepű /lásd Északbükk és Délbükk/. Más a szösz és más a csepű, melyet göngyolába /göngyölébe/ tesznek el.
/1. 106. old./ Ezt az ellentmondást az magyarázza meg, hogy a szösz a megtépéssel megrövidül, nem anyagában, de méretében a csepűhöz hasonlít, ezért nevezi el a Bükk környékiek egy része ezt a megaprózott szöszet csepűnek, s ennek összegöngyölítését göngyolának.

A megágyazás - mint ahogy ezt mindenfelé hangsúlyozzák - arra való, hogy a szösz szálai széjjelkerüljenek, tehát a fonás simán menjen. Ágyazás nélkül a szálak összebonyolódva maradnának. A szösz összebonyolódására is több szót használnak.

Barkóságnál: csombós, csombókás, /legkeletebbre a Száraz völgyiek nyelvén: gambócos.

Matyóságnál: kanócos, koloncos.

Délbükkeljén: csimbócos, kanócos.

Bódvavölgyiekénél: fürtös, kambócos.

Csereháton: kambócos. /Hernádvidéken: kulcsos/csomókás,

Zempléni Hegyközben: csombékos.

Bodrogközben: gubancos.

Taktaközben: gamócos.

Tiszavidéken: csomós.

A csepüt nem kell megágyazni külön, mert már az eltevéskor megtépdesték és gongyolába tették. Ezt csak kigöngyölik, s rákötik féloldalassal a guzsalyfőre, arra figyelve, hogy van-e benne csombék, vagy nagyobb darab pozdorjarész. Előbbit széthuzogatják, ebben segít az, ha előbb meleg felé teszik. Kiszakítani, kidobni nem illik, mert aki ilyen könnyen szabadul tőle, megszólják /1.- 114. old./. A pozdorját már eltávolítják, nem illik benne hagyni; aki ezt megteszi, könnyen megróják /1. 116. old./. A szösz ágyazásakor olykor-olykor előbukkan az esetleges gyors áztatás miatt bennmaradt /"éles" szál /általános/ "léha", "liga" - ahogy a Bükk környékiek mondják. Ezt ki kell húzni, él kell távolítani. Könnyen felismerik eltérő, feltűnően világos színéről. A "liga", "léha" erőtlen, s mégis kellemetlenül éles szál. Gyengíti a szöszből nevelődő fonalat, s könnyen felsérti a fonó asszony ajkát.

Fonás talpas guzsalyon /guzsalyon/.

Minél egyszerűbb a munkaeszköz, annál bonyolultabb, többféle munkamozdulatot igényel. Még is látszik a különbség, mennyivel többféle, sok kis finom részletben elkülönülő és összekapcsolódó mozgásra van szükség a talpas guzsallyal való fonáshoz, mint a kerek guzsaly pergetéséhez.

Már a hozzáülés is más. "Félre kell rajta ülni" - így

emlegetik nagy általánosságban. Ugy ülnek a talpára, hogy a guzsaly tőlük balra álljon. A Bükk környékén, különösen az északi szegélyen szórványosan /Tardona/ úgy is szokták né-melyek, hogy leülve, térdük közé szorítják a talpat. Ez a helyzet azonban fárasztó. Egyhuzamban nem is fonnak így, csak-hamar felváltják a guzsalytalpra való üléssel. Még később állva is fonnak. A megágyazott szösz, vagy kigöngyölitett csepűgöngyola felkötése után a guzsalyfőt visszaillesztik a szárra, jobbkézbeveszik az orsót, s nekiülnek a fonásnak. Ehhez a munkához mindkét kéz egészen másirányú és másként részletező működésére, a száj, nyelv, fogak munkájára, sőt, a derék egy bizonyos kitérő mozdulatára is szükség van. A balkéz húzza a szöszet vagy csepüt, egyengeti, simítja a sod-ródó fonalat, nedvesíti, s közben érzékeli, van-e a szöszben vagy a csepűben idegen anyag /léha, pozdorja/, vagy csomó, olykor-olykor ujjaszedéssel beosztja, adagolja a fonalat. A jobbkéz fogja az orsót, különösen fontos szerepe van a három első ujjnak, az orsó forgatásával sodorja a fonalat, sőt rá is csavarja azt az orsószárra, az orsó megrántásával keménnyé, feszezzé teszi a rácsavarást. A két kéz oly-kor találkozik is: hol a hurkot vet az orsó hegyire, hol tenyér közé véve az orsó szárát, megsodorintja és elenge-di, vagy eldobja az orsót. A száj nyálaz, a nyelv vezeti, keni a nyálat, vagy a kihuzott szárra, vagy a balkéz fo-nalnyújtó három vagy két első ujjára. A fog rágja a cse-püt, a csomót elegyengeti, vagy ha szükséges, kiszakítja, a pozdorját eltávolítja. A fonal nyújtását nemcsak a két kéz eltávolodása fokozza. Kiadósabbá teszi ezt a derékkal jobboldali irányban történő erős kihajlás.

A kézi fonás főbb szakaszai: a rákezdés, első huzás, első felcsavarás az orsószárra, a hurkolás, további huzások szilárdítással, felcsavarással, hosszu nyújtás felcsavarással, s az orsó megtelítése.

Mindezekhez a szakaszokhoz olyan beidegzett moz-dulatok kellene, melyeket már kis gyermekkorban meg kel-

lett szokni. Még így is azt mondják, hogy a fonás a kiforrottság fokát a munka minden szakaszán az asszonyokban érte el. Lányokban különösen a fonal rácsapását /l. 117. old./ és a hosszunyújtást illetőleg volt kívánnivaló - kiváltkép az asszonyok részéről.

Rákezdés. Ha teljesen üres az orsó, "ragasztással", "tapasztással" /általános/ történik. Az orsó hegyét megnyálázzák /általában szájbavétellel, ritkán ujjaszedett nyállal/, a balkéz két első ujjával egy kis szöszöt vagy csepüt huznak ki kezdő szál-gyanánt, s ebbe a jobbkez két első ujjával belepödrök az orsó hegyét. Már bele is tapadt. Az orsó innen kezdve az óramutató járásával megegyezőleg pödrődik. A ragasztáskor gyöngéd nyomással pödrök a szöszbe vagy csepűbe az orsó hegyét, s pajkos, dévaj szólamokkal biztatják az orsót a beletapadásba, különösen a lányok voltak ebben szabadszájúak, ha egymás közt voltak. /L. 108. old./ Valamint a guzsaly, az orsó is, alakjánál fogva erotikus képzeteket keltett bennünk mindég, s fonás közben nemcsak a rákezdéskor, de a fonalnak az orsó szárára csavarásakor is jártak pajkos dolgok az eszükben. /L. 117. old./

Az üres orsóval való rákezdés menetének és eredményének tájankint összehasonlítható szavai, kifejezései:

Balkéz működése:

Jobbkéz működése:

Eredmény:
/hogy kerül az orsó hegyire a szösz?/

PALÓCSÁG. /BARKÓSÁG/.

Belekapónk /szöszbe/;

pedrönk;

a szösz /csepű/ raasömpörög;

beleakasztónk;

söndörgetönk; belesöndörög, raasöndörög;

szaalaan huzónk;

pergetük;

raacseveredik - cseveregyük;

MATYÓSÁG.

kihuzuk a szálát;

pödrünk;

rácseveregyük.

Balkéz működése:

Jobbkéz működése:

Eredmény:
/hogy kerül az
orsó hegyire a
szösz?/

DÉLBÜKKALJA.

kihuzzuk a szálát;

pedrünk;

rácsavarodik;

BÓDVAVÖLGY.

Kihuzzaók;

bepedrik;

raókötdik;

kihuzzaók;

belesodrik;

belesodródik;

CSEREHÁT.

Belenyulnak;

bepergetik;

beleakad;

meghuzik;

belepergetik;

belesodródik;

HEERNÁDVÖLGY /ALSÓ ÉS FELSŐ/.

Kihuzzák;

rásondoritik;

rásondorodik;

kihuzzák;

rápörgetik;

ráragad.

ABAUJ-ZEMPLÉNI HEGYKÖZ.

Kihuzzák;

odapörgetik;

rápödrődik;

BODROGKÖZ.

Belenyulunk,

kihuzzuk;

rápincergetünk;

ráragad.

TISZATÁJ.

Meghuzzák;

megpincergetik;

rácsavarodik.

Első huzás /nyújtás/.

Az orsó hegyére ragasztás gyengén rögzíti az orsóra a balkéz huzó, a jobbkez pödrő mozdulatával fejlődő, egyre jobban nyuló, nevelődő, eresztődő fonalat, s bár az orsó még könnyű, a huzásnak, nyújtásnak lassan kell haladnia. Ez az első huzás, nyújtás /palócoknál: "nyútát"/ rendszerint rövidebb a következőknél, a jobbkez gyakran ki se nyulik egészen. Elég, ha mindkét kéz két első ujja dolgozik. Fő, hogy a fonásnak már ebben a kezdeti szakaszában egyenletesen ossza el a balkéz a szálakat.

Első felcsavarás az orsóra.

Az első huzás után az orsó hegyére ragasztott fonalvéget megfogják a jobbkezszel, lehúzzák, az orsósár aljára helyezik a karikához közel, majd rácsavarják, rátekerik /palócoknál úgy is mondják, hogy raacseverik / jó feszesen, míg a fonál jó arasznyira meg nem rövidül. Ekkor az orsószáron csigavonalban felvezetik, "ritka csavarással" /általános/, vagy ahogy a Szárazvölgyben mondják: "felpöncöritéssel" /Felső Hernád völgyben: "rásugorgatással" /- egyébként ezt minden huzás, nyújtás végén megteszik-, s most már a továbbiak folyamán hurokkal fonnak.

Hurkolás, csombékolás.

A fonálnak minden nyújtás után az orsó hegyére való hurkolása arra való, hogy a fonál tartsa az egyre nehezülő orsót. Ha ez a pergetés közben ki is csuszik az ujjak közül, a jobb hüvelykujj szál alá tartásával megmarad. Hurkolás nélkül, vagy gyenge hurkolással leesik az orsó. Ezt a pillanatot szokták az orsóleső legények kihasználni, hogy felkapják a földre esett orsót, s csókért adják fel a lánynak.

A fonalat a balkéz nagyujjának körmén hurkolják meg, s az orsó hegyire úgy eresztik rá, hogy beleöltik az orsóhegyet, a hurkot gyöngéden, de gyorsan rálendítik, majd jól megszorítják. Ugy fest ez a mozdulat, mint a horgoló kézimunka jellegzetes, ügyes horogvetése.

A hurkolásnak is megvan a maga szókinccse. Figyeljünk meg a két kéz munkájának és eredményének elnevezéseit!

<u>Balkéz munkája:</u>	<u>Jobbkéz munkája</u>	<u>Eredmény:</u>
	<u>az orsó hegyével:</u>	

PALÓCSÁG /BARKÓSÁG/.

<u>Raavetük;</u>	<u>hurokba duguk;</u>	<u>csombó; hurok;</u>
<u>raavetük;</u>	<u>hurokba rejtük;</u>	<u>csombók; hurok;</u>
<u>raahajlítjuk;</u>	<u>beleszurjuk;</u>	<u>csombók; hurok;</u>
<u>raanyomuk;</u>	<u>belehajtjuk;</u>	<u>csombók; hurok;</u>
<u>raavaóguk;</u>	<u>belehajtjuk;</u>	<u>csombó; hurok;</u>
<u>raacsíppantjuk;</u>	<u>beleszurjuk;</u>	<u>csombók; hurok;</u>

MATYÓSÁG.

<u>Ráengedük;</u>	<u>belegyuguk;</u>	<u>hurok;</u>
<u>ráfördíjjük;</u>	<u>belegyugjuk;</u>	<u>hurok;</u>
<u>rálökük;</u>	<u>belegyuguk;</u>	<u>vakhurok;</u>

DÉLBÜKKALJA.

<u>Vetjük;</u>	<u>beletegyük;</u>	<u>csombók;</u>
<u>rávetjük;</u>	<u>beletesszük;</u>	<u>körömhurok;</u>

BÓDVAVÖLGY.

<u>Raódobjuk;</u>	<u>belefordíjjuk;</u>	<u>hurok;</u>
<u>raóeresztjük;</u>	<u>belemaórtjuk;</u>	<u>hurok.</u>

CSEREHÁT.

<u>Raóhuzzuk;</u>	<u>belefordíjjuk;</u>	<u>hurok;</u>
<u>raólökjük;</u>	<u>alaófordíjjuk;</u>	<u>csombók; hurok.</u>

Balkéz munkája:

Jobbkéz munkája
az orsó hegyével:

Eredmény:

HERNÁDVÖLGY /ALSÓ ÉS FELSŐ/.

ráhajintjuk;
vetjük;

alásítjuk;
beledűtjük;

csombék, hurok;
hurok.

ABAUJ-ZEMPLENI HEGYKÖZ.

Ráakasztjuk;
rácsapjuk;

beleakasztjuk;
ráhorgoljuk;

kötés, hurok;
kapcsoló hurok;

BODROGKÖZ.

Rálökjük;

belehorgoljuk;

görös, hurok;

TAKTAKÖZ.

Ráhurkoljuk;

belebillentjük;

csimbók, hurok;

TISZATÁJ.

Rácsavarjuk;

belebújtatjuk;

hurok.

- - - - -

Hurkot csak addig hagynak az orsó hegyén, míg huznak.
Közvetlen a szárracsavarás előtt letolják, lelökik, lepattant-
ják.

Fonalnyújtás szilárdítással.

Már az orsóhegyre való hurkolás is szilárdít a foná-
son, a balkéz bátrabban huz, a jobbkéz most már nem pödrí, ha-
nem pergeti, pörgeti, /általános/, pendergeti, pencergeti, pön-
cörgeti /ritkébb/, pincergeti /Bódogköz/ az orsót.

A fonal gyorsan sodródik /általános/, vagy ahogy a matyók említik, södrődik. A fonóasszony "ereszti" /általános/, neveli /Tisza vidék/ a fonalat. Most már több mint egy karhossznyira eresztetheti. A jobbkez a három első ujjal pergeti az orsót. A szilárdítás másik módja a fonal meghúzása feszesre, abból a célból, hogy azt jó keményen rá lehessen csavarni /tekerni, cseverni/ az orsó szárára.

A meghúzással való szilárdítás és orsóra való csavarás általánosan elterjedt módja a nyújtás után a balkézreszedés és onnan az orsót tartó jobbkez erőteljes rántásával az orsóra csavarás. A kihuzott fonalat úgy huzza vissza és rövidítheti le feszesen a balkéz, hogy motolláló mozdulattal a balkéz ujjaira felszedi, majd az ujjhegyek összehúzásával és kinyújtásával úgy szabályozza, adagolja, hogy az orsót meg-megrántó jobbkez csak kisebb hosszúságú fonalszakaszokat tudjon leszedni és felcsavarni az orsószárra. Ezek le-rántásakor a fonal kellemesen pendülő, brugó hangokat ad. A munka e szakaszának különösen gazdag, változatos szókincse van. Érdemes megfigyelni és tájankint összehasonlítani három szempontból is: hogyan nevezik el a balkéz, a jobbkez munkáját és a fonal hangját:

<u>Balkéz mozdulata:</u>	<u>Jobbkez mozdulata:</u>	<u>Fonal hangja:</u>
--------------------------	---------------------------	----------------------

PALÓCSÁG /BARKÓSÁG/.

<u>Felhajtjaak;</u>	<u>merraantjaak és assóura hajtjaak;</u>	<u>pattan, brung;</u>
<u>ujjrahajtjaak;</u>	<u>kicsapjaak és assóura raacsapjaak;</u>	<u>csattan;</u>
<u>ujjratekerik;</u>	<u>merraanditjaak, assóura raatekerik;</u>	<u>pendül;</u>
<u>felvetyik;</u>	<u>pattintjaak és assóura raacsavarjaak;</u>	<u>prüsszent;</u>
<u>kézreszedik;</u>	<u>merraancigáaljaak, arsóra raacsapjaak;</u>	<u>prüsszköl;</u>
<u>kézretekerik;</u>	<u>megrántják, arsóra cseverik;</u>	<u>brug;</u>
<u>ujjrahajtjaak;</u>	<u>merraantjaak, arsóra raacsapjaak;</u>	<u>peng;</u>
<u>felszedik;</u>	<u>raaraantjaók, arsóra raacsapjaók;</u>	<u>bring.</u>

Balkéz mozdulata:

Jobbkéz mozdulata:

Fonal hangja:

MATYÓSÁG.

<u>Ujjra felszövik;</u>	<u>lerántják, ossóra suhogtatják;</u>	<u>suhog;</u>
<u>Ujjraszedik;</u>	<u>lecsapják, ossóra suhogtatják;</u>	<u>suhog;</u>
<u>felhálózák;</u>	<u>lehányják; ráhányják;</u>	<u>suhog;</u>

DÉLBÜKKALJA.

<u>Kézreszedik;</u>	<u>lecsapják; rácsapják;</u>	<u>pendül;</u>
<u>felkacskálják;</u>	<u>lecsapják; rárántják;</u>	<u>pendül;</u>
<u>felhálózák;</u>	<u>csapogatják; rácsavarják;</u>	<u>suhint;</u>

BÓDVAVÖLGY.

<u>Ujjratekerik;</u>	<u>lebrüngetik; raócseverik;</u>	<u>brüng;</u>
<u>felszedik;</u>	<u>raóbrügetik; felcseverik;</u>	<u>brüg.</u>

CSEREHÁT.

<u>Felcsavarik ujjra;</u>	<u>raószedik; raócseverik;</u>	<u>brig;</u>
<u>Ujjratekerik;</u>	<u>raóbrügetik; raócsavarik;</u>	<u>bring.</u>

HERNÁDVÖLGY /ALSÓ ÉS FELSŐ/.

<u>Ujjramotollálk;</u>	<u>lecsapik; rátekerik;</u>	<u>pendül;</u>
<u>felszedik;</u>	<u>rábrügetik; rápödörlik;</u>	<u>brig.</u>

ABAUJ-ZEMPLÉNI HEGYKÖZ.

<u>Ujjramotollálk;</u>	<u>mögrángatik; rácsavarik;</u>	<u>brig; pattan.</u>
<u>fölmotollálk;</u>	<u>mögrángatik; rácsavarik;</u>	<u>bring; pöng.</u>

BODROGKÖZ.

<u>Felhálózik;</u>	<u>rásuhintik; rácsavarik;</u>	<u>suhint;</u>
--------------------	--------------------------------	----------------

Balkéz mozdulata:

Jobbkéz mozdulata:

Fonal hangja:

TAKTAKÖZ.

Felmotollálílik;

ráverik; rápödrík;

brüg;

Ujiraszedik;

ráverik; ráforgatík;

brüg.

TISZAVIDEK.

Felhajtják ujira;

rácsapják; orsóra hajtják;

csattan.

A jobbkéz kettős mozgását, az orsó megrántását és a fonálnak orsóra csavarását egy szóval szokták összefoglalni: rácsapják, vagy ráverik /t.i. a fonalat/ az orsóra, ebbe a szóba belefoglalják az orsószárracsavarást is. Csak ha részletesen magyarázzák a fonásnak ezt a szakaszát, akkor nevezik meg külön a jobbkéz kétféle mozgását. Így összegezhethetők: az orsó kicsapása + a fonal rácsavarása = rácsapás vagy ráverés. Az orsót kétféle helyzetbe hozva, tudják megrántani, kicsapni. Vagy karikájával lefelé, vagy karikájával felfelé. Ez a két helyzet tájankint keveredve fordul elő.

Ennek a fonalrövidítő és rácsapó műveletnek hármas haszna van: jól meghuzza, megszilárdítja a fonalat, így biztosítja az orsón a fonal szilárdságát, az ilyen feszesen rácsapott fonalat jól tudják a motollára hajtani, előny az is, hogy a fonal sodra kiegyenesedik, a fonal nem kunkorodik oly könnyen össze, s végül az még a jó benne, hogy a felesleges nyál kirázódik a fonalból, nem kell attól félni, hogy száradáskor meglazul a fonal az orsón, vagy hogy megpenészedik, mert a nyálas fonalat szereti a penészgomba.

Fonás közben - bár ritkán, - szokták a fonalat más-ként is szilárdítani. Északi Bodroghközben figyeltem meg Karcsán. A karcsai asszonyok az ujgraszedés és ráverés helyett megelégszenek a fonál "megreccsentésével", ezt úgy művelik, hogy a nyújtás végén a balkézszel feltolják a fonalat a szösz-be és az orsót fogó jobbkezüket a csukló gyors, erőteljes jobb-rabillentésével kivágják. A fonál halk, reccsenő hangot ad és jól megfeszül. Ezután az orsó erős szorításával lassan fel-csavarják a fonalat, vagy erőset perdítenek, s így tekeredik a fonál az orsószárra.

A szilárdítással való fonásnak ez a módja kétszeri hasznót jelent: a fonál megfeszül, nem kunkorodik össze, s jó keményen, feszesen kerül az orsószárra. A nyal viszont nem csapódik olyan jól ki a fonalból, mint az elebb említett művelettel.

Fonás közben az orsó szárának burkolására már ide-jében vigyázni kell. A karikához közel csak meghatározott méretekben csavarhatják rá a fonalat. A felcsavarodó fonál képének úgy kell alakulnia, hogy a szár közepe felé terebé-lyesedjék. A karikához közel lévő, kidombosodó fonalmennyisé-get a palócok külön elnevezik: sarkadombositaag-nak hívják. A nyugatborsodi erdős tájakon anyadomb elnevezéssel illetik. Egyebütt csak: domborítás, domboru, dombos. Arra szoktak ügyel-ni, hogy az orsósár közepére ezeknél több fonál jusson.

Hosszunyújtás felcsavarással.

A fonás legmerészebb, nagy ügyességet, leleményes-séget kívánó szakasza.

Akkor gyakorolható, amikor már nehezül az orsó a fonaltól, vagy a fonó asszony a még kevés fonalat tartalmazó orsót megnehezíti. Sietni akar, szaporán, sokat akar fonni, ezért szabad forgást biztosít az orsónak, hogy ne kelljen külön pergetni, csak a fonál sodródását igazgatni. Ha még "könnyű" az orsó, a karika alatti bütükére nehezítőt, nehezékét tesz:

Legegyszerűbb egy kis krumplidarabot szurni rá vagy szeletben rányomni. Régen árultak apró kis fémkorongot, "orsó-nehezítő"-t, amit könnyen rákapcsolhattak a karika alá. Egyébként mikor már a fonál az orsószáron kidombosodott, sor kerülhet a hosszurujtásra. Általánosan elterjedt szavak: nagyot nyutunk, nagyot eresztünk, hosszut nyutunk, hosszut eresztünk, nagyot sodrunk. Az északi Csereháton így mondják: "farsangi szálát nyutunk."

A hosszurujtás két főmozzanata: az orsó eleresztése és a szálon sodrás.

Az orsóeleresztés bátor módja ennek két tenyér közti gyors megsürgetése és eldobása. Egy félkarnyi fonál nyujtása után az orsó szarát két tenyér közt gyorsan megsodorintják, s úgy dobják el az orsót, hogy a következő pillanatban mindkét kéz a fonal alatt van. Általában úgy tesznek, hogy az orsó eldobása után a fonál alá csapják kezüket tenyérrel felfelé, de - és ezt inkább a palócoknál tudtam megfigyelni - úgy is tesznek, hogy előbb foguk közé veszik a fonalat, s miután azt így rögzítették, akkor sodorintják és dobják el az orsót /Domaháza/. Ez most már forog sokáig a maga terhetől.

A szálon sodrás, "szálansodrás" lényege pedig az, hogy a balkéz huzza a fonalat, közben ennek három első ujja sodró mozgását is folytatja, a jobbkez felfogja, támasztja a fonalat.

A fonal feltámasztásának, szálonfogásának két módját figyeltem meg. Általánosan elterjedt mód a fonalnak a jobbkez nagyujj tövére emelése. A matyóság egy részénél megfigyelhető a fonalnak a jobb kézfe előtt négy ujjon tartása /hüvelykujj nélkül/. A munkának ebben az ütemében mindkét esetben lefelé néz a jobbtenyér, a sodródó fonál egy karhossznyin túl derékszögben függőlegesen megtörik, s a forgó orsó egyre inkább közeledik a földhöz,

a fonal hossza ülve fonáskor megközelíti a két méternyit. Végül is az orsó a földet éri. A fonalat megint fel lehet hajtani a balkézre és rá lehet csapni az orsóra.

Akik még ügyesebb és még sietősebb asszonyok, szoktak "magasról" is fenni, ládán ülve, régen a kemence padkára üléssel. Sokszor azért, mert elunják az üldögélést. Felállnak, a guzsaly talpát az asztal lapja széle alá teszik, - ahol levehető az asztallap - így megrögzítik. A guzsaly a széknél jóval magasabban áll. Most már így gyakorolják a hosszunyújtást az említett módon, még több, még hosszabb fonalat tudnak huzni. A régiek a fonásnak ezt a módját tréfásan "padlásról fonás"-nak hitták, értve ezen azt, hogy az asztalra rögzített guzsaly fejének csucsa a padlást érte a régi kis házakban.

Az orsó eldobása és annak mozgása tájszavakban és kifejezésekben:

Eldobás:

Mozgás:

PALÓCSÁG./BARKÓSÁG/.

Messöndörgetük; /jelen idő!/

messürgetük;

messendergetük;

megsodorintjaak;

megsöndörgetük;

megpedrük, eldobuk;

megsodorintjuk;

megsindörítjük;

megsöndörítjük;

megy a maga teritű /terhitől/;

sürög a maga teritű /terhitől/;

viszi magaat;

pedrődik a levegőben;

forog a levegőben;

hempergőzik a földön;

forog a levegőben;

"karul" a levegőben, viszi saját sulya;

forog a levegőben, forgassa a fonalat;

MATYÓSÁG.

Megsürgetük;

megsöndörítjük;

sürög a levegőben;

elsöndörögyik az orsó.

Eldobás:

Mozgás:

DÉLBÜKKALJA.

A hosszunyújtás más módját kedvelik itt./1. lejjebb/.

BÓDVAVÖLGY.

Megsodorintik az asszonyok;

lóg az orsó messzire;

megsodorjuk;

elpered az orsó;

CSEREHÁT.

Megsodrik az orsót az asszonyok;

gömbörög az orsó a levegőben;

HERNÁDVÖLGY /ALSÓ ÉS FELSŐ/.

Megsodorintik az asszonyok;

sondorog a levegőben; játszik;

megpördítik;

játszik a levegőben.

ABAUJ-ZEMPLÉNI HEGYKÖZ.

A hosszunyújtást jobbkezes orsóvezetéssel kedvelik./1.lejjebb./

BODROGKÖZ.

megpincergetik;

hempergőzik, forgat magamagát;

TAKTAKÖZ.

Megsenderi jük és dobjuk;

viszi magát a levegőben;

elsündöri jük;

táncol a levegőben, csa-

vari magát;

TISZA-VIDÉK.

Elpöndörítjük;

sörög a levegőben.

Az asszonyok és nagylányok valóságos mutatványa volt ez a hosszunyújtás. A nagylányok akkor igyekeztek és remakeltek vele a legjobban, ha a legányok is eljöttek. Valósággal versenyeztek, melyik tud hosszabbat nyújtani. Kevés lány tűnt ki ebben.

Egyes helyeken, Dáhbárdalja, Hegyköz, Mezőkövesd, a nehéz orsóval való szálalásbíráláskor megelégednek az orsó elengedésével. A hosszú nyújtásnak ez a szerényebb módja lényegileg abban különbözik az előbbitől, hogy nem veszik két kézbe a nehéz orsót, hanem jobbkézszel erősen penderítének /pöndörítének/ Hegyközben: "pattantának"/egyét rajta a hurokvetés után, vagy megpöndítik, s a jobbkéz hüvelykujja tövit a fonal alá lendítve, elengedik az orsót, mire az magától forog tovább.

A nehéz orsó gyakran leesik, nehezen bírja el a csombék. Ezért vagy két csombékot tesznek az orsó hegyire /bütykire/, vagy kicsit megviaszkojják, hogy ne csusszon annyira. Akkor is könnyen lehull az orsó, ha csepüt fonnak, mert az gyakran szakad. Ha többször leesik az orsó, azt mondják rá, hogy esküdözik, nem akar megtelni. /Egész meggyeszerre elterjedt szó./

Ha elszakad fonás közben a fonal, a guzsalyon maradt részt kiszakítják, fordítva rádobják a bábuszöszre, úgy, hogy a kiszöszösödött vége kerül előre, nyálazással, sodrással ezt a véget fonják az orsós fonalvéghöz, hozzácsodorra a bábuszösz aljából kihuzogatott szálakat, így lassankint az egész leszakadt fonalrész megtérül.

A csepüt nagyon rossz formi. Szinte állandóan szakad, annyiból gyors az összeragasztása, hogy hamar szakad, nincs ilyenkor fonala, csak szálai vannak.

Az orsó telítése.

Ritkaság egy egész orsót teleforni. Gyakran kicsuszlik a csombék, s elég nehéz is tartani. Elterjedt könnyítés, hogy

két félígfont orsót összehajtanak. A szálak végét kétszeres hurokkal összekötik, majd egyik félorsóról /általános/ a másikra áthajtják, átcsévézik. Az így megtelített, volt félorsót hajtott orsónak hívják /általános/. Bodroglközben: tekert orsó. Mondják tele orsónak is, /"teli orsó"/, de ezt az elnevezést szívesebben alkalmazzák áfra, amelyiket egyfolytában való fonással telítettek.

Az összehajtásnak, áthajtásnak /általános/ áttekerésnek /Bodroglköz/ több módja van. A palócságnál kettőt figyelttem meg: mellreszorítással és levegőbetartással. Az előbbi úgy történik, hogy a fonalak összekötése után egyik félorsót hegygel a bal mellükhöz szorítják a kulcsont alatt, s tenyerüket a karika alatti orsószárvégre /bütyökre/ tartják. Így ez az orsó vízszintesen ütközik el a mellől, s a baltenyér úgy nyugszik az orsóbütykön, hogy szorít, de az orsó forgását nem fogja akadályozni. Most már a másik, jobb-kézben tartott félorsót az ujjak közt úgy forgatja az asszony, hogy a mellretartott orsóról átcsavarodjon rá az összes fonal. Bodroglközben is ismerik ezt. Nyugatborsodban még gyakoribb a levegőbetartással történő áthajtás. A fonalak összekötése után az egyik kézben tartott orsó karikával lefelé, a másik karikájával felfelé áll, s most mindkét kéz ujjainak egyirányú sodorgatásával az egyik félorsó átadja fonálát a másiknak. A Csereháton és a Szárazvölgy keleti felében gyakran megfigyelhető ma is a félorsó áthajtása guzsalybadugott orsóhegygel. Az egyik félorsót hegygel a guzsalyfő bevájolt vastagabb végibe állítják, úgy, hogy a guzsalyfő csúcsa lefelé néz, most a guzsalyfőt egyik kézzel megfogják, másik kéznek a tenyerével az orsót beleszorítják, a másik félorsót egy másik asszony veszi kézbe, s úgy csavargatja, hogy a guzsalyfő orsóról a fonal assan rákerül.

A lányos fonók idején leghüségesebb és legkellémesebb segítség a legényszerető volt. A lány a fiu kezébe

adta az egyik félorsót, vegye csak annak két végét a két tenyere közé. Innen hajtotta át a lány a fonalat egy másik félorsóra annak pödrésével. /Általános szokás volt/.

Teli orsótípusok.

Azt a tele orsót nézték mindig megkülönböztetve, amelyikre tojásdad alakban helyezkedett a fonal. A karikától hegyig hosszan elnyúlt fonadékot kevésre becsülték. A szép tele orsót úgy dicsérgetik, hogy szép, mint egy kis választási malac, olyan formája van, mint egy kismalacnak /általános/, a szép formát szokták körtealaknak is mondani /általános/, tojásformának, /barkóság/, tejescsuporalaknak/Tisza-vidék/, boglyaalaknak /matyóság/. Szokták hasas orsónak /Abauj-zempléni Hegyköz/, terhes orsónak /felső Hernád-völgy/ is nevezni. A Szárazvölgyben sugaórorsó /sugárorsó/ nevet szoktak adni neki, mert az orsó hegye felé a szősz erősen elvékonyodik. A Délbükkalján nyakas ossó. E két utóbbi a hegye felé igen karcsú. Szép látvány is a sikerült tele orsó. A karikához közeleső része enyhén domború, innen kezdve felfelé lassan terebélyesedik, majd a hegye felé elvékonyul. Az ilyen tele orsó nemcsak szép, de hasznos is, könnyedén tudják róla motollálni a fonalat. A frissen készült tele orsók még nedvesek. Könnyen megpenészedhetnek, ha nedves helyen maradnak. Ezért kosárákban, zsakuban tűzhely felé teszik, vagy száraz helyen, padláson szellőztetik őket.

Nem mindenütt motollálják le teljesen a fonalat az orsókról. Néhol hagynak egy-két arasznyi fonalmaradékot "kezdőnek", "kezdő fonalnak", hogy ne egészen üres orsóval kezdjék az újrafonást. Ilyen esetben "ragasztásra" /"tapasztásra"/ nincs szükség, a kezdő fonal szabad végéhez hozzányálazással, hozzásodrással fonnak. Ezt a fonáskezdést feltűnően gyakorolják a Délbükkalja egyik Hór patak menti falujában, Cserépfaluban, de ismerik - bár ritkábban alkalmazzák - a megye egész területén.

Fonáshibák.

Elsietés, figyelmetlenség miatt becsusztatnak, különösen a fonal megsodrásába és az orsószárra tekerésbe. A fonal helyes megsodrása a szálát húzó balkéz és az orsót pergető jobbkezes egyenletes, arányos működésének összhangjából adódik. Ha ebben az összhangban zavar keletkezik, sodráshibák keletkezhetnek. Már az is helytelen, ha tulsok, vagy tulkevés szálát húz a balkéz, mert tulvastagon vagy tulvékonyan, ahogy általában mondják: "hurkásan" vagy "pók-hálósan" sodródik a fonál.

Még gyakrabban emlegetett hibák azok, melyek a sodrás erején alapulnak. A tulerős, vagy gyenge sodrás szerint két hiba lehetséges. Ha a fonal húzásához képest tulerős az orsó pergetése, a fonál "tulsodrott", ha pedig tulgyenge, viszont a húzás ereje tulteng; a fonál "sodratlan" lesz. Előbbi esetben a fonál már a "rácsapás"-kor, vagy "megreccsentéskor" könnyen elszakad, utóbbi esetben még megéri az orsószárra tekerést, csak később, a szövés-kor keletkeznek nehézségek, a szövőszék bordája elnyúzza a sodratlan fonalat. Ezért kenőcsölni kell.

A tulsodrott, vagy sodratlan fonalat könnyen megismerni: előbbi összekunkorodik, általánosan hangoztatott szóval: "megmacskásodik", utóbbi kilazul, megszálkásodik. A sodráshibák tájankinti elnevezéseit érdemes összehasonlítani.

<u>Tulsodrott fonal.</u>	<u>Baja.</u>	<u>Sodratlan fonal.</u>	<u>Baja.</u>
--------------------------	--------------	-------------------------	--------------

PALÓCSÁG. /BARKÓSÁG/.

<u>Laancszemes;</u>	<u>elpattan;</u>	<u>szöszös;</u>	<u>a borda eltoltja;</u>
<u>mellaancsosgyik;</u>	<u>elpattan;</u>	<u>kibőljhozógyik;</u>	<u>borda elvívagja;</u>
<u>laancos;</u>	<u>elszakad;</u>	<u>szőrös;</u>	<u>bordaan összetapad;</u>

<u>Tulsodrott fonal.</u>	<u>Baja.</u>	<u>Sodratlan fonal.</u>	<u>Baja.</u>
<u>meggalaarisosodik;</u>	<u>elszakad;</u>	<u>kiszősösödik;</u>	<u>borda elnyuzza;</u>
<u>galaórisos;</u>	<u>elroppan;</u>	<u>megszősösödik;</u>	<u>borda elszakítja.</u>

/A tulsodrottságot megmacskásodásnak is hívják./

MATYÓSÁG.

<u>Bemacskásogvik;</u>	<u>elroppan;</u>	<u>kipelyhezőgvik;</u>	<u>borda álcsholja;</u>
<u>söndörös;</u>	<u>elszakad;</u>	<u>pelyhes, szőrös;</u>	<u>borda feltolja;</u>
<u>macskát vet;</u>	<u>alszakad;</u>	<u>kiszálal;</u>	<u>borda álnyesi.</u>

DÉLBÜKKALJA.

<u>Varrós, macskát vet;</u>	<u>álpattan;</u>	<u>szunyoglábu;</u>	<u>borda álcsegézi;</u>
<u>meggöndörödik;</u>	"	<u>szunyoglábás;</u>	<u>borda álnusztja;</u>
<u>orsóhegyes;</u>	"	<u>lazás;</u>	<u>borda álnyuzza.</u>

BÓDVAVÖLGY.

<u>Galaórisos;</u>	<u>bepereg;</u>	<u>kigyapjasodik;</u>	<u>borda elnyuszkoli;</u>
<u>orsóhegyes;</u>	<u>elszakad;</u>	<u>felgyapjasodik;</u>	<u>szétnyaóljad.</u>

CSEREHÁT.

<u>Orsóhegyes;</u>	<u>elszakad;</u>	<u>kigyapjasodik;</u>	<u>borda elrági;</u>
<u>Kuskorodós;</u>	<u>eltépődik;</u>	<u>kicsepösödik;</u>	<u>elnyaóljad;</u>

HERNÁD VÖLGYE. /ALSÓ ÉS FELSŐ/.

<u>Orsóhegyes;</u>	<u>elszakad;</u>	<u>csepüs;</u>	<u>borda elfoszt;</u>
<u>gyűrűs;</u>	<u>eltépődik;</u>	<u>csepüs;</u>	<u>széjjelmálik;</u>
<u>kulcsos;</u>	<u>eltépődik;</u>	<u>megcsepösödik;</u>	<u>szétnyaljad;</u>
			<u>borda felfoszt.</u>

Tulsodrott fonal. Baja. Sodratlan fonal. Baja.

ABAUJ-ZEMPLENI HEGYKÖZ.

Kulcsocskás, elszakad; megszöszösödik; bordán befoszlik;
orsóhegyes;
klucskás; elpattan; szöszös; borda fölhasogati.

BODROGKÖZ.

Arsóhegyes; elpattan; berzékes; bordán befoszlik;
sodrókás; elszakad; berzékes; elnyáljad;
guzsoros; elszakad; kiszöszösödik; borda elszöszöli.
borda elnyiri;

TAKTAKÖZ.

megfodrosodik; szakad; szálkás lesz; borda elszakiti;
meghurkosodik; " megszálkásodik; borda elmetshi.

TISZA-VIDÉK.

Orsóhegyes; elszakad; szöszös; borda kiszöszöli.

- - - - -

Ebből az áttekintésből kitűnik, mennyi sok elnevezés van a sodráshibákra is, s ezek az elnevezések sem különböznek el mereven tájak szerint, kevés olyan szó és kifejezés van, mely elszigetelődik /tulsodrott: láncos, láncszemes és galárisos a megye északnyugati, északi részén - sodratlan: gyapjas, csepüs - a megye északi részén Bódva völgyén és Csereháton, - berzékes - Bodrogekben/.

Csaknem mind metafórikus kifejezések. A hasonlatok közt még az u.n. "orsóhegyes" kifejezés tűnik homályosnak, de mindjárt megérthető, ha visszaemlékezünk arra, hogy a

fonáskor a fonal és orsó rögzítésére a fonalból az orsó hegyire hurkot vetnek. A tulsódrótt fonal ilyen hurkos, csak épen az orsó hegye hiányzik belőle. Ezt a látszólagos ellentmondást az oldja fel, hogy a fonalnak voltaképpen azért van csombékja, hurka, mert ez az orsó hegyire, büttykére való.

Az említett két sodráshibán igyekeznek javítani. A tulsodrás javítása a nehezebb. A türelmesebbek mihelyst észreveszik, hogy a fonal összekunkorodik, meghuzzák és az orsót visszafelé pödörgetik. Nagyon hosszadalmas, kinos dolog ez, igen lassan javul a fonal. Megkísérlik erős kihuzással és igen kemény "rácsapással" csavarni az orsószárra. Ha sikerül is, az ilyen fonalból készült vászon "rugós", dobós lesz /általános/, sulykoláskor előbja, elfugja, visszavágja a sulykolófát, kissé hullámos lesz, nem olyan sima, mint kéne. Ha a macskás fonalon /általános kifejezés/ végkép nem tudnak segíteni, elszakítják, a guzsalyhoz eső részt kiveszik, fordítva a bábuszöszre dobják, az orsóhoz eső részt uj j közt kihuzzák, s úgy folytatják tovább a fonást, mint amikor a szösz magától elszakad. /Lásd: 79.- 80. oldal/.

A sodratlan fonalat szövéskor kenőccsel /"kenőc" - Cserehát, "kenő" - palócság/ erősítik fel. Legáltalánosabban kukoricalisztét főznek fel, s ezzel a péppel kenégetik a kiszájkásodott fonalat. Megfelel a reszelt krumplifőzet is/sajóbánvölgyi palócsok/, szappan és liszt keverék főzete /Hangony-vidéki palócsok/; a felső Hernádvölgyben a "kenő"-t úgy készítik el, hogy forró vízben zsirt, szappant és kevés petróleumot /petrót/ főznek össze. Ez a kenőcsfőzés nemcsak összetapasztja a kiszájkásodott fonalat, hanem simává is teszi, hogy egyik fonal könnyebben elváljon a másiktól a szövőszéken. A Cserehátan a kenőcs anyaga: buzaliszt, zsir, féderveisz /sikpor/ forró vízben kifőzve, vagy kukoricaliszthez szappan és késhegynyi zsir. Zempléni Hegyközben "ciberét" főztek kenőcsnek: forró vízbe belehabartak zsirt, szappant, lisztet.

A csepüfonásba is kerülközik hiba. Ritka az a csepü, amelyikben nincs visszamaradva valamennyi kis pozdorja-rész, vagy össze ne lenne kócosodva. A pozdorját fonás közben kirágják, kiköpik, a kócos részt szétrágják és elegyengetik. Ha mégis belekerül a fonalba a kóc, az göröngyössé válik, kidudorodik. A fonalnak ezt a dudoros hibáját általánosságban verébfej-nek hívják. "Verébfejes" a fonal. Palócságban mondják madárfejes-nek, Cserehátón galambfejes-nek, felső Cserehátón, és Felső Hernádvölgyben: perányós-nek, orsóhegyes-nek is, csampuszos-nak, matyóságnál: bütykös-nek, Délbükkalján butykos-nak. Az ilyen göröcsös fonál árt a szövőszék bordájának. Könnyen kinyomja, kitöri, úgy mondják a palócságnál, hogy kifordítja, Cserehátón: eltolja, Bodrogközben: kiüti./Általánosságban: eltöri, kinyomja./

A pozdorját leghelyesebb kiköpni, de a kócos részért kár. Aki benne hagyja a pozdorját, vagy meghagyja göröcsösre, dudorosra a fonalat, mindjárt észreveszik, s rászólnak: "de verébfejes fonalad van" "csupa pozdorja". A megbírált fonó azzal válaszol, hogy "majd kiszedik a cinkek, ha a gátra /kerítésre/ teszem" /már mint a fonalat/. Ha kirágják a kócot, s elköpködik, az se tetszik a komolyabbaknak.

"Ejnye de csampuszos vagy" - így mondják Cserehátón. Felső Hernádvölgyben: "No te hancsuk! Láccik, hogy a Veres Hancsunak fonsz, nem a guzsolynak!" Ezen azt értik, hogy a tűzhelynek fon az illető, a sok eldobott kóc a tüzre, a masinába kerül. Észak- és Északkelet-Borsodban a tüzet Veres Hancsuknak hívják. /"Hancsuk": Anna szlovákos beceneve, tehát a tűz: Veres Anna, löbögő, vöröshaju lányhoz hasonlítva/. Az Abauj-zempléni Hegyközben is ismerik és hangoztatják az említett mondást.

Az orsóra csavarás legfőbb hibája az, ha a szálát lazán tekerik az orsószárra, nem csapják ki keményen az orsót, vagy ki se csapják, csak a nyújtás után gyengén csavarják fel a fonalat.

Hogyan viselkedik a lazára tekert fonal az orsószáron?

A palócok így mondják: bevaaslógyik, mefforgósogvik, lecsuszkmaal, lelazul, alaóvaágódik - vagyis a fonalcsavarék forog az orsószáron, s egyik fonal a másik alá csuszlik, ahelyett, hogy feléje kerülne.

Hasonló értelemben:

Matyóság nyelvén: ledől, összeforgógyik, lefoszlik, lebomlik.

Délbükkalján: összebomlik, beváslódik, leszalad, összezavarodik, csavargós.

Bódvavölgyön: bevaógódik, leszalad.

Cserehát: lefordul, lefoszlik.

Hernádvölgy: lepattogzik; egymásba vágódik; visszahajintódik, szuszorog. /Ha megforgatják a guzsályszáron, szuszogó hangot ad/.

Abauj-zempléni Hegyköz: legöngyölődik, alávágódik.

Bodrogeköz: leömlik.

Összebomlik, lebomlik - általánosan is használt kifejezés. Még egy, feltűnően mindenütt használt szó: leszarad. Azt jelenti, hogy a nyál kiszáradása után az egész fonaltömeg lelazul az orsószárról.

A szokásos kemény felcsavarástól eltérőleg csak egy helyen találtam nyomára puha fonalfelcsavarásnak, hálósan való feltekerésnek, mint szándékos kéziműveletnek, ami nem számít hibának: Cigándon. /L. Csáki Jenőné közlése 146. old./ A puhán való rácsavarás miatt nehéz a szálát lemotollálni, az ilyen munka általában hanyagságnak számított. Lányoknál külön

szégyen volt. Akit emiatt megszégyenitettek, legtöbbször kó-mikus vonatkozásba hozták a szeretőjével /L.174.old./, de a puhára csavart orsót magával a gazdájával is. Az orsó-szár és a rácsavart fonaltömeg képe ugyanis erotikus képze-tet kelt. A fonaltömegbe úgy illik jól az orsószár, ha kemé-nyen áll benne.

A székes guzsalyon való fonás.

Lényegében ugyanaz, mint a talpas guzsalyon való fonás, csak a hozzáülés és a kenderanyag huzása mutat el-térést. A guzsalyfőre úgy kell tenni a csepüt, hogy két kis gereblyealaku vasfésű /"gracka"/ fogai közt nyuljon ki. A fonó asszony a háromlábú kisszéken álló székesguzsalyhoz úgy ül, hogy a guzsalyt két térdé közé veszi, s az orsóra úgy fonja a csepüt, hogy az egyik gracka fogai közül ki-ki-huzza, majd a másik grackával a maradékot utánafésüli, pó-tolja. A fonásnak ezt a módját csak csepűn gyakorolják. Most van kiveszőben. Alig művelik. Hamarabb le fog tűnni, mint a talpas guzsalyos fonás.

Fonás kerek guzsalyon.

Igen leegyszerűsödött munka. Mivel a rokka /rop-ka/ orsója a fonó részen tengelyre van szerelve, s átté-tel madzaggal a lábbal mozgatható hajtókerékhez csatla-kozik, nincs rá gond, a szösztartó guzsalyfejről huzott szálakat forgásával össze csavarja, magára tekeri, ebben a rokkát hajtó asszony két kézzel is huzhatja és egyen-getheti a szösz. Nyálitania sem kell, nem is volna rá ideje, mivel a rokka szaporán dolgozik - e helyett mind-két keze ujjait vizes edénybe mártja, s így akár tíz ujjal is szaporán nedvesíti a sodródó fonalat. Csak az egyenle-tes huzásra, sodrásra és a hajtókerék egyenletes mozga-tására kell vigyáznia. De ebbe is könnyen beidegződik. A kerek guzsalyon való fonás tehát jóval könnyebb, de

viszont gépies, egyhanguvá válik, zörgése zavarja a dalolást. A fonóházakban csak szórványosan tűnt fel egy-egy kerakes guzsaly. Igen kivételes látvány volt, ha egy-egy lány rokkával jelent meg és azon font. A fonó valódi képe és alaphangulata a guzsalyhoz és orsóhoz kapcsolódott, s főként az ifjúság társas élete a guzsaly és orsó körül alakult ki a fonóban.

A kézfónás egészségügyi és szociális vonatkozásai.

A fonogatás - mint minden női kézimunka - kellemes, bájos látvány, de végzése korántsem oly könnyű és kellemes, mint azt az ember első pillanatban gondolná. Szórakoztató, de fárasztó, és sok kellemetlenséggel, sőt fájdalommal is járó munka. Ha pedig sokáig egyhuzamban tart, bizony unalmassá válik, főleg, ha nincs társaság. Fárasztja a hátat és a két kezét. A hátat azért, mert nincs hova dűtsék, a balkezet azért, mert az emelgetni kell a bábuszösz felé, a jobbkezet azért, mert az az orsót tartja, s az mindig nehezebb, ahogy szaporodik rajta a fonál. "Majd belyukad a hátunk, nem tuggyuk meg-támasztani" - "a háta szakad össze mán az embernek a sok üléstül, nincs hova megvessük a hátunkat.." így panaszkodnak a hátukra mindenfelé. Hogy a balkéz miért fáradt? Ugy emlegetik, hogy "a balkézzel tartani kell a fonalat, mindig csak tartani", "mindig tartani kell felfele, hát elfárad, elzsibbad", a "balkéz mindig fent jár", azér fárad el. A jobbkező helyzetét így emlegetik: "a jobbkező akkor fárad különösen, ha nagy orsókat fonnak" "elfárad a pergető ujj", "persze, az orsós kéz fárad jobban." "Mikor nehezül az orsó, akkor már inkább a jobbkező dolgozik."

Az orsónak szaporán kell telnie, mert szorít az idő. Ha egyszer ráül az asszony a guzsalytalpra, nem hagyhatja ott egykönnyen. Ki kell tartani sokszor órákon át. Mindenütt úgy mondják, hogy "meleg segg" kell a guzsalyhoz, a fonáshoz, - a barkó asszonyok szójárása szerint: "segg fonja a fonalat!", különben nem halad a munka. Ugy érzik, hogy rajta

kell ülni a végtelenségig, "örök szüntelen". Északborsodban gyakran hallja az ember, hogy keresztelik el a guzsalyt. Ugy hívják, hogy "unomfa", "bánatfa", sokszor úgy bosszankodnak rá, hogy elátkozzák: "Verd meg isten azt a bokrot, kibe guzsaly terem.." "Tűz égesse azt a bokrot, kibe guzsaly terem, víz hordja el azt a földet, kibe kender terem" /l. 121. old./. Mint mindennek, így a munkának is a súlyát egyedül érzik leginkább. Hát még az egészségüknek, hogy árt ez a munka, különösen az idősebbek panaszkodnak sokat. A fojtó kenderpor elsősorban a légzőszerveket támadja. A kenderben, főleg a csepüben mindig van több-kevesebb por, ami köhögtet, fojtja őket. "Főleg a csepü.. sok port ereszt az orrunk alá." "Természetes, hogy köhögtesse... a kender olyan természetű, hogy abba mindig benne van a por.." "Odaporzik" az orrunk alá, oszt köhögtesse.. "Ha tépik, póra van annak..." "Fojtó a csepüpor, köhögtesse bizony..", "Tüdőre száll nagyon a póra.." "A porát nem bírjuk, fúlunk tőle nagyon.."

A kenderpor ellen alig van mód a védekezésre. Az idősök csak egy védekezési módot emlegetnek: ha már végkép nem bírják, kendőt kötnek orruk-szájuk elé és nyálítás helyett csupor vízbe mártott ujjal nedvesítik a szálakat. Kevesebb por jut a torkukba, de viszont a lélegzés nehezebb, a felmelegedett levegő meg is izzasztja őket.

Mindkét kéz ujjai sokat szenvednek. A balkéz ujjai kisebesednek, a nyálazástól és fonalhuzástól, sodrástól, a jobbkezes ujjain, különösen a nagyujjon és a mutatóujjon gumó nő az orsó szorításától és pergetésétől. Panaszkodnak is eleget. "A nyaaltul a balkéz ki szokott gengülni. Van úgy, hogy ki is fonógzik. Belesodrógzik a fonál, oszt úgy faaj.. /palócság/. "A balkezemen az ujjamat úgy kifontam, úgy kipergettem. Kiette a nyaal az ujjamat, még a körömöt is kifonta, kiette. Még le is gyött sokszor a köröm.. A jó /jobb/ kezem, ez a pergető

kezem, ennek az ujján itt a nagyujjon még csomó is nyőtt.." "Megéntelen meg is dagadt az ujjam, a jobbik, olyan nyövés nyőtt a mutató ujjamon, hogy nem tudtam pergetni" /palócság/. "A balkezünkön a sok nyálazás meg a huzás ál /el/ is nyötte a nagyujjunkot meg a mutatóujjunkot. Áldurzsoltá a bőrt az ujjunkon." /Matyóság/ "Biony, gyakran álsödörtük az ujjunkot /matyóság/. "Jaj, de álfontuk /elfontuk/ a kezünket. /Matyóság/. "Biony, éles vót a kender, belevágódott az ujjunkba." /Délbükkalja/. "Azok a pozdervások táljesen kisebezték, olyan feir vót az ujjunk, mert nyálaztuk mindég, kiette a fonál az ujjunkot, úgy fájt, olyan érzékeny vót." "Nékem a balkezemet fonta el a kender." Meg a nyál, ami kisébézte az ujjomat." /Délbükkalja/. "Elnyalódik az ujj, lekopik a bőr a huzgaalaóstul" /Száravölgy, Cserehát/. "Beleakad a fonál az ujjba /Abauj-zempléni Hegyköz/. "Az aprószösz meg a tövihegyi az ujjat kisodri. A bürt lehuza rula." /Bodrogeköz/. "Vér niz ki az ujjambul, annyira kisodri az apró. Jobb kezemen meg görcs van az órsótul." /Bodrogeköz/. "Jaj de elvágtá az ujjunkat. Az a fonál.. meg hát mikor sietni kell vele.." /Taktaköz/. "Kisodorta a fonál az ujjunkat véresre" /Hernád völgye/. "Ugy kicsípte az ujjamat a fonál, hogy csak úgy gyütt le a bür rula" /Tiszavidék/. "Csak úgy vérzett utána".. /Tiszavidék/.

A kisodrás ellen is igen nenéz védekezni. Legjobb megelőzés, legalábbis lecsökkentés, ha a balkéz nem tulszorosan huz és sodor. Néhol, szórványosan az ujjakat vékony bőrből összevont ujjvédővel takarták - és az öregek még olykor-olykor ma is megteszik. Védi ugyan az ujjat, de akadályozza a nyujtást, igen csökkenti az érzékelést. A kisebesedést tésztával, hagymás csirizzel gyógyitgatják, de sokszor csak abbahagyják a fonást egy-két napra, megvárják, míg begyógyul a seb magától.

A szájnak, nyelvnek, száj szélinek is van elég baja a fonással. Az éles szösz, a "léhája", "ligája" bevágja

a száját, ha idejében ki nem huzzák, még az ágyazáskor. A mocsolyában áztatott szősz, csepű bűdös és csipős. "Bűdös vót a, nagyon büzlött, csakugy csipte a nyelvönköt.." /Palócság/. "Csíp az kegyetlenül, majd lehúzi a bürt a nyál-vünkrül" /Alsó Hernád, Takta-vidék/. "A szaank szeeli gyakran kipaallott" /Délbükkalja/.

A szemet a kender pora is rontja, régen pedig a rossz látási viszonyok ártottak nagyon. Olajmécses, vagy szálkásra vágott, meggyújtott fa világánál kinlódtak a századforduló táján és a század elején. A palócság emlegeti, hogy "gyortyánfát", "gyurtyánfát" /gyertyán/ vágtak hoszszu-vékonyra, ezt gyújtották meg egyik végén, a kemencéhez támasztották, és a füstös világnál fontak. Széltében-hoszában emlegetik, hogy valaha holdvilágnál is fontak az idős asszonyok.

A fonással járó fáradságot, fájdalmakat, s egyéb szenvedéseket a fiatalok természetesen jobban bírták, az ülőmunka egyhanguságát játékkal, dallal fűszerezték, rugalmasabb szervezetük jobban ellenállt.

Az idősebbeknél gyakran megtörtént még az asszonyfonóban is, hogy az üldögélés egyhangúsága, a két kéz elfáradása kimerítette őket. Elálmosodtak, elaludtak. Aki elbókolt, elaludt, nem sokáig maradt így. A többi asszony hamarosan felfigyelt rá és célbavette. A közös munkából alvással sem lehetett kikapcsolódni. Az elalvó társ szőszét, fonalat besózták, néha be is paprikázták /általános/, csapokat huztak ki a szőszön és megcsavarintották, mintha odafagyott volna /Száraravölgy, Bódva-völgy/, kis csuporban vizet tettek fel a guzsalyára, rákötözték, hogy ha majd megbillen, öntse ki a vizet /Cserehát/. Felébresztették, hogy fonjon csak tovább. Gyanutlanul belenyalt a sós szőszbe, a paprikás szősztől meg csakugy prűszkölt. Vagy megpillantotta a csapokat a

formivalón, mire társai nevetve megfigyelmeztették, hogy addig aludt, míg megfagyott a szősz és csapot eresztett. Vagy amikor felébresztve folytatta a fonást, nem vette észre a vizes csuprot a guzsalyfőn. A csupor megbillent, kiloccsant belőle a víz, lepisilte a szőszet guzsalyostól.

Álmosodó társuknak gyakran /Csereháton különösen/ valami kis csörgőt csempészték a guzsalyfejre, leginkább kis dobozban apró kavicsot. Hogyha fon, a kavics csörgése ébrentartása. Tepsit, vagy lábast vertek kanállal, vagy tapsoltak, így ébresztgették az elalvót /általános/. Bodrogközben /Karcsa/ úgy mondták egymásnak: "Megálljatok, majd felkél mingyá!" Fedőt vettek elé és rávágtak vaskanállal. "... Oszk akkor olyan ügyesen felugrott, hogy öröm volt nézni..."

Vagy valami tréfás mondókéval szóltak az elalvóra. Odaguggolt eléje valamelyik, térdhajlása alá csapta szoknyáját és rászólt: "Házasodok!" A hangos szóra felriadt asszony rákérdezett: - Kit veszel el? Erre a többiek nevetése közben a guggoló tréfásan valami lánynevet mondott. Végre az ocsudó asszony egészen magához tért, s ő is nevetett. /Hernádmellék/.

Az ébresztés egyik kedves módja volt a kerek guzsaly hangjának utánzása, persze hangosan. Az elalvóra rászólt a szomszédja, vagy aki fel akarta ébresztetni: "Sodrom, pedrem, tekerem, csavarom, édes komámasszony". Erre a hangra felütötte a fejét a szendergő, s most már fennia kellett tovább. /Hernád mellék/. Vagy összezsavart kendőt dobta hozzá /Délbükkelja/. Játékos merészséggel meghúzták az orrát, vagy felbillentették az állát, vigyázva, hogy azért el ne harapja a nyelvét. Volt, aki az orsóját húzta le, vagy vízbemártott kézzel szembeszentelte, így ébresztette fel. /Tiszavidék/, vagy a csizmaszárára ütött /Abauj/.

Bármennyi törődéssel is járt mindig a fonás - mint általában a kendermegmunkálás, ragaszkodtak hozzá az asszonyok, társadalmi helyzetükből eredően megszokássá, belenyug-

vássá vált a fonás.

"Muszájbú is kellett fonni mindig, kellett a pendel meg a gatyá.." "Csak huzzuk, huzzuk, ki csinálta volna helyettünk?" Városi nőt el se tudtak képzelni guzsallyal, orsóval. "Parasztinak való ez. Hogy állt volna a guzsaly a kisasszonyok vagy a dámák kezibe? Belesodorták volna a pirosítót a szájukból, mégse lett volna az fonal.."

Nehezen mondanak le róla, bár tudják, hogy letűnőben van a kézfonás. Dicsérgetik, - ha arról van szó, hogy mi jövő vár rá. "Ügyes, ügyes munka ez osztán. Meg kellett csak szokni." "Jó munka, szép munka ez.. még ma is fonnék, ha lenne keñderem" - mondják, akik már letették a fonást.

A kézi fonás értékelése.

A kézi fonás munkamenetének, a munkaszakaszok nyelvi eljelöléseinek vizsgálata, valamint a régi munkaközösségek felidézése, megfigyelése arra a megállapításra vezet, hogy a fonás mint kézimunka, Borsodban is fejlett, sokoldalú, sok tapasztalatot, leleményességet, szak tudást mutató munkamóddá vált, a parasztnő munkájának egyik legkiválóbb házi szakágává, mely századokon át biztosította a család felruházásának, a háztartási tárgyaknak, valamint egyes eszközöknek jelentős részéhez az alapanyagot, a fonalat. A fonó mint társas munkakör, be töltötte a kölcsönös segítségadás, a munka közös meggyő zésének szerepét. A megjelentek népes részvétele, egymás segítése, ellenőrzése, buzdítása a kézfonás munkáját Borsodban is szervezetté tette, s a fonás közös végzésén alapuló fonónak mint régi munkaközösségnek több típusát /kalákák, ifjúsági fonóházak, vegyes fonóházak, sorbajáró fonók/ fejlesztette ki. A társas fonó a régi paraszti életmódból sokáig sok jellemző vonást őrzött meg., még

akkor is, amikor Borsod rohamos iparosodása - főleg a Sajó völgyén és ennek nyugati közelségében - a Bódva völgy déli szakaszán, s ujabban a délborsodi Tiszatájon - közelhozta a falvakat a várossal való kiegyenlítődéshez. A kenderrel bajlódó és társasan fonogató asszonyok, lányok, de főleg az előbbieket, még sokideig a mult felé vonzó erőt képviselték.

A gépesítés és a textiligények megváltozása az utóbbi egy-két évtized alatt a kézfónás sorsát is megpecsételte.

Ez az ügyes és szép munka rohamosan elszigetelődött. Ma már az idős és középkorú asszonyokra szorítkozik. A fiatalság idegenkedik tőle, lányok alig ismerik. Még némely családnál egy-két buzgó anya rá-rábeszéli lányát a fonogatásra. De az eltávolodás útja nem kétséges.

A kézfónás letűnésével, a társas fonó megszűnésével most zárul le Borsodban a kézimunka történetének egy hosszú, küzdelmes korszaka, mely a dolgozó parasztnőre sokkal több kötelességet, terhet rótt, mint amennyi jogot biztosított számára a házaséletben és a társadalomban.

==--==--==

Adattár

I.

Borsodi asszonyok a fonásról.

A megye különböző területeiről /palócság, matyóság, Bükk-környék, Cserehát, Abauj-zempléni Hegyköz, Bodroghöz, Takaköz, Tisza-mellék/ középkori és idős asszonyok szólnak meg s a maguk módján ismertetik a kézifonást. Ugyanarról a tárgyról beszélnek, s mégis, közléseikben mennyi eltérés, mennyi változatosság van! Más és más tájnyelven beszélnek, s egyuttal észrevehető a tárgyhöz való viszonyulásuk sokfélesége: nemcsak ismertetik a munka menetét, de vélekednek is róla, értékelik, dicsérik, szidják, sajnálkoznak, olykor-olykor derülnek rajta. Ezekből a közlésekből az emberi szó közvetlen vallomása elevenedik ki, a borsodi parasztasszonyok lelkivilágának egy-egy darabja tűnik elénk, példázva azt, mit jelent a fonás a letűnő kor parasztasszonyainak a szemében.

Megszólatatásuk könnyű volt, csak a részletezés okozott gondot. Egy munkáról tüzetesen, aprólékosan beszélni - nem könnyű feladat. Terheli, fárasztja az adatközlőt. Az összefüggő adatgyűjtéshez körültekintés és alkalmazkodás kellett. A fonás munkamenetét sorról-sorra iparkodtam elmondani. A részletezés azonban akkor járt sikerrel, ha az asszonyok eszközeiken mindjárt szemleltették is a munkát, s közben megengedtem, hogy térjenek el kissé a tárgytól, vagyis lazítsanak a beszéden. Így a közlők nemcsak felfrissültek, hanem színesebb, elevenebb szóhoz is jutottak. A gyűjtésben a logikai sorrend olykor-olykor megbomlott, de a közlésben több volt az élet, tartalmasabbá vált a beszéd: egész kis munkafolklora anyagra sikerült szert tenni.

Ezt a munkafolklora anyagot a maga egészében meghagytam, csak ahol szükséges volt, a felvett szövegek sorrendjén változtattam: ahol következetlenségek, gondolati kiugrások, felesleges ismételtetések /többszöri visszatérések/ voltak, ezek kiküszöbölésével és módosításával a közléseket kikerekítettem, így az anyag is megmaradt, a lényeg is világosabban, áttekinthetőbben kidomborodott. A fonás munkamenetének ismertetésében egyébként ezt a munkafolklora anyagot használtam fel.

Hangony-mellék. /Palócság/.

Gyöngyösi Ignác 41 éves. Borsodszentgyörgy, 1962.

"Haat bizony mikor az iskolaaba mentőnk, elévettük, mer a szüleink raaneveltek, hogy hamar meg kell tanulni. Mer ha késü eeskezik, akkor.. annaal késübb lesz staférung. Bilizony-bizony, mondta anyaank, hogy sok kell a sifonyba.. haaman vattok ljaanyok, oszt akkor nagyon sok kell. Memmutatta, hogy hogy kell, akkor mink is raagyöttőnk, mink is úgy cainaatuk. Elsőbb csak eccerü guzsajlon, a paripaen tanultőnk. Eldesapaam csak oljan eccerü botbū cainaata a paripaat. Egybū vót a száara, oszt a végire ütött egy talpat, amit valami deszkaabu kifaragott. Először nem valami jó szöszt adtak nekőnk, csak amin tanultőnk, oljan-oljan.. csepűnek az ajja vót.. azon tanul az ember.. az iljen kisebb gyerekek, ugy-e? De osztan mindig jobban ment, jobban ment, akkor osztan a jót is a kezőnkbe merték adni. Een tiz éves vótam, mikor maan a fejes guzsajlon tudtam fonnyi.

Haat hogy is kezdjem? Hogy fonőnk? A baabu-szöszszel? Jó.

Haat nagyot csapőnk veele a kezőnkbe ugy-e, mert mind a két veégi be vót csavarva, akkor szeepen felomlik, no eztaan szeétaagyazzuk.. bizony szeet.. haat akkor maas-kép hogy tudnaank raatemnyi a guzsajlra? Szeéthuzoguk két kézvel, oszt akkor menyaalazzuk a markőnkot, majd huzoguk, huzoguk a szöszt, lerakuk a darabokot ugy-e valami lapos helyre, lócaara, vagy asztal tetejire, oszt amikor mind szeet van aagyazva, akkor az egymaasra rakott darabokot, vagyis az aagyzatot szeep simaara hagyuk, majd belegőngyölük a guzsajl fejit, ugy osztan lekötjük a guzsajlmadzagval, ezt a porciót baabuszöszsznek hívuk. Hogy ennek minyeő alakja van? Szeep karcsu, a veégin fent összefogva, ott veékonyabb vót mindig, - lefele meg mindig vastagogyik, olyan, mint egy.. nem mondom maan ki.. haat minek mongyam? meég kinevet.. no de iljen kivaancsi raaja? haat ugy kiseggesegyik.. asz szoktuk egymaasnak mondanyi: de nas seggit köttel.. mér köttel oljan nas' seggit? .. hhháhháhháhháhh hhh /nevet/ - kösd kisebbre.. - mer az nem jó, ha nagyon kiszeelesegyik, nem gyön oljan jól a szösz. Mer ha szükebbre van kötve, annaal jobb belőüle huzogni. Tehaat aagyazass nélkül nem gyön a fonal, egyaatalaan sehogy. Haat minyeő hosszu a! Nnno, vesszük az üres assóut /orsót/, menyaalazzuk a hegyit, belekapőnk a szöszbe ek kicsit kihuzőnk, így beletanaal az assóu könnyebben. Az assóu végit mesz szokuk nyaalazni, hogy jobban tapadjék raa ja fonal veégi. Asz szoktuk mondani iljenkor: "faszkó, Lackó, ragadj bele.." hhh.. hhhaha.. h.hh.hhh../nevet/.. iiligen-igen,

igy szoktuk biztatgatni. Innen kezdve a balkézvel aallandójan huzoguk, huzoguk, a jobb kéz meg pendergetyi az assót, úgy halad, megyen, úgy sodruk... Akkor raatekerük a kezönkre oszt úgy az assóra. A fonál oljan szeépen pattan, oljan brungaasa van neki. Ugy mondjuk, hogy a fonalat az assóra raahajtuk. A maasogyik nyutatnaal maan csombókot kötönk az assóu hegyi-
re a fonálval, oljan hurkot, ami hirtelen raamegy, eszre se vesszük, oszt maan rajta is van a hurok az assóu hegyin. Ugye-
sen, nem oljan muljaan.

A hurok azér kell, hogy tartsa az assót, amikor pendergetünk. A raahajtaas meg azér kell, nehogy lazaan menjen a fonál az assóra, mer akkor legyön róla, leszaarad, ha sokaaig le nem motollaaluk. Mikor meg nehezült az assóu, jaaba vót rajta hu-
rok, sokat vót úgy, hogy lejesett. Nem birta maan a kezönk, oszt lejesett. Asz szoktuk mondanyi: .. no ez se lesz maan
teli, esküdözik, jaj hogy esküdözik a teremburaaajaat.

Szoktónk nagyot is nyutatnyi. Mikor maan nehez a fo-
naltú az assóu, a két tenyérvel messöndörgetük, majd elenge-
dük, csak a fonál szaalaat foguk a nagyujj tövibe. Így nem
kell annyit pendergetnyi. Annaal hosszabbat tudunk nyutani,
annaal haladósabb, szaporaabb.

Arra nagyon ügyeltönk, hogy egyfurmaan fonjuk a fo-
nalat. Aki tulnagyon messdrotta a fonalat, akkor laancos
lett, nagyon be vót csavargózva, úgy hogy nagyon össze vót
huzódva. Az iljen laancos könnyen el is szakadt. Ha meg gyor-
san huzogjaak és lassan sodorjaak, akkor messzöszösögyik,
oljan szöszös lesz, oljan szaalkaas, könnyen kibőljhozögyik.
Szövéskor a borda meég jobban kiszöszöli. - Az is hiba, ami-
kor a csepübe belekerül a pozderva. Jaaaj de sokszor ki-
kezdte a kezét, meg a szaajónk szeelit. Vót, aki bennehatta
a fonalba'. ... Jaaaj, de madaarfejeset fontall! - így szoktuk
mondanyi. Az iljen fonálnak a vaaszna is oljan csombós. A
ljaanyok iljen durva vaasznaat is kiteritettek. Ugy mondtak
osztan: no itt is a madarak benne felejtették a pozdervaat.
No de maan ez annak szólt, aki fonta.

Elek Csepce Andrásné. 61 éves. Domaháza, 1961.

Emlékszek bizony, mindig együtt fontónk.. Akik mind
abba az évbe születünk, mind egy bandaaba fontónk az este...
Fonóházba jaartónk, később sorba, felvaaltva egymasha. Az
éldesanyaankot otthon hattuk, mink csak magónk mentönk. Vót
aki biztatta az öreget, hogy jól fog fonni, közbe meg el-
vitt egy teli assót, oszt csak jaacott ahelyett, hogy font
vóna. De nem lehetett mindig így, mer karaacsonyig meg kel-
lett lemnyi a javaaval. Ugy biztattak az öregek: Siessetek,
mer karaacsonyig a lethosszabbak az esték, aggyig kell ipar-
konnyi. - Meg azér a legények is lesték a ljaanyokat! Kinek
hogy forog a kezi az assóu /orsón/. Meg minyeő keményen
tuggya raatekernyi a fonalat. Montak osztan, hogy a tied

nagyon laagy... hhhahhhahhhhha inebet/ nagyon puha ... hahhhhhh meg ugy bele szokott harapni abba a fonalba, ami az assoun van, hogy mellaaccik-e a foga nyoma? puha-e a fonal? mer ha puhaan tekerte a ljaany az assoura, a legény lemotollaalta, legomboljította a fonalat, la, szögkre ment a fonal, onnét az asztal laaba köré, meg mindenfele, ezt akkor tette a legény, amikor a ljaany kiment valamié oszt benthatta a puha assout. Mikor gyött be, haat nincsen az assoun a fonal, semennyi...

Hogy faaraszt-e a fonaas? Mig fiatal vótam, nem vettem eszre. Most a haatam faaj bele. Nincs minek taamasz-szam. A guzsáljon egyenesen kell aam ülni! Hogy mik keze-met érzem inkaabb? Haat nekem inkább a jó-/jobb/ kezemet baantja a fonaas. Mer nagy assókot fonok, nagyon nagyokot, oszt akkor elfaarad ez a pergető ujjam. De meg fel is töri. Itt szokott lennyi egy gumó /jobb mutató ujjon/, meg a nagy-ujjon. Az assótú van, mer nehez. A balkezem meg a nyaaltu ki szokott gengülni. Van ugy, hogy ki is fonógyik, bele-sodrógyik a fonal oszt ugy faaj... meég az ujjónk szini is elvaaltozik, meffeiiregyik. Nem hasznaalónk raa orvossaagot. Csak pihentetük. Szombaton meg vasaarnap osztan csak ugy meppihen. Memmeg hetfüig /megint hétfüig/.

Haat hogy is fonónk? Meffoguk a baabut, osztan odacsapuk a maasik tenyerónkhö. Im felomlik a szösz, a maasik veégi. Most meffogom, a balkézvel felemelem, a jó /jobb/ kezemvel szeéttépem, tépem, huzogom szét, igr aagyazom, rakaasra haanyom vagyis a tépéseket egymaaas felé, akkor bele a guzsáljfejet, összegömböljitem, raagömböljitem és lekötöm. Ez a guzsáljszösz. Csombós, kibuggyan, tehaat aagyazni kell, szaalankint széthuznyi, igr gyön szét sorba mindegyik szaal. Aagyazaaskor ha eszreveszem, kiszedem belöle a léhaat, azt az éles szaalat, ami benne maradt, könnyen szre lehet vennyi, mer feirebb, mint a többi szaal, ki kell vennyi, el kell dobni, könnyen eltörik, mer aam abba nincs erő, csak felsértené a szaankot, amikor fonónk.

No mikor fent van a guzsáljszösz, az üres assout memnyaalozzuk, a hegyit, belesömpörgetük a szöszbe, oszt raakezdük. A bal kézzel huzoguk, a jó kézzel pergetük az assout. Az első nyutat utaan a fonalat az assou hegyirü levesszük, akkor raatekerük, raacsavargatuk alulra a karikaaho. Oszt akkor felhajtuk az assou hegyire csombót teszönk, oljan kis hurkot, hogy le ne gyöjjön a fonal, a kezönköt el ne hagyja az assou. Van oljan, aki nem tesz az assoura csombót, annak aallandójan szoritanyi kell az assout, hogy le ne essék. A maasogyik nyutatnaal a balkéz haarom ujjaaara szükség van, mer a nagyujjra, a mutatóra meg a gyürös ujjra raahajtuk a fonalat, igr keresztbe, mintha motólaalnaank, imnen meg az assoura raa-csavaruk. Kicsapuk az assout igr a jobbkezvel, oszt mindig

hajtjuk, míg csak a balkézről le nem fogy a csavargataas. Amikor kicsapuk az assórt, a fonál úgy csapógyik, pattan, akár az ostor. A kicsapaas szükseeges, mer akkor keményen hajtógyik az assóra a fonál. Nem jó ha laagy, mer a motollaalaas-kor lebomlik, összetépgyik.

No mikor nehezegyik az assó, szoktam nagyot nyútanvi. Elsőübb jó feelszaalat /felszálat/ nyútanvi, a fonalat a szaamba veszem, az assórt a két kezemvel, tenyérvel messürgetem, la, sürög ez osztan, akár a sörgettyű, a jobb kezemvel a szaalat tartom, itt huzógyik a szaal a nagyujjam tövinél la, a mutatóujj és a nagyujj tövi közt, az assó meg csak sürög a maga terítű /terítől/, míg a haazon végig nem ér a szaal. Haat ez ügyes munka az igaz, a fonóba mindenki engem nézett.. Haat ez a nagynyútaas, a szapora fonaas.

Közbe meg vigyaaazni kell, hogy ne legyen tulsodorva a fonál, mer akkor laancszemes, oszt ha úgy huzzaak, jó /jöllehet, hogy.. / elszakad. Amikor gyorsan pereg az assó, een meg oljan gyorsan huzogom a balkezemvel a szöszet, hogy laancszemes ne legyék. Ha meg van oljan, aki igen huzogja és nem sodorja jól, akkor meg szöszössé vaalik a fonál, a szövőüszéken a nyistben összetapad és elszakad. Segitenek rajta úgy, hogy kenőücsőt szoknak csinaalni, azzal megkenyik. Szapant tesszönk a forró vízbe meg lisztet, ez a kenőcs. Az se jó, ha valaki csepüt fon, és abba benne marad a pozderva, annak verebfejes lett a fonala. Jaaj, a csepüt nem jó fonni, szakadozik, az assó sokat lejesik miatta. Esküdzik, hogy nem lesz teli, a csepüt csak azért szerettük, mer kevésbé hamar mettelt az assó....

Endrész Bálintné 64 éves. Hangony, 1963.

Ljaanyt nem lehetett elképzelni naalónk, aki ne tudott vóna fonni. A mi időnkbe mindnyaajan fontónk, meég a legények is menneézték, mik ljaany hogyan font? Mikor ott vótonk a fonóuhaazba. Bizony, akik keveset fontak, nem szerették, de aki sokat font, az becses vót, úgy emlegették mindeég, hogy e lesz a jóu gazdasszony, meffigyelték azt is, minyeó hosszut tud fonni, meg hogy jó-e az a fonál? Mer akinek szőrös, gengen sodrott vót a fonala, arra aszmon-taak, hogy hanyagu dógozik, akarmőre viszik, minyeó feleség lesz belőüle? Mer jól ki kellett a fonalat pedernvi, sodranvi.

Nem vót haaz, ahol a ljaanyt cseppkoraaba ne tani-totta vóna az anyja fonni. Csinaat az apja neki tanuló gu-zsaljat, úgy hittak, hogy paripa. Mer nem lehetett szét-venni. Arru fontak osztan a kisljaanyok, maa hat-hét éves kortu. De csak a szösznek az ajjaat. Haat úgy-e még nem szejpen font, a kicsinek csak a raantaast adtaak, aki

benne maradt a gerebenyben, amikor csinaataak a szöszt, ezt a raantaast raakötték a gyerekeknek a paripaara, hogy dorogljaaal-jék rajta. Kilenc-tíz éves koraaba maan jól font, tizenkét éves koraatu meg sorbajaart a fonóuba.

No haat onnét kezdem, hogy a fonaas előtt a szöszt megaagyazuk; szétszegyük a baabuszöszt fürtökbe. A bal-kezőnkvel megfoguk, felemelük, a jó kezőnkvel huzoguk széjjel. Letegyük az asztalra vagy a székre, akkor szeépen becsavaruk gongyolaaban a guzzsaljfejjel; ha maan a guzzsaljfej-re kerül ez a gongyola, úgy hívuk, hogy ez egy baabu. Az aagyazaas szükség, mer anélkül csombókos vóna a szös, az aagyazaasval szétmegy szépen a szaal.

Most maan kezhetük az üres assóval. Mennyaalazzuk a hegyit és utaana begyuguk a baabunak a seggibe, vagyis oda, ahol a baabu a guzzsalj fejin kiszeelesegik. Most a balkezével huzogjuk a szöszt, a jobbal meg az assót pederjük először, még csak pedrük, mer lassan gyön, lassan nyulik a fonal. Az első nyútát utaan levesszük a fonalat az assóu hegyirü, majd raatekerük az assóra a karikaaho közel. A maasogik huzaaskor maan hurkot teszünk a körmönk tetejire a fonalbú, akkor oszt raavetjük az assóra, a hegyire, raaszorijjuk, hogy tartson jól. Jó feszesen kell aam fonynyi. Ha nyútónk egyet a hurokval, a fonalat raahajtuk a balkezőnkre, letalaabb két ujra, a gyürös és a mutató ujra, innet kell felhajtanyi az assóura: az assót jól merraandijjuk, hogy feszes is legyeék rajta a fonal, meg a nyaal is kigyőjjék belőüle, mer úgy-e a fonaas az nem mehetett szaarazon, mer akkor a fonal kisodrógyik, ha nem nyaalazzuk mindeég. Nnno, amikor merraandijjuk az assót, szokott oljankor a fonal ek kicsit pengenyi, ek kis pengése van neki, úgy peng az a fonal, akár a húr. Bizony, raakell raanditanyi jól a fonalat az assóura, mer ha puhaan hajtom, akkor lazaan van rajta, levaaslógyik róula. Aki-nek puhaan ment a fonal az assóura, az iljen ljaanyt tréfaalni szoktuk, mondtuk osztaan neki: "no most hugyozik a szeretőd.." Mikor meg kimentek a ljaanyok egy pillanatra, haat a fiuk elvették az assót, beleharaptak. Ha mellaaccott a foguk helji, aszmontaak: "no puha nektek maan most is" ...hhhh ..hh.. /nevet/. Bizony, csak iparkodtónk a legények előtt a fonaasval, hogy meg ne csúfoljanak.

Mikor osztaan maan sok vót az assóun, közel a karikaaho, akkor nagyot nyútottónk, akkor messengeritetük az assót két tenyérvel, úgy mondtuk: "sendergessük maan meg jól!", iljenkor elengedtük az assót, ment is az, sürgött magaatu egészen végig, a fonalat meg csak szaalaan tartottuk, maan akkor az sodródott magaatu. Akkor a letjobb sendergetnyi, amikor az assóu karikaajaan egy sarkadombositaas^x van. Meég azutaan sokat kell fonnyi,

^x lent kidomborodik

míg egy feel assóu lesz. Mikor egy feelassóút lefonónk, le-
teszük, veszönk egy maasik feelassóút és összehajtjuk, így
la, a melljemre teszem az egyik feelassóút a hegyivel, a
fonalat összekötöm a maasik feelassójával, azt az egyik ke-
zemen tartom, emezt a melljemen a karikaanal fogva úgy
forgatom, hogy a hegyi le ne csusszon, így ez az assóu a
maasikrú mettelik. Így lesz egy teii assóu, vagy hajtott
assóu. Letszebb vót az oljan, akit tojaas alakúra hajtottak.
Arrú nem tépődött le a fonal, azt könnyü vót lemotollaalnyi.

De a fonaasval vigyaaaznyi kellett mindig. Ha tul-
gyorsan sodorjaak, nagyon sodros a fonal, laancszemes.
Könnyen szakad. Ha meg tulgyorsan huzogjaak és tul lassan
sodorjaak, akkor meg szőrös lesz a fonal, úgy kiszőrösögyik,
az eszvaataan /szövőszék/ összetapad. Ezer kenőücsöt csinaal-
nak neki, mer ugyis segitenyi kell. Hol komprit reszelőnk,
osztan abbú csinaalónk kenőt vizvel, hol kukoricalisztből
főzőnk. A kenővel megkenyik a fonalat, hogy összeaalljék.
Vigyaaaznyi kell aam a csepüre is. Ha a pozderva belekerül,
vagy csombékossaa lesz a fonal, az eszvaataan még a bordafo-
gat is kifordijja. Aki bennhatta a csombékot a csepüben,
annak azt mondtuk: "É, minyeő verebfejes a fonalod!"
Az meg aszonta: "Nno nem baj, maj kiszegyik a pozdervaat a
gaaton a cinkeek.."

=====

Sajóvölgyi palócság.

Patvaros Lászlóné, 61 éves. Sajómercse.

A balkezönkkel huzogónk, a jobbal pergetónk. Mink a túlsodraast hívjuk pencergetésnek. Az hiba. No de haat kezdjük az elején. A csepüt nem kell a guzsalyra raaagyazni, csak raakötni. Mer azt akkor aagyazzuk, amikor a gerebenybül vegyük ki. Csak a jóuszöszt aagyazzuk fel, akiből a veéknyaat fonjuk. Le vesszük a baabut a koszoróról, kétfelé huzzuk, oszt akkor szeépen szaalaaval tépük, hogy kócos ne legyék. A tépéseket egymásra rakuk hosszant az asztalon, vagy széken, vagy a laadaan. Utaana belecsavaruk a guzsalyfót. Ez egy baabuszösz, aki feleeri a guzsalyfót. A baabuszöszt a guzsalyposztóval szorijjuk le és a végin megkötjük. Nem kell egészen lekötni. A szösznek ki kell alul szeelesedni, annak ki kell seggesedni hh..hhh.hh.../nevet/, mer csak ugy tudjuk szeépen huzni.

De itt is elsőübb meg kell nyaalazni az arsó hegyit, hogy tapadjon raa a szösz. "Tapadj bele faszko..." hhhh.hh.. /nevet/ ... iigen, így szoktuk mondani - tapadt is az arsóhegyre jóul a fonál. Minket ugy neveltek, hogy szeép veékonyra, egyenlőre fonjónk. "Szaalon kell fonni, nem szaazon!" - így biztatott minket az anyánk. - A szaala maan olyan, hogy gyorsan gyön egymaaas utaan, nem ugy, mint a csepü, hogy azt mindig tapasztani kell, mer annak nincs nagy szaala. Maan itt, az első nyutatnaal úgy huzzuk a szaalat és pergetjük az arsót, hogy össze ne hurkolódjék a fonál, nehogy meglaancosodjék. Az első nyutat utaan lehúzzuk az arsó hegyiről a ragaszttaast és a fonalat az arsó karikaas reészire hajtjuk. Az első nyutat utaan raa kell csombékolni a fonalat az arsó hegyire. Körömré vesszük a fonalat, a balkézzel csinaaljuk a csombeéket, a balkörmön, beleszurjuk a hurkot, jól meghúzzuk. A maasodik nyutatattól kezdve ujjra hajtjuk a fonalat, ide la, a balkézre, a mutató meg a gyűrűs ujja, ide-oda hajtjuk, mignem felszedjük. Most raa kell csapni innen az arsóra vagyis megraantjuk a jobbkezönkben tartott arsót, hogy a fonál apródonkint lefoszoljék a balkézről. Csakugy peng ilyenkor a fonál. Ugy peng, akar a húr. Utaana a fonalat keményen raacseverük az arsóra. Ugy kell, feszesnek kell lenni a fonálnak az arsóun, ugy lehet jól lemotollaalni. Mer különben összebomlik a fonál, ajjaaj, hogy lehet azt motollaalni? - Sehogy.

Akinek laagyra sikerült az arsó, ugy montuk neki: "Haat te jaany.. micsoda arsód van? Ugy laaccik, laagyra gondolsz.: hhhühh..hhühhhh.hh../nevet/. Eerti-e? Hogy neki laagy kell, nem kemény....hhhahhhh..hahhh.hh../nevet/.

Heeej, amikor meg a csepűt fontuk, amikor a csepű kócos vót, melegre kellett tenni. Ott megéledt, megszaalásodott, a szaalai szeétgyöttek, így könnyebb vót huzogni. De osztan raagni is kellett a csepűt, mer abba vannak mindig. pazdernaak, azokat ki kellett raagni, meg kiköpni. Mer ha a kócot belefontuk a fonalba, verebfejes lett. Ugy montuk, hogy "ma, benne van a verebfej, memmeg /megint/ elengedett a vastagot az ujjad közt." A verebfejet maa nem lehetett ki-raagni. Ugy montaak, hogy "maj kicsipik a cinkeek, ha a ke-ritésre teszem..." A szösszel is vót néha hiba. Ha a szöszt tulsodorjaak, ez a pencergetés, akkor a szösz meglaancosodik, olyan kicsi laancszemek huzódnak rajta. Könnyen el is szakad. Ezt maan nem lehet visszaodorni, csak összekötni. Ha meg sodratlan marad a fonal, akkor meg szöszös lesz, kibomlik. Nem jó, mer a szövéskor a borda eltolja, oszt akkor pattan el.

Szoktónk mink nagyot is nyútani, nagynyútatot huzni. Amikor gyülik a fonal, nehezül az arsó, két tenyér közt megsindöríjjük, oszt akkor eldobjuk. De a fonalat meg-fogjuk a balkez nagyujja tövivel. Csakugy karul /forog, gu-rul/ az arsó a levegőben. Rajta van a suly, viszi a sajaat sulya. Ilyenkor vót aki magosra ült és onnan fonta a nagy-nyutatot. Nem szerettük teljesre fonni az arsót, inkább meghajtottuk. Mer amugy nehez az arsó. Vót, aki komprit szurt az arsó végire, a karika alaa, hogy jobban pörögjön, de mink nem szerettük eztet. Inkabb egy feelarsót aathajtottónk egy maasik feelarsóra.

A sok fonaas bizony gyakran kikezdi a kezőnköt. El-faarad a pergetésben a kéz. Megentelen meg is dagadt az ujjam, olyan nyóvés nyóútt az ujjamon, hogy nem tudtam pergetni. A bal ujjamat meg kiette a nyaal, huuu..huhu., ugy a, hogy faaj a.... a szaankat meg a pazderna a csepűbű, hhhö.. meg elég csúnya munka raagni azt a bűdös csepűt, amelyik a mo-csolyaaba aazott. Bűdös a.. nagyon bűzlik. Meémg meg fojtó a csepűpor, köhög tet bizony. A szösz az nem annyira, az nem olyan poros. De a csepű, az az utója.....

Polónyi Józsefné 58 éves. Sajókaza.

Nekónk nem vót nehez, mer megszoktuk a fonaóst. Hajjaj, maón tiz éves kortú fontónk. Édesanyaónk tanított, mondvaon: fonjatok, mer nem lesz staférunk. Meég a madaór is aszmongya tavaszkor: "Kicsidor, kicsidor, kimpics, Nem fontal, nincs is.." A szöszt vót könnyebb fonni. A veéknyaót. A csepű, jaj, az nagyon poros. Sok port erisztett az orrónk alaó. Köhögött az ember töüle.

Hogy szerettük-e a guzsalyat? Nem mindig. Unomfa.. így hittuk aztaón sokszor. Biony, unalom vót egész nap ülni.

rajta, meégmeg el is aólmosodott rajta az ember, mindig csak ülni, örök szüntelen. Nem lehet abbahagyni. A jó fonaós-
ho meleg segg kell, teccik tudni, maóskülönben nem hala-
dónk. No haót hogy is fonónk?

Balkezembe fogom a szöszt és a jobbal tépem, ne. Apródon sorba rakom a tépéseket egymásra széken vagy laa-
daón, csak ugy hosszant. Ez az sógyazaós. Most belecsa-
vargatom a guzsalyfőt, ezt amit most így raóköttök a guzsaly-
rőre, ugy hívjuk, hogy ez egy baóbuszösz. Mikor üres az ar-
só amivel kezdjük, megnyaólaazzuk az arsó hegyit, oszt ugy
gyugjuk a szös seggibe. Ugy szóktuk egymást biztatni, no
mongyad maó: ragaszd bele faszko.. hhhahhh.. hhhahaha..
/nevet/ Tessék nézni! Van aki ügyetlenebb.. az nem ragaszt
könnyen, de aki ügyesen kihuzza a szaalaót és belepergeti
az arsó hegyit, raóragad a fonal, raóragad rendesen. Az
ujjónkkal tudjuk eerizni, mennyi szaalaót huzzónk. Most maó
a balkézzel huzogjuk, a jobbkez meg pedri az arsót. Mikor
egy jó szaól van, akkor levesszük az arsó hegyirőül, és
raócseverjük az arsó karikaajaóho, aljaóra, kis dombocskaó-
ra. Mindeég szorosan, feszesen, hogy össze ne bomoljék.
Most hagyónk a fonaltóul az arsó hegyire is. Ritkaón fel-
cseverjük és az arsó hegyire és ott csombóukot vetónk
raója. Nagy ujjónkra hurkoljuk, onnan vetjük raó, ne!
Raómegy az arsóura mingyaó. Egy fittyre. A hurokba tegyük
az arsó hegyit és raószorijjuk a hurkot. A fonalat most
maó hosszabbra nyuthatjuk. A balkéz huzogja és sodorja,
a jobb kéz meg pergeti az arsót. A fonal nyóü szaporaón,
szaporodik szeépen.

Most maó minden nyútaós végén szedjük fel a fo-
nalat, mind az öt ujjónkra. A nagyujjónkon kezdjük, a
haataanaól, a körömhöz közel, innen mind a négy többi
ujjónkra keresztbe, ellenkezőleg. Ez a kézreszedés vagy
felvetés. Így al /mutatja/. Feltekerjük a fonalat a bal-
kazónkre. No most kivaógjuk az arsót, de nem engedjük
el. Vagyis raóntónk egyet a feltekert fonalon heeéej,
csak ugy prüsszent a fonal. Repül ki belőüle a nyaól,
meg a pazdernya, ha esetleg belekerült. Ki kell vaógni
jól az arsót és ugy cseverni raó a fonalat. Maóskülönben
az arsón megforgóusodik a fonal. Amig nyaóla van a fo-
nalnak, meg van dagadva, de ha puhaón van felcseverve,
és megszaórad, forog az arsón. Nagy hiba. A fonal köny-
nyen összebomlik, alaócsapódik egyik fonal a maósiknak.
Vót ugy, hogy egy szaól megtaógult, oszt aki pergette,
pattogott a surcaóho. Azt montuk ilyenkor neki:
"hallod-e? talaón hugyozhatna a szeretód?" Hiaóba, jó
keményen kellett az arsószaórra csavarni. Keményen kel-
lett annak aóllnia, amúgy legényesen. Hmhbb.hhh /Nebet/.

Amikor maón a fonaltóul nehezedett az arsóu,
akkor két tenyerőnkkel megsöndörgettük az arsóu nyelit,

majd mingyaó el is löktük, akkor meg a két kezónket felcsap-
tuk a fonal alaó, most maón az arsóu magaótul forgott, for-
gott a levegőben, a balkézzel csak huzogni meg sodorni kel-
lett a fonalat, a jobb kézzel is csak szaalaón sodortuk, a
fonal meg a jobbkéz nagyujja meg a mutatóujja töviben eresz-
kedett.

Vót néha ugy, hogy régi görbeszaóru vót az arsó,
ugróus arsóu a szaóra el vót görbülve. Ugy magaótul elkajaó-
csodott, elkajult, nem tudtuk pergetni. Komprít vaógtónk ka-
rikaóra, azt szurtuk az arsó karikaója alaó, így nem taóncolt
annyira, jobban pergett.

Nem mindenki tudott egy egész baóbút az arsóra
fonni. Nehez vót, nem birta pergetni, meg a csombók is köny-
nyen legyótt. Nehéz vót az arsóu, oszt lehuzta a csombóukat.
Ilyenkor tettónk raó kettót is.

A pergetéssel nagyon vigyaózni kell. Ha tulpergetik,
akkor összehuzódik a fonal, megkunkorodik, galaórisos /galári-
sos/ lesz, abbu nem jó vaószony szövőüdik. A galaórisos fona-
lat jól ki kell huzni, hogy kiegyenesedjék. Ha meg gyorsan
nyutjaók és az arsóut lassan pergetik, megin baj, a fonal
kibomlik, kiszószószódik, a szövéskor a szövószék bordaója
elnyuzza. Haót még a kezónk mennyit szokott szenyvedni a fo-
naóssal. Sokszor az ujjamat ugy kifontam, ugy kipergettem.
Kellett mindig nyaólanzni. Kiette a nyaól az ujjamat, még
csomó is nyótt az ujjamon. Még a körmöt is kifonta, kiette
a nyaól. Meég le is gyótt sokszor a körmöm. Haót még a cse-
pü.. Haaaj, hogy porzott az. Az óregek nem is birtaók. Be-
kötték a szaójukat, oszt úgy fontak..

Poczik Bálintné 58 éves, Sajóvelezd.

Fonni? Azt een is tudtam jól. Meg tudnék is, ha
vóna szószóm. Olyan arsóukat fontam! Olyan vóut, akar egy
kis malac. Haót ebbe is ki lehet faóradni. Órökké csak ped-
reni kell, pergetni kell. Elfaórad a kar kedves, mer az egyik
kéz mindeég csak huzogja a kendert, visszafelé meg simijja,
meg sodorja, a maósik meg pergeti az arsóut. Meégmeg vi-
gyaózni az elején. Aógyazni kell a szószót kedves, hogy
csomókaós ne legyék. A csepüt nem kell aógyazni, azt csak
raó kell tenni a guzsalyfejre. Gongyolaóba tettük meég a
fonaós előütt, akkor meg vót maón aagyazva.

A szószót balkézbe fogjuk, felemeljük, jobbal
aógyazzuk, vagyis tépjük. Az aógyzatot feltesszük az asz-
talra, oszt belegongyólgetjük a guzsalyfejet. Ez a baóbu-
szósz. Veégigéri a guzsalyfejet. Vót némelyiknek olyan
nagy a baóbuszószí, hogy mikor lekótte a guzsalyposztóval,

leborult, vissza lehajlott. Lent a baóbunak van a seggi, ahol huzogjuk a szalaót. A fejeszösz baóbuja a szép nagy, a palaónté nem olyan nagy, csak a közepi taójékaóig ér a guzsalyfejnek.

No most ha üres az arsó? Haót elsőbb tapasztónk. Megnyaólaazzuk az arsó hegyit. Een ugy teszket, hogy ki-huzok egy kicsit a baóbubul, az arsó hegyit ebbe bele-gyugom, a balkézzel mingyaór huzogom is, sodrom is, a jobbal meg pedrem az arsót. Ugy is csinaóltuk, hogy az arsóu megnyaólaazott hegyit belegyugtuk a szösz seggibe, mondtuk neki: hogy eh hh.hhh.hhehh.hh. /nevet/ "ragadj be-le, tapadj bele, faszko" hhh.hh.h.hhh.h.. /nevet/, oda beletettük, megsöndörgettük az arsót, akkor a szösz raó-tapadt.

Igy kezdöüdik az elsőü nyútát. E még kicsi, nincs egy karnyi. No de most lehúzzuk az arsóhegyrű, oszt raóhajtjuk a fonalat a karikaajaóho, a szaór tövi-be. Akkor hagyónk egy keveset az arsó hegyinek, azt raóhurkoljuk. Haót kedvesem, raó kellett hurkolni, hogy le ne csússzék a fonál, maóskülönben hot tudnaónk pergetni? A hurkot a jobb nagyujjra tesszük, oszt ugy csak raóhajtintjuk az arsóu hegyire. A nagyujjrú, ked-vesem, ment az ügyesen, így raófordítottuk, la! /Mutat-ja/. A maósdik nyútattul kezdve lehetett baótran, a balkézzel huzogtuk, sodortónk, a jobbal pergettük az arsót. Egyszóval eresztjük a fonalat, ameddig csak a két karónk ér, meégmeg ki is lehet hajolni derékkal, így meég hosszabbra szaporodik a fonál. Amikor maón tovaóbb nem megy, a fonalat kézreszedjük szaporaón, a bal ujjaink hegyire. A négy ujjra. A nagyujjra nem, annak csak a haataót feszijjük a fonálnak. Egészen ad-dig szedjük fel a szösztü, míg az arsóig nem érónk. Amíg kézreszedjük, vagyis hajtónk, addig kifeszül a balkéz, de osztan amikor a fonalat raó kell csapni az arsóura, összehúzzuk, összegörbijjük az ujjakat, így könnyebben legyón a fonál porciókban, valahaónyszor merraóncigaóljuk. Ilyenkor a fonál ugy prüsszköl, olyan prüsszentése van. A raóncigaalaós arra is jó, hogy keményen cseverjük a fonalat az arsószaórra, meg arra is, kiüsse a nyaólat a fonalbú. De ha tulveékonyra engedték a fonalat, ott könnyen elpattan. Ezér kötni kell. Vagyis meg kell fordítani az elszakadt fonalat, a sodrott részit be a baóbuszöszhö. A sodratlant kellett hozzáófonni, a többi magaótul sorra belefónó-dott.

A tulgyors sodraós nem jó. A fonál össze-galaórisosodik. Olyan a fonál, mintha apró gyöngy-szemekbű aóllana. Oszt eltörik, eltörik akkor a fonál, kedves. Ha meg tulgyorsan huzzaók és sodratlan marad,

a fonal kiszöszösödik, szeétmegy. A csepű meg gyakran csom-
bókos. Azt szeét kell raógni, oszt szeét kell huzgaólni. -

Haót mikor maón nehezül az arsóu, akkor nagyot
eresztónk, nagyot nyútónk. Megpedrük az arsóut a két tenyér
közt, elhajintuk az arsóut, a fonal meg könnyen sodródik,
mer az arsóu magaótul sodorja, hempergőüzik a levegőüben meg
a főüdön. Ugy, kedves. Maón ilyenkor nem sok hijja van a
két méternek. Ugy is szoktuk, hogy alaója tettük a guzsaly
talpaót az asztal fedele alaó és aóllva fontónk, meg is ún-
tuk az ülést, meg nagyot is akartónk nyutani. Mikor így
megsenderitettük, akkor jó hosszant elment az arsó.

Sok vót, aki csak feelarsóukat tudott fonni. De
meghajította, hogy két feelarsóubul legyék egy teli arsóu.
Az egyik arsóut feltartotta, a maósikat lefordította, a
fonalveégeket összekötte, oszt két kézzel maón hajította is
egyiket a maósikra. Ha meg a szeretőji ott vót, haót akkor
vigabban és szaporaóbban ment az aóthajtaós. Mer a szertőji
az egyik feelarsóut két veéginél a két tenyere közé feszi-
tette, oszt onnan maón pöndörödött le gyorsan a fonal. Csak
ugy forgott az arsóu a két tenyeri közt. Így vót a, ked-
ves.... amikor meég fonó vót.

==--==--==--==

Északbükki palócság. Bánvölgy.

Zsuponyó Lajosné, 54 éves, Bánfalva.

Mink a fonaast unalombú is meccsinaaltuk. Az asszonyok örültek neki, mer együtt elszórákoztak.

Édesanyaam tanított engem a fonaasra. "Tudod-e kisjaanyom, - így monta - meég a pipiske is asz kiabaalja: "Szöüttel vouna, fontal vouna, pendel vouna.." Fontam een maan tiz éves koromtu. Most is fonnék, ha vouna mibü.

Először felaagyasztuk a szöszt. Szeéjjel kellett teepegetni és úgy kellett raagongvölgetni a guzsalyra. E vóut a gongyola, a szösznek a gongyolaaja. Ezt lekóttük a guzsalyadzaggal. A gongyola úgy szeép, ha felül karcsu, alul meg jól kiseggesedik. Vagyis van neki egy kis fara.

Üres arsóuval úgy kezdtük, hogy megnyaalasztuk az arsóu hegyit, és úgy tapadt bele a szöszbé könnyen. Úgy montuk: "ragadj bele, faszko.." hhh. hh. hhühüü.. /nevet/. Hanem kellett aam nyaalítani mindig. Főüztönk gusinkaát vadkörtevéből is, almaabul is, mikor mibül. Attul vóut nyaalónk, savankaas vóut, tessék tudni. Haat a szöszt nyaalazni kellett, hogy jól összesodródjon. Csak a nyelvönköt nyútogattuk, haat odatettük a szöszhö, ahol kezdtük huzogni a guzsalyrul.

Elsőübb közel vittük az arsóut a szöszhö. A balkézzel huztuk, nyútattuk, simitgattuk, sodortuk, a nagyujjaaval meg a mutatóuval pedertük az arsóut.

Az elsőü nyútaas utaan levettük a fonal veégit az arsó hegyirül, és ezt az elsőü száalat a balkezönkkel raahajtottuk az arsóu karikaajaaho. Akkor felvezettük az arsóu száaraan úgy ritkaan és egy csombékot vetettönk az arsóu hegyire. Könnyen raavetettük, eszre se vettük, amikor rajta is vóut. Evvel a bal nagy nagyujjal csak raanyomtuk a csombékot.

A többi nyútaas is ugyanugy ment a balkézzel, csak a jobb kéz most maan penderitette, pencergette az arsóut, baatrabban mozgattuk. A pencergetéskor a jobb-kéz haarom ujjaat hasznaaltuk. A nagyujjat meg a mutatót meg a középsőüt. A középsőün csak rajta forog az arsóu. Ha most maan hosszabbat nyútottönk, maaskép csevertük a fonalat az arsóura. Elsőübb a belkezönkre tekertük a fonalat. Négy ujja tekertük, csak a nagyujja nem. Öszt

akkor kicsaptuk az arsóút, vagyis raantottónk vele a fonalon. A fonál így aprankint le-lefoszlott a balkezönkrül. Két-szer, haaromszor kellett letalaabb raantani. Mindig csak egy-egy raantaas utaan csevertük fel a fonalat az arsószaarra. Ha az egészét felcsevertük, úgy montuk, hogy raacsaptuk a fonalat az arsóúra. A raacsapaaskor brugott a fonál, megfeszült és kicsapta a nyaalat. Telegetett az arsóu domboruan, olyan jóu kis puposra, de keményen aam, hogy jó szoros legyeek, mer ha taagan vót a fonál az arsóun, kömnyen le-csuszkaalt a fonál, jajjaj, azt nem vót jó motollaalni.. Akinek taag vót a fonala az arsóu, úgy montuk neki: "Né csak, milyen laagyan vagy! taan hugyozna a szeretőd.." eeehhh.hhh.ehh.hehhehh. /nevet/. Vót olyan ügyes laany, aki két arsóút is le tudott egy este fonní.

Az utólja fele maan mikor nehez vóut az arsóu, hogy meég jobban húzódjön a fonál, hogy nagyót nyútsónk, az arsóút két tenyér közt megsodorintottuk és elengedtük. Az arsó nem tudott leesni, mer rögtön alaacsaptuk a tenyerőnköt, az maan csak egy pillanat vóut. Aki ezt eertette, aki nem aludt el rajta, annak csak úgy jaaccott az arsó....

Mindig egyenlően kell aam fonní. Ha nagyon gyorsan sodródik a fonál, akkor görcsök jönnek rajta, mi csak úgy montuk, hogy "megmacskaasodik" a fonál. Olyan raancos-ra megy, meg összekunkorodik, kömnyen el is pattan. A raacsapaaskor ki szoktuk húzni a macskaat. Erősen megraantjuk a fonalat. - Ha meg nincs jóul besodorva a fonál, akkor meg kiszöszösödik. Jaj nem jó az, szakad a motollaalaaskor, a szövéskor meg még jobban, bent a borda közt, mert a borda elszakijja.

Ha meg a csepübe pozderva marad, aszt mondjaak raa, hogy csombékos. Meg akkor is, ha a csepüszaalak kócosak. A csombókot szétraagtuk, a pozdervaast kidobtuk.

A csepüt utaaltuk letjobban. A poraatul szenyvedtónk sokat. Nagy pora van annak. A fiatalok nem vették észre úgy, mint az öregek. De az öreget fojtotta a por nagyon, kedves. Elkötték a szaajokat, úgy fontaak a csepüt. Így nem köhögтетett annyira.

Szárazvölgyi palócság.

Osváth Endréné 61 éves, Imola.

A fonaósra mink is tudtunk példabeszédet: "Egy fa /j/ a tövibe, de nem a maga helyibe. Egy madaór csipegeti, de nem a maga begyibe."

... Mer ugy-e az élőfa a helyin van, de amikor kivaagjaók, akkor maón nem a maga helyin van. De meegis a guzsalyinak a talpaón van, amirü fonnak. Egy madaór csipegeti, mer mink azt mindig csipjük, mer az ujjónk a madaór, teccik eerten? az ujjam csipegeti, mer az olyan, mint a madaór-nak a száója. Öszt nem a maga begyibe csipegeti a szösz, hanem az arsóra, mer az arsóra vessük a fonalat, arra csapjuk.

Biony a fonaós a magónk tiz körme munkaója. El lehet mondani. Vóut vele elég. De azér szeép, mikor meg-van a vaószony.

... Hogy nehez-e a fonaós? Haat nem annyira nehez, ha inkább aórtalmas. Mer csak nagy pora van annak. Csak oda-porzik az orrónk alaó oszt köhögtet. Az orvosho meg minek menjónk? Aszmongya az orvos: "Csak aggya oda /j/ a kendermagot a galambnak, nem lesz semmi baja az asz-szonymnak." Evvel nem sokra menónk.

Tüdöre száóll a pora. Nekem meg raóült a gyom-romra oszt ugy imelgette. Erös pora van annak, hajja, oszt mégis fonnyi kellett örökszüntelen. Kendöt mink nem köttónk a száónk elé, azt nem lehet, haót nyaóla-z-ni kell. A fonalat mindig. A csepü.. a vóut a rossza. Elég vót azt mindig raógni. Aóllandójan csak raógni. Akar egy bagós embernek. Egész télen raógtuk a csepüt, mint a mókuskaók a mogyoróut. Avval igyekeztónk jobba-don, hogy a szösszel jobban haladjónk. Nekem a munka a jobb kezemet faórasztotta inkaabb. Sok-nak meg a pazdernya kikezdi a bal ujjait, ugy elnyalódik az ujjá, elgengül, kisodródik, egészen lekopik a bőr a huzgaalaóstul. Nocsak, hogy is kell?

Haót a szösz, a száalaót kell csak megaógyazni a guzsalyfejre. Kicsapjuk a baóbut, amikor maó fonnyi akarónk. Mikor kibomlik, a két végit kétfele huzzuk, oszt összetesszük, ahol megfogtuk, majd balkézzel fel-emeljük, no majd ugy szeépen, feemarkonkint huzgaóljuk, huzgaóljuk. A feemarkokat letesszük az asztalra. Ezekbű

gyön ki egy aagyaós. Ebbe belecseverjük a guzsaly fejit, oszt ami rajta van, az egy baóbuszós. Hogy miér kell az aagyaós? Haót a nélkül nem mennénk semmire! Mer a fonál egybe vóna. Olyan csomós, olyan gambócos vóna.

Nmo! Üres arsóuval ugy kezdjük, hogy a hegyit megnyaólaazzuk, aszmongyuk, hogy: "tapadj csak bele, faszko.." hhh.hh.hh../nevet/. A balkézzel huzónk egy kicsit a szösz seggibül, onnan elulrul, az arsó hegyire meg raósöndörgetjük. Vagyis az arsó hegyit lassan pödörjük. Most maón a balkézzel huzzuk, a jobbal meg csak pödörjük, akkor oszt megyen. Ha csombékho érónk - a csepünél van ez inkább - akkor a foggal meg az ujjal széjjelhuzaóljuk, hogy egyenlő legyék.

Az első nyútaós utaón a fonál végét levesszük az arsóu hegyirü és ugy csevergetjük raó. Utaóna ritkaón felpöncörgetjük a fonalat az arsószaóron a legtetejire, no most a balkörmön a fonalbú egy hurkot görbitónk, egymáósra hajtjuk a fonalat és az arsóu hegyit alaótestszük, beledugjuk és kész is a hurok. Vagyis alaóhajtjuk. - Most maón végig hurokkal fonónk, a balkéz mindig huz meg sodor, a jobbkéz meg pörget. Csak minden huzaós utaón jobb ujjal le kell dobni a hurkot, de osztan mindig ujat hajtónk. A maósodik nyútaós utaón mindig fel szoktuk szedni a fonalat. Haót a balkézre szedjük: a fonalat a baltenyerónk előtt a középső ujj mögé vesszük, most aót a nagyujjon, most keresztbe vissza megint a középső ujjra, oszt így tovaóbb. Most ahogy felszedódik, ugy gyön is az le egymáós utaón sorba, csak a jobb kézzel kell az arsón raóntani. Ez a raócsapaós. Ilyenkor csakugy pattan, bring a fonál, olyan szeép bringési van. Eztaón kell raócsövernü az arsószaórra. Jó keményen. Keménynek kell annak lenni. Mer különben lelazul, alaavaógódik egyik szaól a maósiknak. Ahogy montam, minden huzaós utaón, minden raócsapaóskor a kis hurkot a jobb kéz nagyujjal ledobjuk, lepattantjuk az arsóu hegyirü.

Van, aki tud nagyot nyútani. Előbja az arsóut, amikor nehezül. Nagyon söndörít az arsóun, a két tenyérrel, oszt előbja. Az meg forog a levegőben, forgatja a fonalat. A szaólat meg kézben tartjuk. Csak a nagyujj meg a mutató ujj künt, megyen le a sodaós. Ugy telik jobban az arsóu, a nagyotnyútaóssal. Hogy miik a szép arsóu? -A sugaórsó. Az olyan szép sugaras, a hegyi felé szépen vékonyul a domboritaós.

Mindig ugy kell pörgetni az arsóut, ahogy huzaóok és sodorjaók a fonalat. Ha tulsodorjaók a fonalat, galaórisos lesz, ha meg gengen, sodratlan marad a fonál, olyan laza, olyan szöszös. A galaórisos elpattan, a szöszös kisodrúdik, kifoszlik, a szövéüszék bordaója elfosztja. Kenővel szoktuk javítani. Lisztet, zsáppant, zsirt főüzön óssze. Ez meg is keni, de egymáóstu szét is simijja a fonalakat.

A csepüt igen bajos tisztaón fomi. Ha a csepüben gambócok vannak, azt mondjaók: "né, milyen madaórfest fontaóí!"

Sokan unjaók a gambócot széjjelraógni, inkább elköpdösik. Tele vót ilyenkor a fonóhaóz.

Eccer otthattaók a fonóhaózba /j/ a sok gambócot, oszt elmentek. A haóziasszony meg összeszedte, és akkor ő megaógyazta, megfonta és eladta, amit font belőüle. Vett belőüle egy malacot, oszt mikor hajtotta, azt monta: "Prüccs ki gambóc, prüccs ki, gambóc!" Mer abbú vette /j/ a malacot, a gambócbú, haót elnevezte /j/ a malacot "prüccs ki gambóc"-nak....

=====

Bódvavölgy.

Tóth Lajosné, 60 éves. Borsodszirák.

Maón megolvastuk tavasz fele... jaaaajjj, hogy a rossz üsse ki a csepűjét! De sok van még! Aszmonta az emberem, hogy meggyúti ja padon, ha még most is van belőüle.

A makócaót, akibü kiszedtük a csepű javaót, azt jobb vót fonni. Jaaaaaj, de a csepűt rossz fonni. Sok benne a por meg a pazdernya, igaz-e? - meg sok benne a kambóc. Biony először a csepűvel igyekeztünk, hogy szabadújjunk a rossztú. Ha jó pazdernyaós vót a csepű, még ki is kezdte a szaónkat.

Maón kisjaóny korunktú értettük a fonaóst. Még iskolaósok se vótunk, és maón olyat nyaólastunk, hogy pászmmamadzagnak⁺ elég vót.

A fonaós... ha egyedül ment, elég unalmas vót, nem vót annak végi, jaaaaj, mennyit kellett fonni egy vég vaószonyér. Biony, meleg segg kell a guzsalynak, mer csak úgy halad. Ugy is szoktuk hívni, hogy "unomfa". Mindig csak rajta kellett ülni egy helybe. El is bókoltunk rajta. Ha valaki elbókolt, a csepűjébe "csapot" sodortunk. Laótód, milyen csapot fagyott? Uuugy a, úgy szoktuk mondani neki, amikor felébresztettük. Olyan vót a csapos szösz, mint mikor az eresz alatt megfagy a jég. Jaaaaj, a csapot rossz vót fonni, azt ki kellett huzni, ki kellett dobni. Amikor felébredt, ki is dobta. "No majd én is csinaólok neked ilyet, ha elalszol.." Így mondta. "Majd visszajadom"... így biztatott minket.

A kezét is meg a nyelvet is faórasztotta ja fonaós nagyon, meg még a kezünket vérig kezdte. Biony, sokszor bőrt kellett raóvarmi, bőrtokot az ujjakra, úgy kikezdte vérig, hogy csorgott a vér. Hogy a rosszba ne, mikor szorosan kellett nyútani. Mer ha valaki nem szorosan nyúti az ujjá közt, nem szép az a fonál.

⁺ Pászmmamadzag - aljakenderből, csepűből font durva-fonál, amivel motolláláskor egy pászma fonalat átkötöttek.

A fonaós előtt legfontosabb az aógyazaós. A száol-
laknak széjjel kell menni, mer különben a szösz fűrtös,
domborus, a fonal olyan hurkaós. Azt kinevették, aki hur-
kaósat font. Azt lesték a fonóba ja legények is. Aki
hurkaósat font, az nem vót becses jaóny, mer a legények
olyanok vótak, hogy elvették a jaónyok orsóit és össze-
nézték, egyeztették, melyik jaónyé szép.

A csepüt nem kellett aógyazni. De a szösz markok-
ba téptük, tépegettük szét. Felcsavartuk a guzsalyfejre:
belecsaevertük a guzsaly fejit. Elég vót egy éjfeelig. Le-
kötöttük a guzsalymadzaggal. Ez egy baóbuszösz. Szombaton
le kellett mind fonni. Ha pénteken maradt belüle, a gu-
zsaly fejin, aszmontuk, hogy hetfüre "kolbaósz nyó benne."
Nem tudom megmagyaráozni, mit jelentett ez, de mindenki
félt tüle. De még jobban féltünk a csupasz embertül. Asz-
montaók, hogy pénteken hogyha a guzsalyon egy csepp se ma-
rad, oszt ha megyünk haza este az uccaón, a csupasz ember
raóul. Ezér még kambócot is kötöttünk raó, csakhogy ne le-
gyen a guzsaly üresen, hogy a csupasz ember raó ne üljön.
Hogy mi az a kambóc? Haót az amit eldobaóltunk a földre, az
a nyaólas cseppü. Biony mikor maón mentünk hazafele, vót
aki ölelte a guzsalyot a kezébe, ugy félt a csupasz emberü.

Üres arsóval ugy kezdjük raó a fonaóst, hogy
megnyaólazzuk az arsó hegyit, oszt akkor belesodorjuk a
szösz seggibe. "Biztattuk régen az orsó hegyit: "Ragadj
bele, tapadj bele, fickó!" Ez vót a ragasztás. Óvatosan
kellett fogni az arsót, hogy le ne essen a legelső nyútaós-
kor, mer még akkor nem lehetett a hurkot raótenni. A
nyútaóskor, amit a balkézzel végezünk, a jobb kézzel
még elsőbb pödörjük az arsót. Mikor megvan az első száól,
a végét le vesszük az arsó hegyirül, oszt raócseverjük a
fonalat az arsókarika tövihe. Most maón ritkaósan felcse-
verjük a hegyire és hurkot teszünk raó. Van aki a jobbkez
nagyujjaóra, meg olyan, aki a mutatóujjaóra hurkoli a fo-
nalat, onnan tudja raódobni az arsó hegyire. Kell az a hu-
rok. Az tarti az arsót. Maóskülönben lejesik. Most maón
a balkezünk húz, sodor, a jobb kezünk pergeti az arsót.
Mert az első nyútaós utaón a hurokkal maón lehetett baót-
ran fonnai. A nyútaós utaón következik a felszedés. En
háórom ujjra szoktam. A balkéz nagy ujjra, a középső meg
a nevetlen ujjra. /Gyűrüs a nevetlen/. Vót, aki meg köny-
nyen szedte a nagyujjra, nevetlen ujjra meg a kisujjra.
De vót olyan is, aki csak a jobbkézzel raócseverte a bal-
kéz háórom ujjára, a mutató, középső és nevetlen ujjra.
Megy ez szépen keresztbe. Most maón innen következik a
raóbrügetés. Amikor raóbrügetem, akkor összefogom az ösz-
szes balkézujjak végét, a jobb kézzel az arsóval raóntok
egyet, vagyis lebrügetem. A fonal olyan szépen brüg, oszt
akkor a nyaól meg a pazdernya is repül ki belüle. A raó-
brügetés azér is kell, hogy keményen cseveredjen a fonal
az arsószáórra. Különben bevaógódik és nem lehet lemo-

tollaólni, úgy beleszakad a végi. Ezt is figyelték a fiuk. Aki taógan cseverte raó, a fiu levette a karikaóit az arsóru! és lehúzta az egész fonalat. Ugy próbaaltaók ki, hogy összeharap-
taók, oszt ha laógy vót, ott maradt a foga helye, mintha viasz-
lett vóna.

Aki szaporaóbban akar dógozni, nagyvót húz, nagy
szaólat húz. Hogyha könnyü vót az arsó, még nem vót rajta sok
fonal, még nem pergett jól, tettünk raó egy kis nehezítót,
az asszonyok vagy krumpliból, vagy cukorrépaóbból, de mikor
jaónyok vótunk, nem tettünk raó se krumplit se cukorrépaót,
mer szégyeltük, inkább egy maószik arsókarikaóit húztunk a kari-
ka alaó. Ha így se jól pergett, és a legények szóltak érte,
ugy mondtuk nekik, hogy aggyatok almaót vagy egy zsaók cukrot,
mingyaó jobban fog peregni. Ha jól nehezül az arsó, akar a
nehezítótól, akar a sok fonaltuk, amit raóbrügetünk, akkor
két tenyér közt megsodorjuk az arsót és elengedjük egész a
fődig, de a szaólat tartjuk. Sokaó elpereg ezzel az arsó, de
ezzel a sódraóssal egy egész szaólat végig tudunk húzni, majd
két méternyt. Sokszor meg felaóllt vele a gazdasszony és
húzta kétméterre is. Még a padlaóst is érte a guzsaly feje.
Felült az asszony a parhéttra, a mestergerenda meg taómasztotta
a guzsalyfejet, oszt úgy font le a fődig.

Versenyeztünk, kinek van szebb arsója. Av vót a
legszebb arsó, aki körtvealakúra sikerült. Av vót az ügyes,
aki olyat csevert. Azt megdicsérték. A legényeknek is azt tet-
szett. Meg az ilyen arsóru! motollaólni is jó vót. Olyan ar-
sót is cseverték, akinek lent domborodott a fonal. Az nem vót
szép.
Hanem ügyelni kell a sódraósra is nagyon. Ha tulsodrott vót a
fonal, macskaós vót, összegalaórisosodott, ugy is mondtáók,
arsóhegyesre ment. Ha meg sódratlan maradt, felgyapjasodott,
az ilyen könnyen szétnyaóljad, a szövőüszékben a borda fel-
foszti. Ha meg bennehagyaók a pazdernyaót a csepüben, benne-
maradt a csombók, olyan verébfejesnek maradt, ugy mondtuk:
"szedd ki a pazdernyaót a fonalból, dörgöld ki, mer csunya
lesz a vaószony." Aki meg nem vette észre, hogy arsóhegyest
font, oszt ugy került a fonal egy darabja az arsóura, pergetés
közben hozzáveródott a surcaóho, olyan csapodós hangot adott,
az ilyen jaónynak hamar oda mondtaók a többiek: "Hallod-e?
Hallgasd csak! pisilhetne a szeretőd.." .. hm..hm..hhh.h /nevet/.
Ha meg benne hagyta a verebfejet, asztmondtuk: "no te vereb-
fejes, mi lesz azzal a csombókkal? mos maón belefontad."
- Majd kiszedi a cinke tavaszkor - ez vót a vaólasz.

Poharánszki Józsefné, 62 éves. Szendrő.

No, aógyazz fel egy baóbuszöszt! - Így biztattuk egy-
maóst. Megfogluk a szösz felső végét. A kisebb végét kellett
felemelni, mer így a vastagabb végénél fogva könnyen gyütt.

Leraktuk csomóra, elterítettük és raócsevertük a guzsalyfejre. Úgyeltünk, hogy ne legyen fűrtös az aógyzat. Széjjel kellett húzni paóla módjára, vagyis paalhaóztuk a szösz. Mer ha fűrtös vót, megakadt, nem gyött olyan szépen le, olyan véknyan, hurkaós lett a fonál. A felcsevert fonalat a guzsalyfej kötőlékjével leszorítottuk. Ezt hittuk baóbuszösznek. Ugy vót szép, ha babafurma vót. Néztük egymásat, hogy van ennek meg annak a guzsalyaón a szösz. Heeej, hej, még azt a szösz se köti fel rendesen.. még az a szösz sincs úgy istenigazaóban a guzsalyon. Legyalaóztuk, hogy ilyen-olyan semmirevaló. Akinek meg maón keves vót a fonnivalója... jujjjj jujjjj, nekem még két koszoró szöszöm van, a maósik maón meg lugozni megy, haót igyekezzünk, hogy mink is idejében meglugozzunk!

Mer még a madaór is aszmondi tavaszkor: "kikidóra kimpics, ha nem fontaól, nincs is.."

Nocsak, hogy is kell raókezdeni az üres orsóval? Haót a hegyit megnyaólaazzuk, a baóbuszösznek a seggibe dugjuk, szoktaók mondani ilyenkor: "tapadj bele, ragadj bele, fickó.." Egyet perditünk az üres orsón, mingyaa raókötődik a szösz az orsó hegyire, akkor osztaón a balkezünkkel lassan huzzuk a szösz, a jobbal meg percengetjük az orsót, amig nincs egy száól. No most levesszük a hegyiről és raócseverjük az orsó karikaajaóho közel.-

A maasodik húzaóskor vetünk egy hurkot a fonalba és raóeresztjük az orsó hegyire. En a jobbkez nagyujjaóruul szoktam. Most maón baótrabban fonunk. Ha nem eresztettünk vóna raó hurkot, nem tumaónk perditeni az orsót, így is soknak lejesett az orsója, ha nem szorította jól raó a hurkot. Az orsó egyet perdült, leesett, oszt akkor a legények felkaptaók, h.h.hnn.hnn /nevet/, és csak csókér adtaók vissza. Uuuugy a.. vigyaózni kellett, hogy le ne essen, néha hurkot kettőt is tettünk raó. Hhhh.hhaha.. hha.. /nevet/, de azér nem mindenki, vót aki nem baónta, ha meg kell csókolni a fiut, kivaóltkép, ha a szeretője volt. Mindit nyútottunk, amilyen hosszut csak tudtunk, kellett nyaólaami hozzaó, mer száórazon nem pereg be jól. Elékerült egy kis hordóusi kaóposzta .. hh..h.hnn../nevet/, vót nekink még kökény is a zsebünkbe. Ilyet eszegettünk. Nocsak.. amikor a nyutaós végire érünk, akkor a belkezünkkel ujjra tekerjük a fonalat. Kinek hogy sikerül. Néme-lyiknek olyan illetlen vót. Valahogy a keze fejire csavarta. Az az ügyes, aki haórom ujjára szedi, a nagyujjára és a két középsőre, annak könnyen lecsapódott, lebrúngótt. Az ujbratekerés szép munka, a két középső, vagyis a közép meg a nevetlen azutaón a nagyujj, no most ezeken keresztbe, az olyan szép jaóték, úgy forog a kéz, jaór szép gyorsan, olyan illós, olyan csinos. Gyaóva fonó is vót. Az csak kifeszített az egész száólat, és úgy cseverte raó az orsóra. Ezér nem aóllt a fonala elég keményen az orsószáóron. Jobb, ha kemény a fonál, mer akkor

nem foszlik le, mer ha különben lefoszlik, akkor hét baj, nem lehet lemotollaólni. Kell aóm szorongatni a fonalat az orsón! "De laógyan tekerted!" - mongya egyik jaóny a maósiknak - ugy laóccik, hugyozhatnékja van a szeretőőnek.." Ilyenkor aztaón elszégyeli magaat, ha észrevették, milyen laógyan aóll az orsószáóron a fonala. Minden pénteken mindig kellett hagyni valamennyi szóoszt a guzslyon, mer azt tartottuk, hogy ha üres a guzslyunk, csupasz emberrel talaólkozunk, ha hazamegyünk a fonóbul. "Te, le ne fond, mer csupasz ember aóll elődbe, ha megyünk haza.." Így ijesztgettük egymaaóst. Szombaton meg nem vót szabad guzslyon hagyni a szószbíl egy darabkaót se. Azt mondtuk, hogy "fonjuk maó le, nehogy kolbaósz nyójön bele hétfőre /jó lett vóna pedig/.

Mikor telik az orsó, kezd nehezebb lenni, jobban forog. Szoktak ilyenkor nagyokat sodrani. A régiek felültek a boglya tetejire /kemence/, két tenyérrel nagyot sodorintottak, elengedték az orsót, és akkor szaalaón tartottaák a fonalat. Messze elgurult az orsó és forgott magaatul. Most is szoktunk nagyot sodrani. Vagy széken ülve, vagy felaóllva. Leér az orsó a földre, forog a földön, csak húzi, huzi a fonalat a balkéz, a jobbkez meg vezetí az ujjaaón a fonalat kifesztíve. Ha üres, könnyü az orsó, egy karika nyers krumplit szoktunk az orsó karikaós végíre szúrni, de csak a vastag csepü fonaósakor. Nem pereg jól, ha nincsen sulya.

Vót, aki hosszú orsót font. A hegyig fonta. De szebb a domboru orsó. Mindig nézegettük egymaaóst, melyiknek domborúbb.

Szép egyenlő vékonyan kell fonni. A csepüből kiraógyuk a pazderjaót, és végígsimogatjuk, mer ezzel van a legtöbb baj. Végígsimogatjuk, hogy kifusson belőle a pazderja, hogy a fonal szép egyenes legyen. Aki csombókokat beleengedett, annak azt mondaók: "Te jaóny! olyan verébfejek vannak a fonaladban. Mér nem szeded ki belőle a pazderjaót?" - az meg így felelt: "Majd kihuzi a cinke, ha ki lesz rakva a lugzaós utaón, majd az eresz alatt, ha kirakom a fagyra." Azér sokan beleengedték, akik nem törődtek vele. Még a bordafog is kitört bele.

Ha nagyon bepereg a fonal, akkor galaórizsos lesz. Olyan csunya raóncos. Négy-öt raóncot vet az orsó hegyinél a fonal. Mikor raóncseverik az orsóra. Olyan csunya galaórizsos. Igen összeugrik, meg még el is szakad. A galaórizsos fonalat szoktaók kihuzni egyenesre, de a vaószony nem jóu belőle. Kérges, raóncos, olyan sodrott. Puhaóbnak kell lenni, mert akkor jobban összeütődik a vaószony. Ha meg igen gyorsan húzik a kendert és sodratlan, akkor meg elereszkedik, elmaólik. Kigyapjasodik. Olyan, mint a gypaju. Itt is kíaóll belőle egy száól, meg ott is. És ha a szövószékbe kerül, a borda elnyuszkoli, elnyúzi, elfosztí. Biony, én mindig szép simaót csinaóltam

Arra vigyáztam, megnéztem, maós hogy fon. A rossz fonal
nekem nem kéne, ha ingen /ingyen/ adnaók se. Inkább meg-
kinlódttam vele. "Kender, kender, de sokat szenyvedel.."
de mink is vele. Mégpedig, mégpedig... Mink megkezdtük.
októberben oszt februáorig csak rajta ültünk azon a
guzsalyon. Mit tudjaók ezt a mai jaónyok, mit kellett az-
zal küszködni.

Fontunk a gracki-guzsallyal is, azzal a székes-
sel. De csak csepüt, hogy a rossz törje ki. Aztat raó-
huztuk a guzsalyra, elsőb kifésültük a grackaóval a
csepüt, aztaón egymáósba kefélttük, ugy, hogy egyik grac-
kaót a maósikba kellett beleverni, megfogtuk a nyelüket
és ugy. A csepüt fogta a gracka, akar a nyavalya. Végig
lógott ki a fogaibul a csepü. Most maón kifontuk belüle.
A gambóc meg ott maradt a tetejin. Ha kifontuk, akkor
megint vertünk bele, utaóna megint kifontuk. Így ment sor-
ba végig.

Cserehát.

Beke Imréné, 54 éves, Csenyété.

Tessék maón mondani! Abba a hosszú télbe csinaolni kellett valamit. Fontunk haót mink is. Pedig az a guzsoly, az a guzsoly. Vót, aki majdcsak egész nap rajta ült. Mert - követem becsülettel - ahho a fonaósho meleg segg kell. Mer ha nem üjjünk rajta, nem fogy. Karaócsonyig kell legjobban igyekezni. Jaóba /hiába/ foni az ember később, tavasszal maón a madaór raaszaóll a szaatvaóra, oszt mindig csak mondi: "kicsidor, kicsidor, szőjjetek, fonjatok, mer ki lesz a kimpics." Nagy szégyen, ha tavaszig marad a fonaós, mer akkor maó szóni kell. Sokan ugy emlegessük a guzsolyot, hogy: unomfa, meg még jobban ugy, hogy baónatfa. Sok aóm rajta ülni. Néha az öregek is meguntaók, tizenegyig, tizenkettőig, reggel megint felkéltek hajnalba fonní. Montaók is eleget, hogy:

Tüz égesse azt a bokrot, kibe' guzsoly terem,
Viz horgya jel azt a földet, kibe' kender terem.

Ez olyan szóbanforgó vót, hallottuk mink eleget. De azér mégis jó vót később, ha vót mit szőnünk. Igyekeztünk véle. Mondtuk is: sietek, mer a karaócsonyi darabot mikor fogom megfomni? Az vót a hirneves jaóny, aki mentül többet szótt-font, ugy örültünk, mikor tavasszal kiterigettük a gyepen a vaósznat, feiriteni. Ugy vót, tessék elhinni, jaj ugy örültünk, hogy megtermett. Tavasszal kiraktuk a sok türülközöt, szaókot, abroszt, keresztül az udvaron, csak azér, hogy laassaók, kinek mennyi van.

En mindig csak kézi guzslyon fonogattam. Mai napig is szeretem. Kicsi iskolaós korba kezdtek a kisjaónyok. Mondtaók is: "Ni csak, maón Kati is nyaggati, pedig aligség laóccik ki a földbül." Tíz-tizenkét éves korban minden kisjaóny tudott fonní.

A fonaóskor a szószot elsőbbsz szét kell aógyazni. Aki aógyazi, kétfele húzi, akkor egyik végét hozzáóteszi a maósikho, balkézzel felemeli, jobbal tépegeti, a tépéseket egymáósra leraki az asztalra vagy laadaóra. Szép ez. A szaólak olyan aranyosan gyönnek, olyan szépen igazodnak egymáósho, ugy gyön, ahogy akarjuk, nem is engedjük csomósan. Ha nem vóna aógyazva? Mit tetszik gondolni, olyan csomós, olyan fürtös vóna a szósz, azt nem lehetne fonní, abbul csak hurkaók volnaónak. Nem is lehetne a guzsolyra becsületesen raó se tenni. Kellott biony azt aógyazni, hogy olyan puha legyék, akar a gyapju.

Az áógyazaóst az ember szépen felcsavari a guzsoly fejire, leköti. Ezt hívjuk kötésnek, vagy maroknak. Mikor kifonunk egy kötést, utána megint felaógyazunk, úgy szoktuk mondani: "megint felkötöttem egy markot." "Nocsak, haóny markot lefontam?"

Ugy kezdjük az üres orsóval, hogy elsőbb ragasztunk. A kötés aljaóbul balkézzel meghuzunk egy cseppet, megnyaólazzuk az orsó hegyit, odatesszük, belepergetjük, most maón belesodródik a szösz. - A balkézzel huzzuk, simíjjuk, a jobbal meg az orsót pergetjük. Így nyúlik, nyúlik a fonal.

Az első nyútaós utaón levesszük az orsó hegyiről a fonal végét és a karikaóho raócsapjuk a fonalat, vagyis szorosan raótekerjük a száor tövire.

A többi huzaóshoz egy kis csombékot kell lökni az orsó hegyire. Könnyű ez. Az ujjamra csapom, a jobb nagy-ujj kömire, oszt akkor alaóforditom az orsóhegyet. Beleforditom, meghuzom és kész. Most maón tudja tartani, nem simul le az orsó, ha elengedem se. A maósodik nyútaóstul kezdve minden nyútaóskor kezünkre felcsavarjuk a fonalat, így-e /mutatja/, a mutató és nevetlen /gyűrís/ ujjra, keresztbe, ellenkezőleg, raószedjük, innen raóhajintjuk az orsóra. Ilyenkor hangot ad a fonal, csakugy bríg, jó hallgatni. Hogy hogyan hajintik raó az asszonyok az orsóra? Haót a jobbkézzel az orsót megraóngatik, a balkézzel meg adogatik le a fonalat, olyan szép sorba foszlik le róla, oszt mindjaón fel is csavarik az orsószáorra. Keményen kell aóm, maóskülönben leszáorad, összebomlik, lefordul a fonal.

Mikor meg nehezedik az orsó a fonaltul, van aki száalnaól fon. Nagyt sodor az orsón a két tenyérrel, elengedi és csak a száalaón tarti a fonalat. Az orsó gömörög a levegőben meg a földön, forog, forog és magaótul sodri a fonalat. "No én most farsangi száólat nyútok" - így mondi, aki nagyt nyút. De az így font fonal nincs olyan jól besodorva. En nem szoktam sohasem így. Van, aki kompérral neheziti meg az orsót, a karikaója alatt, raószúr egy darabkaót az orsó végire, hogy jobban gömböröggjön az orsó magaótul. Vagy egy kis ólomtokit tesz raó alul nehezítőnek, verbli-nek is mondik.

Arra mindig ügyeltünk, hogy szép oraókat fonjunk. Elsőbb a karikaóval egyforma szélesen csavartuk a száorra a fonalat, mikor maón a karikaóval paószolt, a középire mentünk feljebb, és itt domborítottunk. Akkor volt szép a teljes orsó, ha olyan vót, mint egy tejescsupor. Olyan alakja vót kicsiben. Nem azér, hogy dicsekedjek vele, de tele vót az én orsóm rakva szépen.

Egyenlően kellett huzni is, pergetni is. Aki nagyon bepergette, annak összekuszkorodott a fonal. "Ejnye, te olyan orsóhegyeset fonsz.." azt szoktuk rá mondani - "ne igen pergesd be, mer orsóhegyes lesz" - így szoktuk figyelmeztetni egymást. Könnyen elszakad a fonal, ha orsóhegyesre megyen - annak, aki nem igazijja el. Meg baj van vele csórléskor, posztó közé kell fogni és húzni, hogy kihúzódjon. Ha meg nincs jól besodorva, sodratlan, kigyapjasodik, kicsepűsödik, - nem jó sietni, inkább besodri az ember becsületesen. Mer különben széjjelmaólik, a száótvá bordaója alatt kiszóúrsödik. A csepűből meg - ha fonjuk - ki szoktuk rágni a pezdomnyaót, mer különben a fonal olyan csunya, persenyős, olyan kis persenyői vannak. Sok kihull... bizooooony .. Van aki benne hagyja. Azt mondik rá: "majd kipereg a gyepen!" Sokan eldobjaók a pezdomnyaósat, ahelyett, hogy kiraagnaók, "no csak, ez is elhanyingaóli, ez is a Veres Hancsuk-nak fon.." teccik tudni? a tűznek.. mer a tűz a Veres Hancsuk.. biony, aki jól fon, annak... annak szét kell huzni minden gumócskaót. Némelyik meg csak dugta a csampuszt a masinaóba. /Kócot a tűzhelybe/.

Nékem inkább a jobbkezemet faóraszti a fonaós. Mert az pergeti az orsót. Gumó is nyótt az ujjamon elégszer. A balkéz is szenyved. A kender, a csepű, kikezdi az ujjunkat. A száónkat is kicsipi. Most meg maón a poraót nem birom. Fülök tüle nagyon. Sok mindennel jaór ez a fonaós, de megszoktam. - Ha meg együtt vagyunk, csak eltelik vele az idő.. de maón egyre ritkaóbban, mer maón kevesnek van kenderi.

=====

Matyóság.

Nagy Istvánné, 58 éves. Mezőkövesd, 1962.

Mink mán ritkán fonunk. Még az én jánykoromban sokan jártunk társaságba, de asszonykoromtu kázdve egyre jobban maradozott el a társas fonó. En má nám fonok, de tudom, hogy kell, azt nem lehet állefejtényi.

Egy asszony meg tudta ágyazni a szöszt. Nem kellett olyan nagyot kibontányi, mint a Hegyközbá, ott a Bükkalján, a hórvölgyesiekné.

A bábút kiódostuk, akkor meztépáztuk. Bal kézzel felemeltük, a jobb kézzel tépáztuk. Ágyazás nékü nám lehetett fonnyi, mer a szösz össze vót meg kuszáldóva, a szálak kanócosan jöttek vóna. Az ágyazás után belehőndörgettük a guzsalyfejet az ágyba. Ez vót a bábuszösz, vagy csepü. Rácsavartuk a szép sallangot, szép riglis sallangunk vót. A végén guzsalytő, ezt beleszurtuk a szöszebe, a farába. Sárgarézbü vót. A fájit ki lehetett látni. Annak a bábuszöszenek takaroson kellett ám állnia. "Takaros legyék, mint a gazdája.." - így szoktuk mondányi..

Üres orsóval úgy kezdtünk, hogy elősző ragasztottunk. Megnyálaztuk egy kicsit az ossó hegyit, a csepübü egy kicsit kihuztunk, az ossó hegyire rátapasztottuk. Megfordítottuk, megpödörtük az ossót és a csepü kezdett rásüندörödni. Úgy mondtuk, hogy rásüندörögyik. Most mán a balkézvel huztuk a csepüt, a jobb kézzel pödörtük az ossót. A fonal így mindig eresztődött. Így huztunk letelelőü. Akkor ezt az első nyútást levettük az ossó hegyirü és rátekertük a karika mellé. A végit pegyig ritkán rátekertük az ossó szárára és akkor egy hurkot tettünk az ossó hegyirá. A balkezünknek a nagyujjára hurkoltuk a fonalat és az ossó hegyit belegyugtuk. Ezzel ráhuzódott a hurok. Könnyü vót. Eszre se vettük. Így meg tudta tartányi a fonal az ossót. Az most má tovább sürgött. Ez a hurok kellett ám. Máskép leoldódott vóna a fonal. De így bátran fonhattunk. Most mán a balkézvel huztuk, södörtük, a jobbal pendergettük, pencergettük az ossót.

A másogyik nyútástú kezdve a fonalat rövidítettük, ugy csaptuk rá az ossóra. A balkézre rászöttük, az ujjainkra, és onnan csavartuk az ossószárra a fonalat. A nagy meg a mutató meg a középső ujja szöttük a fonalat. Így járt a kéz csuklóba, keresztbe /mutatja/. Utána ráengedtük az ossóra. Mindig egyet rántottunk az ossóval

jobbkezével, hogy a fonal leszaladjon a balkezünkről.

Olyan szép volt, a fonal csakugy suhogott. Ugy is mondtuk, hogy a fonalat rásuhogtattuk az ossó száraira. Ilyenkor megfeszült a fonal és dobta ki a nyálat. Rá kellett bizony suhogtatnyi, csapdosnyi, hogy káményen legyen a fonal az ossó szarán, ná tépődjön össze együbbé. Mer ha puha az ossó, akkor ledől a fonal és összetéptögyik. Az má nagy hiba vót. Nám lehetett motollálnyi az ilyen fonalat.

Fontunk nagyot is, amikor magosra ültünk. Álengedtük az ossót, ha má nehez vót és akkor má csak a fonalat pergettük. Az ossó magátú sürgött tovább, a sulyátú. Anyám mindig ott ült a padkán, a sut mellett, oszt onnan nyútotta le egészen a főgyig. Jócskán tudott felszőnyi a kezirá és jól metelt az ossója. Nagyot nyútott, osztán így haladt.

Hogy miket vót nehezebb fonnyi? Hát a csepüt. A pozdervát ki kellett rágni belüle, hogy egyenes legyék. Ha a csombékot beleángedték, a fonal bütykös-re ment.

Ha nagyon meppergették az ossót, a fonal összeugrott, macskás lett. Nagyon nehez vót kihuznyi. Ál is szakadt könnyen. Ha meg nem södörték meg eléggé, akkor meg szőrös lett a fonal. Kipályheződött. Az ilyen laza fonal a szövéskor szétment. A szövészék bordája összetépte, álcsiholdta /elcsiholdta/.

Mig fiatal vótam, könnyebben fontam, később lett nehez. Nekem a balkezem fáradt jobban, mer azzal tartanyi kellett a fonalat, ez a balkezem mindig fent jár a guzsalyfejénél. A sok nyálazás, meg a húzás, meg a södrés ál is nyötte a nagyujjamat meg a mutató ujjamat. Áldurzsolta /eldurzsolta/ a bőrt az ujjamon. Mer ugy-e a nyál elgengitette először az ujjat, a fonal meg, a södrés kinyötte. Sokat szenvedtünk a fonással. De csak nekünk kellett azt végeznyi...

Pozsa Gyuláné, 56 éves. Szentistván, 1961.

Könnýü vót fonnyi a jó kánderbü. Hanem a csepü. Azt átkoztuk eleget. Avval kázdttük, hogy meg legyen vele a végzés miné hamarabb. A kánder jó vót. /A kenderen érte a szövészt/. Álfoglalatoskodott véle az áंबर. Ál biony. Hát napjában télen mit is csinátunk vóna? Mégmeg a fonóba is jártunk. Di-szes ünnepség vót, mikor mentünk közösen fonnyi a fonóba. Körü ültek a ljányok a lócán vagy a kisszéken, a lágények meg a közápibá. Megnézték ám ott a ljányokat! Ki hogy tud fonnyi. Hát hogy is fontunk?

Később má három ujjal hajtottuk, pencegettük. A balkézvel meg huzzuk a kándert, meg simitgattuk, Kándra még nyálaztuk. Ettünk susinkát, vagy savanyu káposztát, hogy tagunk nyálítani. A kenyér is jó vót. Édesanyám aszmonta, hogy: "No, harapok má egy kis kenyeret, hogy több nyálam legyen." Ugy biony, különösen a csepünél annyi nyál kellett, mer a csepü vastagon gyött. Az ossó hegyi oljan ganssas vót, olyan kis bütyköt hagytak rá. Errü a hegyiri letelső kezdésné levettük a fonalat a nyítás után, és az ossó tövíné, a karika mellett, kezdtük a ráhajtást. E most még csak rátekeréssel történt. Az alsó ráhajtás után csigában felttekertük a fonalat az ossó bütykirá, és ott a fonatra hurkot tettünk, letelőbb idá fentre tettük a hurkot, a jobb ujjra, a nagyujjra, amü fordítottuk le az ossó hegyiré. Kellott a hurk, mer hat akkor hogy tuttunk vóna fonnyi? Akkor lehuzódott vóna az ossó. Nám, hogy ráhaj-tódott vóna a fonal, ha inkább legyött vóna. Ha néha az ossó a kézbe ki is szökött, a hurk megfogta. Meg vót ugy, hogy le is csúszott a hurk. Ezt lesték nagyon a lágények. Mer ha az ossó lejesett a fődrá, akkor felkapták és a lájnyak csók-val kellett kiváltanyi.

A másogyik nyítástul kezdve kézre kellett szednyi a fonalat, amak fesziesnek kellett lennyi, mer ha összesündör-gőzött a fonal, bekapódott, bemacskásodott, már az haladatlan-ította a munkát. Az ujjraszedéskor vagy kézreszedéskor három ujjat használtunk: a közepsőt, a gyűröst és a nagyujjat. Keresztbe forgatódott rájuk a fonal, így ni /egy madzaggal mutatja/, csuklóval. Közbe a jobbkezvel csapni kellett, rá-csapni és ráhajtanyi az ossóra a fonalat. Az ossót hegyvel lefele tartottuk, rántottunk rajta kétszer is, háromszor is, erre a balkéz három ujjára lefeszlett a fonal, most ugy hajtottuk rá az ossóra, hogy rápöndörgettük. A rácsapás és ráhajtás azér kellett, hogy szorosan legyen a fonal az ossószáron. Mer ha laza a fonal, akkor összeforgógyik. "Szorosan hajtsál, mer levágógyik a fonal!.." Így montuk.. így a .. Jaj vót, ha levágódott, azt nám tudtuk motollálnyi. Vót, aki térgyen hajtotta, ugy hogy az ossó karikás végi a térgyhe feszült. Nem vót jó. Tang /tág/ vót.

Ha mán az ossón telt a fonal, má nehez vót az ossó, akkor megsöndörítettük és még hosszabbat nyútottunk, nagy szálat hajtottunk. Az ossót két tenyér közt söndörítettük, álengedtük, de a fonal a kezünkön södrödött tovább, a jobb kézzel igazgattuk a fonalat, az ott futott a jobbkezünkön az ujjokon, a kézfejhe közel. A kisujjnak meg a gyűrös ujjnak a hátával igazgattuk. Az ossó meg ment magátú a levegőben, lógott a fonalon, jaaaj, az olyan szép forgást művelt, és avval a sürgésvel amíg a szálat a balkéz huzta, aggyig ál-söndörödött az ossó.. "Jaj, dá nagyot söndörítettél.." - így szoktuk mondanyi.

Iiiigen-igen-igen, ha valaki nagyot nyútott, azzal szaporított, azzal haladt, mer ugy-e nagy szálát hajtott, nem mindig nyalta-falta, de söndörítette is.

Hogy miljen hibák csuszhattak be? Hát ha túlnagyon sodorták a fonalat, nám vót jó, mer a fonal oljan söndörös, úgy összemacskásodott, összekanócolódott. Az iljen össze is kötődött. Összekunkorodott, ha összetoltuk. Al kellett szakajtanyi. Ha a fonal véletlenül vagy akaratval álszakadt, a szöszbe kellett tennyi fordítva, hogy az ne legyen csombékos, oda kellett tódítani a szöszhő. Odasöndörödött aztán magátu fonás közbá. Ha meg nám jól sodortuk, akkor meg szétmáljadt, utójjára oljan pelyhes, szörös lett, az iljen a bordáná a szövőszéken összefogódott. Ugy összefogta sokszor a borda, ha szörös vót a fonal, hogy le se tudták nyomni a nyomót. Biony, a borda a szörös fonalat feltolja. - A csepüvel is vót baj, ha pozdervás vót. Ha bennehatták, oljan csomós vót a pozderva, oljan kanócok maradtak benne. Aki bennehatta a csepüben, azt monták rá: "É, miljen bütykös a fonalad! Mi lesz a bordafogval?" A szövéskor a nyüstbe kerül a bütykös, hát nám könnyen jáccik benne. A bordafogat meg a bütyök kinyomja, áltöri.

.. Hát a fonás nekem a balkezemet fárasztotta inkább, mer az mindig fent vót. Az mindig fent járt. Jaj, de álfontuk a kezünköt. Mer a nyál is, a kánder is ki-sodorta, ugy a, a sodrástú az ujj egész feirre kisodrógyik. Csak egy vagy két nap pihentettük a fájós kezünköt, vasárnap, vagy még szombaton is, de hetfüre álkezdtek. Ágyig-ra begyógyult. Azt a fonást gyöznyi kellett, mer nem végezte vóna ál helyettünk senki.

Pelyhe Gyuláné, 48 éves, Tard, 1961.

Mink meég fonunk. Még nám hagyuk abba, csak má kávés a kánder, meg társaságunk sincs ugy, mint az előtt.

Mink is csak a szösz ágyazzuk fel. A csepüt nám. Az má kész gongyola. Mink a megágyazott szösz is, ami a guzsalyfőre kerül, gongyolának hívuk.

Hogy miér kell felágyazni a szöszet? Hogy simán adja a szálakat. Máskülönben hogy tuggy a szöszet huzni? A kánder kanócosnak maradna. Még a szösz is lehet ám kanócos. Nemcsak a csepü. No hát hogy ágyazunk? - A bábu-szöszet kirázzuk a pozdervátú, kétfelé huzzuk, a végeket összetesszük, utána balkézzel felemeljük, a jobb kézzel széjjeltépegetük, ugy kihuzgáljuk, mindig az alját, az apraja kigyón, oszt a csombékokot széjjelsimíjjuk, szét kell szedni szálankint, hogyha csombék van! Mert szálan-kint kell a guzsalyfőre kerülnie a szösznek. Ahogy

szeétszedődik csomó feelmarokba, egymásra kell rakni és - most má ott van a guzsaly, levesszük a guzsalyfőt, belehajjtjuk, belecsavaruk az ágyas-ba, akkor a pántlikával körükössük. Ez a gongyola. Ugy is hívuk, hogy csepü. Pedig szöszbű van. Minő szeép a, mikor le van kötve a pántlikával, olyan, akár egy baba. Alul még szép seggi is van. HHhh... hh..hhhhh.. /nevet/, hát olyan csinoson kiszeelesegyik. Mikor fiatal lányok vótunk, a légényektü kaptunk guzsalytót is, cifrát, rézbű vagy ólombű, rákötöttük a pántlika veégire oszt azt szurtuk bele a bábuba, ha má lekötöttük.

Üres ossóval úgy kezdjük rá, hogy a hegyire akasztjuk a szöszt. Az ossó hegyit szájbaveesszük, megnyálazzuk, vagy rákötünk, a gongyolábű a balkéz nagyujjával meg a mutatóval huzunk elsőb egy rövidet, onnan alúrű, a seggibű, mondjuk az ossónak, hogy "ragadj bele tuskóó.." - az ossó hegyit belecsavarjuk a szöszbe, a balkézszel lassan huzogatjuk a szálakat a szöszbű, míg ki nám fogy, ha kifogyott, újbű bálákázdjuk. Amikor kázdjuk, az ossó még egész közel van a szöszhő. Osztán mikor meg má a huzással a fonal lefelé, a jobb kéz két ujjával pödörni kell az ossót. Így hát összesodorjuk a kándert. Azér pödörjünk, hogy megcsodródjon. No, amikor kinyútjuk a fonalat, eztán az álsó huzás után leveaszük az ossó hegyirű a fonalat, oszt rácsavaruk a tövirű, közel a karikáho. Balkézszel a fonalat csavaruk, jobbkézszel foguk az ossót. Ennek a végirű vagyis a hegyirű ritkásan felcsavaruk és most mán a második meg a többi nyútás előtt vakhurkot vetünk rá. Ahányszor nyútunk most má, mindig egy vakhurok meg az ossó hegyirű. Evvel ni! A jobb kézzel. /mutatja/. Olyan könnyen rá lehet vetni. A jobbkéz hüvelykujjával kell meglökni a vakhurkot. Osztán csak egyet fordítunk az ossó hegyin, és má rá is megyen a hurok. Osztán mán könnyen meg, bátran södörjük södörjük a fonalat. Mer kell az a vakhurok! Az tartja az ossót. Mer ha az ossó lejesik, má végi! Csaók kell. Jaj mán akkor fonónak! Hát má meg kell CSAÓKOLNI, aki feladja az ossót. Hát mondjuk, ha az nám szeretői, nám az ámberi, de bárákarki legyék, ha vén ámber is, meg kell CSAÓKOLNI. Mer ha nám, hát nám aggya vissza az ossót. Nám tud tovább fonnyi. Meégmeg le is motollálják a fonalat. Az ágész udvaron keresztű. Nnnno, hol is hattuk abba? A második nyútásnál. A nyútás után következik a ráhajtás az arsóra, vagy ossóra. Arsónak is mongyuk. Má amikor huzzuk a csepűt, penderijjük az ossót, felhajjtjuk a kézre, vagyis ujjraszedjük a fonalat és onnan hajjtjuk az ossóra. Hogy mik kézre hajjtjuk álsőbb? Hát a balkéz négy ujjára! Erre ni! /Mutatja a mutató, közép, gyürűs és a kis ujjat/. Így csuklóbű! Így felhálózuk. /Mutatja/. Most a jobb kézzel lehányjuk, vagyis leráncigáljuk porciókban. Megrángatjuk az ossóval együtt, a fonal meg lesuhog a kézrű, olyan szeép suhogása van neki. Így csavaruk fel az ossóra porciónként. Azér, hogy a fonal káményen menjék az ossóra, mer ha ugy-e nám lenne kámény, lefoszlana a fonal az ossóru, az hiba, nám lehet motollálni. Ha valamelyik lány puhán hajtja fel a fonalat az ossószárra, kinevetik. "Puha vagy.. puhájába vagy.. álhagy az álsó szeretőd.." .

Hát meg mikor nehezül az arsó. Itt nálunk is áldobják, két tenyérrel megsürgetük, megsöndöríjjük, és álengedjük. Akkor a fonalon még södör az újj, az ossó meg pöndörög a földön. A södrésre nagyon kell ám vigyázni. Ha tulgyorsan södrik a fonalat, akkor macskás. "Macskát vet" a fonat. "Ejnye, de macskás! Ezt szöni se jáó, de még-motollálni se. Könnyen álszakad." Ujgy javítják a macskást, hogy visszahajtják az arsót, vagy ha má nem lehet, álszakíjják a fonalat és újbú sodorják.

Hogy mi a hiba, ha tulgyorsan huzzák és nám södörlik meg jól? Akkor meg kiszálal a szösz, kifoszlik. Olyan szálas lesz, olyan szálkás. Rámenni rámegy az ossóra, aki akarja. Dá azt megszöni nám tuggyák. Felfoszlik. Az eszvétán /szövszék/ vagy nám veszi be a borda, feltolja, vagy pedig álnyesi.

A csepübe meg sok lehet a pozderva. Fogval ki kell ám szedni. Mer ha koloncos marad, nám lehet belőle szeép, igenyes fonalat fonnyi. Aszmongyák: "Nám tucc fonnyi, verebfejes!"

A fonással mi is szoktunk igyákezni. Ugy biztatgatjuk egymást: "Hallod-e mit mond a pacsirta tavaszkor? "Fonjunk, fonjunk, hosszú legyen a pendel, nagyobb legyen a gatyá rojtja!" De a fáne megette, ha valakinek tavaszkor jutna eszibe fonni. Akkorára má ál kell feleljeni....

=====

Délbükkalja.

Telekes Károlyné, 60 éves, Cserépváralja, 1961.

.. Námrég fontunk utójjára. Dá amugy se lehet álfelejteni. Hjaaaaj, az a guzsaly, az a guzsaly.. fére kellett rajta ülni mindeég. Dá azér ha sokan vótunk, nám untuk. Jaó szórakozaaas vót. Rakaasra jaartunk. Vót ugyis, hogy ketten ültünk egy guzsalyon. A kándér is vót olyan hosszú néha, hogy káttén vettük szét. A kándér a jobb, annak ment gyorsabban a fonása. A csepü, az vót a hitványa mindég. Csak azt nám kellett ágyazni, a csepüt má akkor felágyasztuk, amikor kigereberyeztük. A kándert, vagyis a szösz meg akkor, amikor rá akartuk kötni a guzsalyfőre. Szétvettük, utána a balkézszel megfogtuk, feltartottuk, a jobbal meg téptük. A tépéseket egymásra raktuk, szeép hosszant, amikor mind szeét vót tépve, raacsavartuk a guzsalyra és leszoritottuk a madzaggal.

Ugy kezdtük a fonaast üres orsóval, hogy megnyaalaztuk a végít, mer haat csak így tudtuk megnedvesíteni. Ettünk aszaltat vagy savanyú kaaposztaat, vagy kukoricaat főztünk, mi az alsó nyutaast is jó hosszúra tudtuk. Az ossó csak bele-tapadt, a hegyi a szöszbe, pedrettünk rajta, mingyá belecsavarodott. A balkézszel meg csak nyútottuk, nyútottuk. Az alsó nyutaas utaan levettük a fonalat az arsó hegyirü, és raacsavartuk a szabad véginé az arsó karikaajaaho. Dá a fonal mindég rajta maradt. A felcsavaraas utaan raa kell csigaazni a fonalat az arsó hegyire, vagyis csigavonalba tekerni a fonalat az ossó karikaajaatu a hegyéig. Utaana csombókat vettünk /vetettünk/ a körmünkre és azt vettük az arsó hegyire. Azér, hogy le ne essék az arsó. Ugy-e haat maan az öregkorban ha lejesett, annyiszor vették fel, dá ha a fiatalkorba lejesett, akkor annak aki felkapta, egy paar csók kellett. Miér is gyöttek a lágények a fonóhaazba? Hogy állessék az arsót. Ha sok lejesett - meg a laanyok is ugy akartaak, mikor kinek-kinek ott vót a szeretői a kis széken - haat koppant egyik arsó a maasik utaan, kapkodtak a lágények, hullott a sok csók, egyebet se lehetett hallani, mint a sok csamcsogaast.

Hanem haat soroljuk csak tovaabb! Ha jó hosszút nyútottunk, kézreszedtük a fonalat a balkézszel. En a letjobban a nagyujjra meg a középsőre kacskaaltam fel. Forgatva a csuklót, csinosan, kereszbe. Innen raacsaptuk a fonalat az arsóra, hogy jó szorosan aalljék rajta. Leraangattuk jobbkézszel az arsóval a felkacskaalt fonalat, utaan raapödröttük az arsóra. Különbön összebomlott vóna. Azt mondtuk: "Ugy fond a fonalat, hogy be ne vaaslódjön, mer bevaaslódik, hogyha puhaara hajtod." Jajj, nagy hiba, ha bevaaslódik, vagyis az egyik fonal a maasik alaa kerül. Akkor nám tucyuk motollaalni, összebomlik az ágész...

Mikor meg telni kezdett az arsó, lehetett nagynyútaast tenni. Ugy is mondtuk, hogy hosszunyútaast. Magos székre ültünk és ameddig csak a kezünk ért, nyútotunk. Csak megsodortuk az arst, áleresztettük, dá csak jobbkézzel, az arsó forgott magátú, a fonal az ujjtövíbá huzódott. A fonalat úgy csavartuk az arsóra, hogy nám a tövíbá vót letdombosabb, ha féjjobb, féjjobb, a tetejin.

A cspút azér nám szerettük, mer maradt bánne sok pozdorja, hjaaj, jó foga vót annak, aki fonta.. ki kellett harapni, hogy ne maradjék bánne. Aki osztaan nám tudott úgyesen fonní, és áleresztette a csombókot közte, kicsufoltaak, azt mondtak, hogy: "olyan görcsöket fonsz, hallod, akar egy verebfej!" Ha meg tulsodorta a fonalat, az akkor összecsapódott, orsóhegyesre ment. Az ilyet nehez vót kisimitani. Nám is lehetett ágészen. Megnyaalaztaak és úgy huztaak meg. Ha meg sodratlanul maradt a fonal, úgy hittuk, hogy szunyoglaabas. "Ní, szunyoglaabas. Végi lesz, ha a szövészék bordaajaaba kerül, mer a borda álnyuzgaalja." Haatha meg bánnehagytaak a ligaat. Az éles szaalat, amikor nám jó aazott ki a kánder. Hmmm, sokat ki kellett haanni a többi közül, mégis maradt bánne. Ki kellett vetni, mer elvaagta a szaajat. A liga.. ettü féltünk nagyon..

Madarász Lajosné, 54 éves, Cseréfalú, 1962.

Aprósan kell tépegetni, ha ágyazni akarjuk a szösz, meg a tincsit. Máskülönb csombékos, nagyon csombékos. Simára kell hát megágyazni. Mer ha nám sima, az egyik helyen vékony, a másik helyen durva, a vékony helyin könnyen álszakad. Mikor pedrük. Nákünk is van olyan szép bábu kánderünk, hogy káttén huzzuk szét az ágyazásra.

Hát úgy ágyazunk, hogy megfoguk a kándert bal-kézbe, felemelük, a jobbal meg alul apródon tépegetük. A tépéseket simán egymásra borítjuk, hosszában, ez az ágyzat. Most belecsavaruk a guzsalyföt, ami a guzsalyfőre kerül, ez az ágyzat egy gongyola. Béégen, igen-igen, egy gongyola csepü. Akar szösz, akar tincs, amikor má megágyazzák, akkor egy gongyola.. hhh.. h.h.h. .. h.h. .. /nevet/.

No most hogy kezdjük üres ossóval? Hát letjobb úgy megkezdeni, hogyha hagyunk az ossón egy szálat, mer megkezdeni nehez, mer ha nyálazzuk és penderijjük is, csak leesik az ossórá a fonal. Azér ha motollálunk, szökünk hagyni az ossószáron egy kis kázdó fonalat, hogy a szösz könnyebben ráragadjon. Dá ha nám vót, azt se bántuk. Akkor csak megnyálaztuk az ossó hegyit, oszt úgy biztattuk, hogy: "faszka, ragadj bele.." ..öhhh.h.h.hh. h.h. /nevet/ - hát mink így szoktuk, no.. most má rá-

sődörtük a szálát. A balkézze lassen húztuk, a jobb kézzel pedertük az ossót. Hanem biony közbá mindig nyálazzuk a kándert, meg rázzuk, a pozdervátú, még ha kicsi is van bänne. Meg ki kellett rágni, köpni kellett ki, úgy hát, csak nám ettük meg.

Az ossó hegyirá ragasztott fonalat az álsó nyútás után levettük. Lelőktük rula. Olyan könnyen lement az.. utána meg az ossó karikája mellé rácsavartuk. Rákacskáltuk. Kacsakálni kell ám, mégpedig káményen. Amikor a nyáltú nedvesen rámegy a fonal oszt leszarád, ha megszárad, akkor leszalad rula, biony nagy hiba, mer összezsapódik a fonal. Hamar meleg helyre szoktuk tenni az ossót, ha megtelt.

Az álsó nyútás után a fonalbú körömhurkot vetünk az ossó hegyirá, így a fonal tartja az ossót és most má lehet bátran fonni, most már az ossót pencergethetjük. A fonal is hosszabb, mint az álsó nyútáskor. A többi nyútás után felkacskáljuk a fonalat a balkezünkre, oszt úgy rárántjuk a jobbkezze az ossóra. Egyszerre nám lehet, letalább háromszorra. Ilyenkor amikor rántunk egyet az ossóval, leszalad egy darabka fonal a balkezünkről, a mutató és nevetlen ujjunkról, ilyenkor pendül egy kicsit, mint egy kis húr, olyan hangot ad és kivágja a nyálat, lehet is látni. Hogy mér kell felkacskálni, meg rárántani? Mer mákülönbén puhán megy a fonal az ossószárra, könnyen leszalad rula, hát azt nám is lehet motollálni, úgy összebomlik. Akiné észrevettük, hogy puhán csavarta a fonalat az ossóra, azt mondtuk neki: "Hát le lány, te lány, meccsal az álsó szeretőd, maj mellátod.." mer nám áll olyan feszesen az ossószár a fonaladban..

Ha meg má nehezül az ossó, nagyobbát ángedünk, hosszút nyútunk. Meppenderijjük az ossót a jobb kézzel és álngedük. Most má az ossó lemegyen a földre, ott sodródik magátú és sodorja a fonalat, má akkor gyorsabb a sodrás, mer viszi az ossó önönmagát. A fonalat most má szálán tartjuk, a jobb kéz hüvelykujja tövin. Majd kétméterest tudunk így nyutani. Hát még nagyanyáink, mikor felültek a bubosra /kemence/ és onnan nyútottak magasrú. A nagyot ángedéssel megy csak szaporán. Dá azér egy egész ossót ritkán fonunk meg. Inkább két felet hájtunk össze. Nagyon egyenlően és simán kell ám fonni. Ha tul lassan húzzák és tul gyorsan sodorják, akkor sodros a fonal, megmacskásodik, amikor összeángedük, macskát vet. Ilyen hirtelen összekunkorodik. Ha meg túlgyorsan húzzák és keveset pergetnek hozzá, akkor meg laza a fonal. Úgy mondták az előtti asszonyok: hogy aki sodrosat font, oszt mikor mosták a patakon a sodros fonalbú készült vásznat, lerugta a sulykot. Azt mondták rá: az is sodros fonal vót, mer lerugja a sulykot a vászon magárúl. De aki meg gyengén sodorta a fonalat, annak a vászna meg puha lett, olyan mállott, mer elmájadt a laza fonal.

Álszöszösödik, olyan szöszössé válik a szövőszék bordájában, a borda álynasztja a fonalat. Haaaát, az az eszváta nagyon megpróbálja a fonalat. - A csepűvel is van baj elég. Ha bálnehagyják a pozdervát oszt az a fonalba kerül, verébfejes lesz a fonal, mer vannak bálné azok a .. azok a butyakok, igen, olyan butyakos a fonal. Megtörtént ám, hogy egyik lány odaszólt, a másiknak, hogy: "nám szép egyenest fonsz, mert butyakos, maj kitöri a bordafogat, meglátod.." Ki is tolja az ilyen fonal a bordafogat.

Hogy melyik kezem fáradt jobban a fonással? - Hát inkább ez a bal. Mer mindeég így kellett tartani felfele. Hát még az ujjunk.. azok a pozdervások táljesen kisebezték. Ki biony, olyan fehér vót az ujjunk. Mer nyálaztuk mindeég, oszt kiette a fonal azt az ujjunkot. Fájdalmas vót biony, olyan érzékeny vót. Nagyon sokat fontunk ezelőtt, muszáj-bú is kellett fonni, meg meg is szoktuk. Azt monták, aki nám fon, az nám iparkodik, a becsületet meg a vászonstafirung-gal mérték.....

Vigh Mihályné, 71 éves, Bogács, 1960.

Nincs má fonóház, dá még fonnal nálunk. Én is fonok még. Hát a tinocsál kázdük? Nám. A szöszszál. Olyan bábuink vannak, hogy káttő huzza szét. Mikor szét szakad, balkézvel felemelük, jobbal tépésekbe tépük. Ezt az ágyzatot rácsavaruk a guzsalyfőre. Mint a rongyot. Akkor le-kötük a guzsalysszalagval. Ami így a guzsalyfőrá kárú, az a csepű. Még a szöszbü is csepű lesz ilyenkor.

Hát az üres ossóval hogy kázdük? Megnyálazuk az ossó veégit és belepedrük. Így szoktuk biztatni: "Ragadj bálá faszi!" "Ragadj bálá Laci.." ..ahhahh. h.h.h. hh. /nevet/. Így biztosan rácsavarodik. Most még álőször közál van az ossó a szöszhő. A balkéz lassan huzza a csepűt, a jobbkez meg pedri az ossót. Az álsó nyútás után le kell venni az ossó hágyirú a fonalat, és rá kell tákárnyi az ossó karikája mellé.

Utána a fonalval az ossó hágyirá csombókot vetünk. Körömhurkot csinálunk így /mutatja/: megfordítjuk a fonalat a nagyújj körmin, majd akkor ravetjük az ossó végirá és jól megszorítjuk, hogy le ne essen az ossó a fonalru. Mer amikor náház vót, le-leesett, karult nagyokat. A lágények meg felvették. Nám adták vissza csak fizetésé, ennyi meg annyi pár csóké, öt pár csóké, tíz pár csóké. A második nyútástú mán gyorsabban forgatuk az ossót, a jobbkez most má pencergeti. Ha má körömhurokval nyútunk, rá kell csapogatnyi a fonalat az ossóra. A balkéz két ujjára, a mutatóujjra, meg a nevetlen ujja felhálózzuk, hogy keresztü-kasú menjen, hogy össze ne gomollyon, majd

utána lecsapuk az ossóra és rátakárjuk. Mikor lecsapuk, a fonál suhint, tüszköl, még a nyálat is csapja ki. Ugy is mondtuk, hogy rásuhintottuk. Azér kell csapogatnyi, hogy jó feszes legyen a fonál, hogy össze ne zavarodjon. Mer ha csavargós vót az ossón, nám lehetett motollálnyi. Osszemacskásodott. Meg nagyon puhán ment az ossóra. Azt szokta mondanyi egyik lány a másiknak: "Tapind meg a tökömet... h. hh.h. h.h... /nevet/ - hü, dá hugyozhatnékja van a száratódnak... öh.h.h. h.h. /nevet/, - most meg piskálnyi... h.h. h.h.h. /nevet/, hát így vót, igaz a.. hát nagy parasztság vót, az igaz...
Lehet osztan nagyot nyútanyi. Álengedük az ossót, ha má náház akkor csak a körömhurok tartja, a jobb nagyujjunk meg a fonalat támasztja fel, az ossó meg csak pereg a levegőben és magátú sodorja a fonalat, a balkez meg huzza, eresztí. Ez a nagy-nyútás, van ez két méteres is.

Ugy ügyelünk, hogy az ossó a közápin domborodjon, a hegyi felé karcsu legyek. Ez a nyakas ossó. Mint a nyakas körte, olyan, ez a legszebb. Mikor a legények átvettek, vagyis álkapták a lányok kezibü, még bálá is haraptak, hogy jó káményn van-e rátekerve a fonál. Mer ha nám, kiszaladtak vele és felmotollálták a kapura. A lányok akkor haragudtak, veszekedtek, dá hiába, kámény ossókat kellett ám fonnyi.

A csepürá kellett letjobban vigyáznyi. Rágtuk, rágtuk ám, a pozdervát össze-visszarágtuk. Ha pozderva kárút a csepübá, és nám rágták ki, csimbok kárút a fonalba. Azt szokták mondanyi a lányok egymásnak: "De verebfejes a fonalod.." Nnno, evvel nám érdemes fonatnyi, mer csimbókos, verekfejes fonalat fon.."
Ha meg a szöszt fonták és tulsodorták, arra azt mondták, hogy varrós fonalat fon. Meggöndörödött. Konnyen ál is szakadt. Szídták: "Micsinász te lány? macskanadrágot fonsz?" Sodratlan is vót némelyiknek. Hosszut huzott és sodratlanul hagyta.. Az ilyen fonál szűnyoglábú vót. Olyan vékony vót, akar a szűnyog lába. Az nám jól ment a szövőszéken a bordába se. A borda ál-csegézi a nám jól fonott, szűnyoglábú fonalat. En most má fas san fonok. Dá fiatal korombá sokat kellett ém. A fonás neke mind a két kezemet egyfurmán fárasztotta. A balkéz azér fárad, mer mindeég felfelé áll, ámáz pedig, a jobb meg azér, mer náház az ossó. Törte fel az ujjunkot. A balkéz ujját meg a nyál meg a sodrás kisebezte. A szánk szeeli meg kipállott. Dá azér csak huztuk, huztuk.. Ki csináta vóna hályettünk?..

Hernádvölgy.

Dudás Lajosné, 42 éves. Hernádnémeti-Bőcs, 1962.

Nemcsak szöszt, ha csepüt is fontunk. Most is elévesszük, bár keves a kenderünk. Jánykoromba' sokat fontam. Még versenyeztünk is. Mer igyekezni kellett ám, hogy legyen staférung. Ugy szoritottuk egymást, hogy "hallod-e? még a tavaszi madár is azt fujja: kicsidor, kicsidor, szóttél-fontál, van is, de ha nem szóttél, nem fontál, kimpics.."

Mikor gerebenyezőnk, szép nagy ikerbábút csinálunk. Két feje van. A csepüt meg má akkor meg szoktuk tépni, ágyazni, amikor gongyolába rakjuk. A szöszt a fonóházban ágyasztuk mindig.

Ágyazni úgy szoktuk, hogy szálanként szedjük széjjel, szép simán, hogy ne csomókásan legyen. Vót úgy, hogy a szöszt se a fonóházban ágyasztuk, ha nagy ikerbábunk vót. Annyi érzés vót bennünk, hogy ne ott ágyazzunk, mer még az is porzik. Először a bábút kettéválasztjuk, utána kezdünk ágyazni. Széthuzzuk, a két végét a balkézbe összetesszük. Megfogi az ember a balkézrel és felemeli, a másikkal tépegeti, ide-e, lefele /mutatja/, a szösz alját. Sima legyen a szösz szála, ne kásmolódjon /kuszálódjon/, mer akkor gyükemlős, meggyükemlik a guzsalyon úgy-i, megakad, ha húzik. Az eltépegetett azöszbe belecsavarjuk a guzsalyot. Ami így rákerül, az egy guzsoly kender.

No most, mikor az orsó még üres, a hegyit megnyálazzuk egy kicsit a szánkkal, beletartjuk egy kicsit úgy-i, kicsit belenyomjuk az orsót a szöszbe, aztán rápencerijjük vagyis megsodri az ember az orsót, hogy a szösz végi rásondorodjon. Ez má a fonal eleje. Ha nem akart beleragadni, heeej, akkor azzal bíztattuk, hogy: "faszka, ragadj bele" hhhhahhhahh.hha.. /nevet/ "ha nem ragadsz, maj kimaradsz.." hhhehhhhh.. ehheh ...h.h.h... /nevet/ de azért csak beleragadt.

Most má lehetett húzni a balkézrel és sodorintani a jobbal. Má mikor az elsőt nyutottuk, a fonal végét levettük, majd osztan rácsavartuk a fonalat az orsó karikájához közel, a végét meg fel a hegyire.

Mikor megint húzunk, akkor csak egy csimbókot, hurkot hajintunk rá, és má megyn is könnyen. A hurok fogja az orsót, hogy le ne essék. Hogy készül ez a hurok? Hát rácsavarjuk a mutató ujjunkra a fonalat, és az orsó

hegyit alája öltjük. Kész a csimbók, csak meg kell húzni feszesre. Van, aki nem tesz rá csimbókot, de az csak rövidet nyút. Akkor a kezibü nem engedi ki az orsót, mer leesik. A legények ezt szokták lesni. Ha felkapik, a jányak csókkal kell kiváltani. Micsináltunk? Ha nem akartuk így, csimbókot hármat is hajintottunk az orsóhegyre, hogy el ne essen az orsó.

Mikor má a második nyútás után haladtunk, innen kezdve fel kellett szedni a fonalat a balkezünkre. Ugy mondtuk, hogy felmotolláljuk. Ide tessék nézni! /Mutatja egy darab fonalon/: a szösztü elindul a kezünk a fonalon, a gyűrűs újra meg a mutató újra tekerjük, így a, keresztbe, ellenkezőleg. - Ha ez megvan, a jobbkézzel orsóstul rántunk rajta, vagyis ráverünk. Akkorát pendül a fonal, akár a húr. A sok nyál meg csak úgy repül belőle. Mer úgy-i nyálazni kell a fonalat állandóan, hogy jól összesondorodjon. Szaporítani kellett ám a nyálát. Egyik hozta az iborkát savanyítva, a másik egy tál savanyított káposztát, vót aki hozott céklát meg ecetes répát. Ezeket használtuk, eszegettük aztán. - A ráverés arra is jó, hogy az orsóra keményen csavarjuk rá a fonalat. Van, aki csak amúgy ereszti /nem motollálja fel és nem veri rá/, annak lágý az orsó, oszt lepattogzik, egymásba vágódik a fonal. Ha osztán lebomlik az orsórul, visszahajintódik, csakúgy szuszorog. Haaaaj, akkor úgy szoktuk mondani: "no te jány, hűgyozhatna a szeretőd, hallod-e?" h.h.h.. h.h. /nevet/. Egyszer a felmotollálás után kettőt-hármat is rántunk a jobbkézzel a fonalon, mer csak apródon engedi a balkéz a rámotollált fonalat. Így hát szaporodik az orsón a fonal. Mikor meg má telik az orsó, mindig nehezebb. Ekkor úgy szoktuk, hogy szálfonalt fonunk. Nagyot senderítünk az orsón a két tenyerünkkel, előkjük magunktul az orsót, az mag forog magátul, a maga súlyátul, mi meg a jobbkézzel csak a szálat tartjuk, a ballal meg húzzuk a szösz. Így tudunk nagyot nyútani.

Néha esik egy kis hiba is. - Ha lassan ereszti és tulgyorsan sodri az ember, a szöszfonal megmacskásodik, úgy is mondjuk, hogy orsóhegyes, hát biony, nem jó a sodrással sietni, én is olyan sodrosan tudok fonni, hogy könnyen orsóhegyesre menne, ha hagynám. Az orsóhegyes esetleg elpattan, ha meghúzik. Az illet elköti. - Ha meg lassan sodri az ember, megin baj, akkor meg csepüsnek marad a fonal. Nagy hiba, ha az ilyen fonal bekerül a szövőszékbe, mer a bordája elfosztí.

A csepüt nehéz fonni. Szakad is hamar, meg van benne pozdornya mindig valahány. Ha bennemaradt a pozdornya, csúnya vót a fonal. Aki ugy font, arra rászóltak: "Hű, de nagy vereb-fejek vannak benne.." mer hát nem igazgatta el, hogy egyenes legyen a fonala. Sokat kellett ám a csepüt rágni, hogy vereb-fej ne legyen.

Hogy melyik kezünk bánta jobban a fonást? Hát az orsós kezünk fáradt inkább. Persze, a jobbkéz, mer nagy orsót pincergettünk vele.

Fürjész Károlyné, 64 éves, Hernádszurok, 1961.

Az a kender... nagyon sok öreg elnyomorodott miatta. A fonás se vót könnyű. Mit nyeltünk a kenderportúl! Az ártott nekem is nagyon. A kezünk meg.. a sodró kezünk, ez a bal, igen fájt. Sohse vót bőr az ujjunkon, jaj, hogy elsodorta a fonál, meg a nyálazás. Az orsós kéz, ez a jobb kéz, ne, ez meg kiáll, kiáll tüle. Ha nehezül az orsó a sok fonaltul, azt tartani kell. Azt nem tudjuk ám mindig tartani. En tizenégyéves koromra tanultam meg jól a fonást. Édesanyámtól. Nagyon szépen tudott fonni. Úgy jártak az ujjai a fonáson, mint a cigánnak a hegedűhúron. En először csak egy fadarabon tanultam tüle. A guzsoly csak egy hosszú bocfa /bodza/ vót. Bocfából vót csinálva. Mikor rimádkodtam az édesapámnak, hogy menjen, hozzon nekem guzsolyt, hozott is bocfát, megfaragta, talpat ütött bele. E vót a botguzsoly. No most elmondom a fonást.

Vesszük a bábut, kiütjük, kétfele húzzuk. Két tiloló marok van benne. És akkor felágyazzuk, lapos deszkára tesszük, a guzsolyfőre rátekerjük, és harasztzsinórral lekötjük. Mentül szebben, díszesebben szerették kötni a lányok. De szépen kellett ám leszoritani. Mer némelyik csak úgy tette a guzsolyfőre, mintha csak ráhánta vóna vasvillával. Vótak, akik csak markot megágyaztak és csak úgy tették rá félódalasnak. Az csunya vót.- Meg kellett fogni balkézbe, felemelni és jobbal úgy széttépázni tépésekbe. Ez az ágyazás. Ha ez a guzsolyfőre kerül, úgy hívjuk, hogy göngyöleg. Ágyazás nélkül nem tudnánk fonni. Hogy lehetne nyútani belüle? A szösz össze vóna kócsosodva, egy csomóba huznánk ki. Az ágyazással szép simán fut a szál.

Ragasztással kezdjük rá. Vesszük az üres orsót, megnyálazzuk, hozzátapasztjuk a szösz aljához, a seggihő, aztán pederjük. A balkéz húzza, a jobb kéz peder, vagyis lassan perget. Mikor megvan ez az első nyútás, levesszük az orsó hegyiről és rátekerjük a fonalat az orsóra, a karikához közel. Ezután sugorgatjuk, vagyis gyön a sugorgás. Hogy ez mi? Hát mikor már feltekertük a karikáig, akkor az orsó szarán csigavonalban körülsugorgattuk a fonalat és egy hurkot tettünk rá, vagyis egy kócsocskat vetettünk vele az orsó hegyire, és most má bátrabban ment a fonás tovább. Kócsocska nélkül is fontak, de hosszú szálát így nem lehetett nyútani, mer a nélkül leesett vóna az orsó.

Mikor jó hosszúra nyúlt a fonál, felszedjük az ujjainkra, kettőre, a balkéz mutató meg gyűrős ujjára, mintha úgy motollálnánk, mindig keresztbe csavargatjuk. Innen rápöndörítjük az orsóra, rábrigetjük. Megrángatjuk az orsós kezünkkel. Mikor a fonál lefoszlik a balkézről, olyan szépen bríg, hogy csak. Olyan jó hallani. Még abban is versenyeztünk, ki tud nagyobb brígetni. Hát a nyálat

is kicsapta ilyenkor a fonal. Hogy miért kell rábrígetni? Azér, hogy feszes legyen a fonal. Máskülönben lefoszlik az orsórul, összebomlik, kárba megyen. A motelláláskor mit tudunk vele csinálni? Csak nyirkálni meg tódozni kell. Mer hol van a vége? Nem találjuk a végét.

Hanem mikor már szaporodik a fonal az orsón, és mindig nehezebb, akkor lehet szép nagyot nyútani. Az asszonyok két tenyerükkel megpördítik az orsót. Milyen szép ez! Gyönyörű szép ez. Az orsó jaj de szépen forog, jáccik a földön. A fonalat tartjuk má akkor, a nagyujj meg a mutató ujj töviben vezetjük.

Az egész orsót egyfolytába nehéz megfonni. Az tudta jó keményen rápödrönni a fonalat, aki felfelé tartotta az orsót, karikájával. Mutogattuk egymásnak, milyen szép szálakat fontunk. Meg milyen orsókat! Igen szépen tudták sokan. Olyan vót az orsó, akár egy szép körte. Olyan nyakas, egészen az orsó nyakáig, a fonal meg se tudott mozdulni rajta, olyan szépen, keményen rátette. Nagyon megkíméltük a kendert, nagyon sok baj vót vele, de vótak asszonyok, akik nagyon sokat eldobáltak belüle. Az ilyen nagyon megítélték, azt "hancsuk"-nak hitták. Mindig megszólták: pocsékolja a kendert, a "veres Hancsu"-nak fon. Hogy mi ez? A tüzet szokták veres Hancsu-nak hívni, veres Annusnak, teccik érteni? Azér, mer a sok eldobott szősz a tüzre került. Kerütközött más hiba is. Aki túl erősen pörgetett és gyengébben húzott, a fonala nagyon besodródott, sugorgós, gyűrűs vót. Nehez vót kijavítani, mer ha a vízbe került, úgy összeugrott, hogy az egész rövidke vót, meg mikor a csórlésre került a sor, akkor szakadt. Ha pedig erősen húzták és gyengén sodorták, akkor a fonal csepűs lett, megcsepűsödött, széjjelmállott. A bordán széjjelnyáljadt. Úgy javítottuk az ilyen csepűset, hogy főztünk kenőt neki. Vízet főztünk, tettünk bele zsírt, szappant, még petróleumot is tettünk bele, hogy ne fogja össze egymást. Olyan habarást csinátunk neki. A csepűs fonalat ezzel kentük meg. Mer ha nem, a szövőszéken a borda felfosztotta. Csúnya lett a vászony. Nem boldogult vele senki. Szakadt. Vót a csepűnek is hibája. Az csombókos vót. A csombókosan húzott fonatra azt mondtuk, hogy verebfejes, úgy is szoktuk rá mondani, hogy orsóhegyes.

A szép sima, nem rugós vászony vót a jó. Amire azt szoktuk mondani, olyan szép sima, akár a level. Lehet rá írni.

Abauj-zempléni Hegyköz.

Szücs Kálmánné, 59 éves, Pálháza.

Mi már tíz éves kortul csapatolni jártunk, jányok vótunk nyócan-tizen, fontunk, külön jányok, de azér mőntünk az anyánkkal is. Ha jányos fonó vót, hajja, csinátunk nagy csapatolást. A padlást is a földre állítottuk. Nem vót a rossz dolog, nevezetős vót a fonó, nagy mulatással járt. Nekünk az épőn olyan vót, mint mikor most moziba mőnnek, vagy leülnek a rádió mellé, oszt hallgatnak vagy táncolnak. Tartott a mese, a nóta úgy télidő alatt a végtelenségig. Elteltek a téli esték, hát olyan jóleső érzés vót. A fonóban névnapot is tartottunk. Különben akkor lőtt mőg a végzés. Este tizig fontunk.

Hogy mikor kezdtük a guzslyot? Má amikor iskolába járt a kisjány, má akkor ragaszkodott a fonásho. A gyerek má vőtte el az anyjátul a guzslyot. Leste, mikor tőszí le az anyja, ráült és font. Igaz, hogy elrontotta. "No kisjányom, fontál bele hurkát" - így mondta az anyja, ha mőglátta. De azér elsződte, felgombolyította a hurkás fonalat, vitte a vizimalomho, a Bőzsára, a zsípő, /zsilip/, beledobta a malom kerekibe, és mondta: "Ilyen gyorsan pörögjön a Bőzsike vagy Juliska kezibe az arsó, mint a malom kereke, ahogy forog. - Így biztatott anyánk: "Fonjátok csak ügyesen, iparkodjatok, mer köll a staférung! Tuggyátok, a cinke is azt mondi: csicsidor, csicsidor, kimpics, nem fontál, ki van a kimpics."

A mi falunkba nem vót egy ház, ahol jány ne font vóna.
No hát hogy is mőgyön?

A csőpüt nem köll mőgágyazni, az má szét van tépegetve, amikor mőgőcsöljük és gőngyőleg-be tesszük. De a szősz mőgágyazzuk. Kétfele huzzuk, úgy, hogy őszszekerül a kis végi a naggyal. Széttépegetjük és lerakjuk egymás után sorba asztalra vagy székre. Papírt tőszünk rá. Utána belecsavarjuk a guzsolypálca tetejét és leköttjük. Ezt az ágyzást most má a guzsolypálca tetején úgy hívjuk, hogy ez egy kötet.

A fonást úgy köll kezdeni ragasztással. Mőgnyalazzuk az üres arsó hegyit. Hát nyálazó köll mindig. Azt mondtuk, hogy nyálazónak mi lősz? Aszú szilva, vagy hordós káposzta. Ezt szoktuk hozni, tányírra kitőnni, hogy mindegyik nyúlhasson érte. No most az arsó hegyit közel tőszük a szőszhő, balkézzel huzzuk ki egy kicsit, az arsó hegyit, a gubancát, odapörgetjük, olyan könnyen

odaragad a szösz, még mondtuk is, hogy "faszka, ragadj bele.." h.h.h. h.h. /nevet/ má akkor pödrődik, rápödrődik a szösz, lassan má van egy szál, egy nyútás. Ezt lehúzzuk az arsó gubancárul, a szálfonalat rácsavarjuk az arsó karikája mellé, és amikor má fogy, az arsóhegyre csavarjuk, ritkásan csak, úgy csigásan, és egy kapcsoló hurkot rácsapunk. Az csak olyan, mint egy pillanat, hát olyan gyorsan megy má, értjük azt, észre se vesszük, má rácsaptuk, az arsó gubancát meg ráhorgoljuk, úgy körömrül, olyan az, mint egy horgolás. Ez a kapcsoló hurok most má tarti jól a fonalat az arson. Most má a balkéz mindig húzi, húzi, a szösz, a jobbkez meg pörgeti az arst.

Ha mögvan a nyútás mögintén, akkor a balkézre föl köll csavarni a fonalat. Nálunk egz úgy mondik, hogy fölmotollálík. Így ni /mutatja/, a nagyujj és a kisujj között, mintha mindig csak nyócasokat csinálnánk. Szép ez, má az embörnek a keze is rájár. Utána következik az arsóra csavarás. A jobbkez a fonalat az arsóval mögrángati, a balkéz meg engedi. A fonal meg olyan szépen bring, pöng, akar a hegedün a húr. Az arsó szárára a jobb kezünk ujjaival csavarjuk a fonalat. Keményen. Ez azér köll, hogy a fonal össze ne bomoljon, mer az nem jó, nem tudnánk motollálni. Leszárad a fonal, kárbamögyön, bevágódik. Má amikor annyira telik az arsó, hogy nehezül, má öleg csak pördíteni rajta. Mi csak a jobb kézzel pördítettünk, utána elengedtük az arst, akkor csak a fonal szálát tartottuk és amikor födét ért az arsó, fölcsavartuk mögintén újra motollálással, és rácsavarással.

A java szöszbül fontunk egy este az arsóra, má néztük, hogy telik. Mi mindig telifontuk. Itt nem vót hajtott arsó. Az vót a legügyesebb, aki olyan arst font, mint egy választási malac. Az is szép vót, aki olyan körtés, olyan nyakaszt tudott fonni.

Az az ügyes, aki egyenlően húzi a fonalat meg pörgeti az arst. Ugy köll sodorni, ahogy húzzuk. Ha túlsodri az embör, akkor a fonal összezsugorodik, arsóhegyes, vagyis kulcsocskás, úgy is mondik, hogy klucskás. Amikor mögnéztük egymásét, mondtuk, : "jaj, ez igen kulcsocskás, arsóhegyes.." - hát hogy is javítottuk? hát jól mög köllött huzni a fonalat, hogy huzódjon a sodros részi. Sokszor elpatlant az ilyen. - Ha meg sodratlan marad a fonal, akkor meg elszöszösödik, a borda a szövöszéken fölhasogati. Javítjuk kenőccel. Ciberét főzünk neki. Belehabarunk a vízbe zsirt, szappant, lisztet, hogy jó sürön mögsimuljon. A szövöszéken jól odafogi a szálát a kenőc, de meg széjjel is simíti. Ha meg a csüben benne hagyik a gombócot, vagy a pezdernyát, annak azt szoktuk mondani: "Jaj, de verebfejeset fontál.. a veres Hancsuknak fontad.." Mer a tűz a veres Hancsuk, abba jó mán a verebfejes, csak bele kell dobni, hogy égjen mög.

Ha meg fonás közbe elszakad a fonal, a maradékot rácsapik a guzsoly legtetejére, az csak a szösz tetején mögakad, az nem esik le onnan, a szösz aljából köll folytatni a fonást, összesodorni a tépett szállal, a tépett végivel, de csak vékonyan, mer ebbe a béknyasba sodrik bele a maradékot, és az lassan legyön a szösz tetejéről, úgy belefonódik a fonalba és így nem vesz kárba.

Hát csak sok munka vót a fonással mindig. Meg ártott is egy kicsit. Az ujjat kisodri, ha mélyen beleakad a fonal. Hogy mivel gyógyítik? Hát egy kis zsirral, vagy hagymás csirizzel. De legtöbbször csak hagyjuk. Néhány napig nem fonunk. Aztán beforr magátul.

Sokszor meg unalmas vót. Élfélig csak ülni azon a guzslyon mindig. Vót, aki elaludt rajta. Annak beszóztuk a fonalát. Amikor felébredt és font tovább, hát köpködhetett. Persze, egyszer az egyik, egyszer a másik járta mög.

No de azér nem bánnám, ha möginten vóna kenderöm, hogy fonhatnék annyit, mint régön.

— .. — .. —

Bodrogköz.

Sánta Józsefné, 54 éves, Karcsa, 1962.

Nem vaót olyan jány soha nálunk, aki nem font vaóna. Meég szígyenletibe se. Hát ugy-é, hotta napjáig kellett itt fonni minden asszonynak. Meg is nízte a fiu, hogy tud-é jól fonni a jány, hogy tarti az órsót a kezibe? Azt mondtá: nekem nem kell olyan feleségül, aki nem tud fonni, szüni. Hát a minek? Mihe kezdjek avval? Minek az? A jányok meg versenyeztek, dicsekedett egyik a másiknak.. "mán te hány pászmát fontál? mer nekem ennyi meg ennyi van." A másik meg törekedett. Szígyelte vaóna ha ű nem fon annyit. Meég a pacsirta is így mondi tavaszkor: .. nagypinteken: "nem fontál, nem fontál, kin a kimpics.." h.h.h. eh.h.h.h. /nevet/ Teccik érteni? Hát ugy-é, annak a fonásnak haladnia kell, ugy-é, meleg segg kell a guzsolyra, mer ha csak felkapi a guzslyot és belekap egy kicsit, az nem jó fonal., Hát milyen fonal az? Belekap egy kicsit és akkor meginten otthagyi, akkor nem csinálódik magatú. Itten bele vaót nevelve a jányba pici korátú, hogy fonjon. Három-nígy éves, má akkor az órsót adta az ember a kezibe, hiába vaót kicsike, látta túlünk, hát csináta. Most is akad kisjány a guzsoly körü. Má kilenc-tíz éves korában a szöszt is babrálgati. Szoktjuk biztatgatni: "Ugy-é kis jányom, má tucc fonni macskanadrágot.." Így biztatgattuk. De má tizenként éves kortú minden jány. tudott fonni.

Nálunk régtül vaót fonóház is. Ott méláztunk, táncoltunk, danoltunk, nekünk ez vaót az állandó téli mulatság. Az órsót elejtette a jány, a fiu meg felkapta. Meg sokszor a jány is ugy akarta, mer mindennek ott ült a szeretője a közeltibe, hát ű ugy igyekezett, hogy felkapi, hogy csókér adná ki. Ugy télidőn, kaptuk a guzslyot és leültünk rá. A sok asszony fonta, nyálazta, csavarta a kenderszöszt meg az apraját. Mécsesnél, ott pislogott nekik. Meg úgy is vót, tessék meghidni, úgy ült a dikóján és hódvilágnál is font az asszony. Úgyes munka. Szeép a, úgyes a.

A szöszt előbb megágyazzuk. Széthúzgáljuk, lerakjuk az asztalra, tépetekben. Ugy egymásra rakjuk hosszába'. A tépeteket most má együtt ágyás-nak hívjuk. Az ágyásba belegöm-böritjük a guzsoly tetejét, az ágyást megkötjük, és ez egy felkötet.- Ágyazás kell a fonalho. Anélkül gyünne minden csomóstul együtt, azér kell az ágyazás, hogy szálanként húzzuk.

Most üres órsóval ugy kezdjük meg, hogy balkézzel belenyulunk a felkötetnek az aljába, a seggibe, no most jobb kézben az órsó, arra ragaztunk. Rápincergetjük a szösze, még vadnak, akik biztatik is "faszka ragadj, ki ne maradj".. h.h.h.h.h.h.h.h.h.h.h. /nevet/ az órsóval meg csavari is a jobb-

kéz mindig fel, pincergeti, pinceríti. Majd levesszük a veégit és feltekerjük az órsó karikájához közel, így büvön /bóven/ legyen rajta. A hegyi felé, a bütyühöz /bütyökhöz/ má csak veéknyacsán kell tekerni. Vadnak, akik görcsöt löknek az órsó bütyüjére, azért, hogy a fonal jól tartson. Sokan vadnak, akik meg se figyelik, észre se veszik, má rá is lökték az órsóra. Ugy vagyok én is. Mondik is nekem sokan: "hogya tudtál olyan hamar görcsöt lökni rá?" Hát magam se tudom, csak úgy rájár az ujjam. Így la! /mutatja/ - a körmömön elkanyarítok egy hurkot és má rá is löktem a bütyüre. Van, aki a második eresztés /nyújtás/ után felhálózi, ujjaszedi a fonalat és úgy tekeri rá az órsóra, de én meg a legtöbben, nem így csináljuk. Csak amikor nyugtunk, kihuzzuk a fonalat olyan hosszura, mint a karunk. Akkor a balkezünkkel feltoljuk a fonalat a szöszbe, a jobbkézzel meg reccsentünk egyet. Megreccsentjük a fonalat. Vagyis a jobbkez nagyujjával meg a mutatóval erősen megfogjuk az órsót és a csuklónkat jobbra erősen kivágjuk. Ezzel megtudjuk, milyen erős a szál, amit húztunk. Most má bátran tekerhetjük az órsóra, vagyis a jobbkézzel feszesen csavarjuk az órsót, akkor a fonal jó keményen rátekeredik az órsó szára. Jó keményen kell a! Mer ha puhán van, akkor megduzzad és leömlik rula. Az egyik fonal alávágódik a másiknak. Azt szoktuk mondani; "no reccsentsünk egyet, ugy tudjuk, hogy nem szakad-e el?" Vadnak sokan, akik nem tudnak nagyot nyugtani. Az órsót két tenyérrel megpincergetik, elengedik, ha már bővön van rajta fonal, a fonalat meg az ujjon tartik. Ugy meg az órsó, hempergőzik, forogati magamagát. Sok fonal tekeredik így rá. Szaporán telik. Ha szakad a fonal, sokat leesik az órsó. "Esküdőzik, nem akari, hogy teli legyen." Elesik amugy is, az ember ujjaközt elcsuszlik az órsó, leesik a födre. Ezt szokták ellesni a legények, felkapták az órsót és csak csóké adták vissza.

Hát hogy szoktuk-e áthajtani egyik félórsót a másikra? Igen. Ezt mi tekert órsónak hívjuk. A balkezünkkel megfogjuk a karikáját, a bütyüt a mellünkhöz nyomjuk, erre tekerjük rá a másik órsó fonalat végig.

Az a jó fonó, aki szép egyenlően tud fonni. Ha túlsodrik a fonalat, összeguzsorodik, összemacskálódik, ott az el is azakad. - Ha meg sodratlan a fonal, szálat vadnak, kiszöszösödik, berzékes. A guzsoros fonalat úgy javítik, hogy erősen kihúzik és úgy csavarik rá az órsóra. A berzékesnek, annak a szálamnak meg kenőcsöt adunk. Mikor szűjjük, kenőccsel kenegetjük. Kukoricalisztet megfőzünk, oszt abból. - Az aprósösz a legrosszabb fonni. Azt mindig rágni kell. Ki kell rágni belülre a csepűt meg a görcsöt, mert a görcsös fonal kiüti a bordafogat, ha szűjjünk.

Bizom, sokat kellett fonnunk, hogy mindenünk legyen. A háta szakad már össze az embernek a sok üléstől. Nincs hova megvessük a hátunkat. Elfélig is fent vótunk. Akit elnyomott az álom, az megjárta. Erős paprikát dugtunk a szöszibe. Elkezdett prüsszkölni tülle, akar a lú. Meg vaót ugy, hogy felijesztették. "Megálljatok, maj felkél mingyá..." Fedőt vettek elé és ráváltak vaskanállal. Oszt akkor olyan ügyesen felugrott..

Hogy fájt-é a fonás? Tessék meghidni, vaót ugy, hogy kifontam a balkezemet. Uuuügy a... azt a fonalat mindig nyálazni kellett. A cseppü meg az ujjat kisodri. A bürt le-huzza rulla. Hát van ugy néha, hogy vér níz ki az ujjambul, annyira kisodri. Vadnak olyanok, akiknek ki is gyülik az ujjuk, a бүr meg legyün. Az én jobbkezemen meg olyan görcs van az orsótul. ..Hajjaj, nagy munkával megyen az, de az ember bele van élve. Aki meg szegény vaót, az éjjel-nappal font a jaógazdának lisztér, szalonnáér, legyen a gyerekeinek. Bizom, igaza vaót a nótának, hogy ..éccaka font, nappal mosott.. csak olyan énbér vót a szeginnek a fonás, nem vaót a megfizetve..

Hercig Józsefné, 58 éves, Cigánd.

A kanálkába is hogy eljártak a legínyek, ugy meg-níztek minket oldalt, hogy illett e a kezünk a fonásra. Annyi guzsoly összement akkor. Ugy níztek az ablakon, hogy mík jányanak hogy jár a keze. Igaz, vadnak olyanok is, akik csak elhányik, de a többsig odaadással font. Én szerettem ezt a munkát, pedig sokat fárasztott. Hát a jobb kezem fáradt inkább, mer az órsó mindig nehezebbült. Fonni meg az aprószöszt vaót nehez. Különbén mink is siettünk a fonással, hogy idejiben meglegyen. Mer már az eszvétára száll a madár tavaszkor. Az pedig nagy szígyen.

Én má tiz éves koromba' tudtam fonni. Anyám mindig mondta: tanujj, mer akkor mikor fogod magad kistaférozni? Ha nem vaót ugy megfonva, ahogy kellett, má mondta: sodorjam meg jobban, mer elmászik széjjel. De azir én is sokszor hurkást fontam. Avval vigasztalt anyám, hogy nem baj, meég mindig jaó macskanadrágnak. Hát hogy is fonjunk?

Ágyalni csak a jaószöszit kell. Az apraját, a gongyolaszöszit má akkor széjjelhuzzuk, amikor gongyolába tesszük el. Elég vaót csak féloldalt felkötni a guzsolyra. A jaószöszit, a fejit, kibontjuk a fonatbul, elébb széthuzzuk ketté, a veégeket balkézbe vesszük, felemeljük, jobb kézzel meg tépegetjük, huzzuk tépetekben. A tépeteket egymásra rakjuk asztalon vagy szíken. Igy van egy ágyás. Ebbe az ágyásba a guzsoly fejit belecsavarjuk és leszorítjuk a guzsoly madzaggal. Ezt a porciót mondjuk mi kötetnek, vagy felkötetnek. - Hát ugy-é, az'ágyazás kell a fonásho, hogy a szálak simán fussanak, igyenesen gyűjjenek, ne huzódjanak össze, máskülönbén összecsomókásodnának, tehát mindig a jobb munkáját keressük.

Ugy kezdjük az üres órsóval, hogy előbb ráragasz-
tunk. Ráragasztjuk a szöszöt az órsó hegyire. Kihuzunk egy
kicsit a szöszből, megnyálazzuk az órsó büttykit, bele-
pödörjük a szöszbe. Most má a balkézszel huzunk, a jobbal
pödrünk. Es tovább, tovább. Ugy nyulik, szaporodik. És
meg a fogunkkal is hozzányulunk, elegyengetni, hogy
szípen gyűjön, simára. Ha görcsös, cseppös a szösz, meg-
rágjuk, kézzel széthuzzuk. Sokan elhanyagatják, de én nem
szerettem, inkább eligazgattam, hogy több fonalam marad-
jon. De ha valaki elhagyi, a felit elgóri, a fődrül nem
veszi má fel senki.

Az első nyútás után levesszük a fonalat az órsó
büttykirül, és rácsavarjuk ahol a karika van, oda az aljá-
ra. Utána hurkot vetünk a fonalbul az órsó büttykire,
hogy jóll tartson. Így má bátrabban huzhatunk a bal ke-
zünkkel, meg sodrunk, a jobbal pedig pincergetjük az
órsót.

A második huzás után vadnak, akik felhálózik
a fonalat. A balkéz ujjaira rászedik csinosan, ke-
resztbe. Felhálózik. Onnan szokták a fonalat rásuhin-
tani, ráverni az órsóra. Csakugy suhint nekik a fonál.
Én nem így szerettem. Én puhán, szeép hálósan fontam
rá az órsóra, megsemm bomlott le. Én tehát a nyútás
után mingyá rácsavartam az órsóra és megénten úgy
fontam tovább. Szaporodott az olyan gyöngyen, hogy ál-
momba is tudtam valóna úgy fonni.

Mink má szálon nem fontunk. Az öregek szok-
ták még a szálon fonást. Ők szokták eldobni az órsót,
ugy hogy pincergett magátul. De a fonással is vi-
gyázni kell ám. Hogy egyenlően sodródjon a fonál.
Aki tul bepincergette, annak sodrókássá vált a fonala,
nem vaót jó, mer szakadt. Azt ki kellett huzni, vagy
elszakítani és ujontan összekötni. Aki meg gyorsan
huzta és sodratlan hagyta, annak meg berzékes lett a
fonala, teccik tudni, olyan laza, olyan szálas. Az
eszvátán a borda az ilyen berzékes fonalat elnyíri.
Azér szoktuk kenegetni kenővel, vagyis forró vízben
főtt kukoricaliszttel. Így javítik, de az ilyen fonál-
bul gyenge a vászon. Én arra vigyáztam, hogy berzé-
kes ne legyen a fonál. Az én vásznaim az első Cigán-
don. Olyanok, akár a level. Akár írni is lehetne
rágjuk.

=====

Taktaköz.

Németh Bertalanné, 58 éves, Csobaj, 1961.

Egészen nagy orsókkal fonunk. Egészen domborus-ra, amilyen hosszú az orsó szára. Ugy dicsírjük a szeép domborúsát: olyan, akár egy kis malac, éppen olyan, mint egy választási malac. Gyönyörű nagy bábuszöszünk van. Szeépségesen meg szoktuk ágyazni a fonás előtt. Ketté huz-zuk, a végeket összefogjuk, balkézszel felemeljük, alul meg a jobb-kézszel teépázzuk. Mindig teépázzuk, amíg csak tart. Egy-másra rakjuk a teépeteket, az asztalon vagy a lúdán hosszában, sorba, ez az ágyás. Ugy tesszük fel a guzsoly fejire, hogy rácsavarjuk gyengén, nem keményen! Belegön-gyöljük a guzsoly fejit. Utána a szöszkötő madzaggal le-kötjük. Ami így rákötődik, az egy göngyöleg. Hát most hogy kezdjünk üres orsóval? A kezdéskor egész közel kell tenni az orsót a szöszhöz, hogy belesündörödjön. Megnyá-lazzuk az orsó hegyit és belesündörítjük a szöszbe. A balkézszel porcióztuk, hogy mennyit sündörítsünk be, mer ugy-i, ha vastagabbra akarjuk, vastagabbat, többet, ha veékonyabbat akarunk, akkor kevesebbet húzunk. A balkézszel kell dolgozni, hogy milyen legyen a fonál. -

Hogy mi az a ragasztás? Hát ez az, amikor az orsó hegyire ragasztom a szöszt vagy a csepüt a nyálazás-sal. Mikor sündörítek rajta a jobb kezemmel az orsón, akkor már ugy eresztem, amilyen fonalat csak akarok. A balkézszel huzom és sodrom, a jobbal most már pödrom az orsót. A szöszszel könnyen megy, de a csepü, jaaaaaj, azt mindig ragasztani kell. Az orsó hegyinél mindeég a csepü marad, hogyha kiszakad is abba a csepüből, akkor hozzá kell ragasztani. Mer görcsös ám a csepü, gyün egy nagy görcs, akkor kihuzzuk, akkor megrágjuk, elrágjuk, hogy ne legyen görcs benne, sokan rágik ám a csepüt, h.h.h. heh.h.h. h.h. azt mondik: "jaj de görcsös, gamócos ez a csepü, a te-remtésit.." Mer az egyik görcsösebb mint a másik. A szála fonál az egyenlő, azt sohase kellett rágni.

No most az első huzás után lehuzzuk a fonalat az orsó hegyiről, rácsavarjuk az orsókarika mellé jóu feszesre, utána a fonalat ráhurkoljuk sz orsó végire. A körmünkön hurkot kanyarítunk a fonalba, aztat ugy tesszük rá, hogy mindig az orsó hegyin fordítunk, bele-billentjük, akkor a fonál ráhurkolódik. Most már a fonál fogi jóul az orsót. Nem esik le - amikor nem esik.. de ha nehezül, gyakran leesik, a legények ilyenkor szokták ellesni, de már akkor csók kell az orsóér, amit felad-nak a fiuk.

Mikor már én olyan hosszúat eresztettem, hogy nekem a kezemhe elég vóut, szeépen én rátettem a kezemre

a fonalat, a balkezemre, három ujra. Az szonyok ugy mondik, hogy felmotollalik, vagy ujjraszedik. Fordítani kell az orsót, utána meg rántani, vagyis felcsapni, rácsapni a fonalat. Többször kell felcsapni, van ugy, hogy háromszor-négyszer is, mikor milyen hosszut tudunk nyutani. De milyen szeépen szól ilyenkor a fonal. Csakugy brüg, aztán hajinti ki magábu a nyálat. Keményen kell ám rácsapni a fonalat az orsóra! Mer ha összebomlik, hát összebomlik.. akkor azt szokták mondani a jánynak: "nono! talán pisilik a szeretőd.." heh.h.h.h. h.h.h /nevet/. Nem jóu ha lebomlik a puhán font fonal, azt nem lehet motollálni. Hanem szoktunk hosszut eresztteni. Eldobjuk az orsót, el a.. Van aki ugy megsündöríti, ily a.. a két tenyérrel /mutatja/, utána eldobi, 'szt ugy forog az orsóu magátú, csakugy csavari magát, 'szt akkor, akkor csak a szálán sodorjuk a fonalat.

En tudok hosszut eresztteni ugy ily, hogy megsenderitem az orsót oszt eldobom, a fonal szálát megkapom, meg ugy is, hogy csak két ujjal megperditem, ugyanugy nem esik le a födre, csak viszi magát a levegőben, nem esik le, mer a hurok rajta van.

Vóut, aki padláson font. Olyan alacsony vóut a ház, hogy még a padlásra is fontak. Kis szeékre álltak és egész a mestergerendáig fontak. Még a padlásig is felnyútotta, aki jóul tudott senderíteni.

Az a jóu fonó, akinek egyenlő a fonala. Ha tulgyorsan sodrik, nem jóu, mer annyira meghurkosodik, összemacskásodik, ezt tudom mondani, hogy nagyon bajos kiegynesíteni. Hát mán azzal nem sokat csinálhattunk, ha vóut, mikor mán annyira hurkos vóut, csak amikor mostuk azt a fonalat, két nyútófavál megfогtuk, oszt csaptuk kifele, hát amit engedett, hát engedett. Ha meg tulgyorsan húzik, és lassan sodrik, akkor meg a szősz laza lesz, szálkás, csepős. Abbu semmi se van, tudom, annyi sokat szűttem-fontam, hogy tudom, semmi se lett belőle. Ha a szűvéskor az ilyen a borda közé kerül, hát ... jaaaaj, jajajajajajaaaaaj, csakugy szakad, ide tessék figyelni, één tudnék errű sokat mesélni, mert één Tiszatardosra szűttem olyanoknak, akik első fonóusok vóutak. Hát szűttem nekik olyat, hogy amikor a lábitóval a szátvát megnyomtam, ment szíjjel az a fonál. A borda elmetshi az ilyet, hiába.. Ez annak vóut a jele, hogy nem vóut megsodorva.. iiigen, igen.. hogy mennyit küszködtünk a megszűvésivel. Ha meg a gerebnyezezéskor a csepűbe pozdornya kerűt, mondtuk, hogy: "ejnye, de csimbókos, vesd ki azt a csimbókot!" Ó, az könnyen kiment. Csak hozzáért az ember, mán kiment. Hogy sikerűt-e egyszerre egy egész orsót fonni? Hát nehezen. Attu függött, milyen vóut a csepű, teccik tudni? Ha bizony rágós vóut, akkor

nehezen telt az orsóú. Inkabb vettünk meég egy orsóút, aztán az egyik felit áttekertük a másikra.

A fonástú nekem inkabb a jobbkarom fáradt, de csak akkor, amikor telik az orsóú. Akkor mán ugy-i inkabb a jobb-kéz dőugozik. Van akinek a balkezit fárasztí inkabb a fonás. A balkéznek mindig járni kell, meg felfele kellett tartani. Hanem a csepü.. azt szidjuk mind. Nagyon köhögteti az öre-geket. Neémelyik nem is tudja fonni. Poros, nagyon poros, az ember alig tudja megfonni.

=====

Tisza-mellék.

Zákány Károlyné, 70 éves, Tiszaluc, 1961.

Avval a fonással én is megküszködtem. Nagyon sok ága-boga vót neki. Sok munkával járt, míg abba a kenderbű fonál lett. Osztt meégis csak garasos munka vót. Annyi jutott belőle egy napra. Mert míg fiatal fótam, fontam bérbe is. Csak egy garast kaptam érte egy napra. De annak a fonásnak osztán haladnia kellett.

Hát a fonást úgy kezdjük, hogy az orsót egész közel kell vinni a guzsolyho. A szöszhő. Rányalazzuk a hegyit a szöszre és egy kicsit megsodorjuk, pencerg-tjük. Ugy mondtuk, hogy beleragasztottam. No most mennyire huzzuk ki a szösz a balkézzel? Hát az attu függött, hogy ment a sodrás. Mer ha közbe nem sodortuk, abba nem lett fonál, szóval aztat jól meg kellett sodorni, érezte, érezte ez a nyútó kéz, meg a másik, az orsós, hogyan kell. A balkéz három ujjával huzzuk, nyutjuk, egyenlítjük, milyen veékony legyen a fonál, a jobbal meg sodorjuk, vagyis az orsót pencergetjük, és akkor a fonál minieég gyün, neveledik. Akkor, amikor veégig ér a kezünk, levesszük a fonalat a ragasztásru és rácsavarjuk az orsóra a karika mellé. No majd ritkásan feltekerjük a hegyire, csombókot teszünk rá és akkor má gyorsabban fonhatunk. A csombókot a jobb kézzel kell vetni. A nagyujj körmén egyet fordítunk a fonalon és úgy vetjük ezt a hurkot az orsó hegyire, hogy ne bomoljon meg. Ez a hurok, ez a csombók tarti az orsót a fonalon. Hanem amikor telik az orsó, olyan jóu gömbölyü kezd lenni, hát olyankor gyün le a csombók, lesimul az, akkor leesik az orsó a fődre. Ilyenkor kapkodták a fiuk és h.h.h. h.h. /nevet/ feladták az orsót, akkor kellett csoukkal kiváltani. - Hát aki jobban vigyázott, nem akarta, hogy leessen az orsó, inkább két csombókot is vetett rá. - No hát amikor a csombókos fonallal megént veégig ér a kezünk, lelökjük a csombókot csak úgy körömmel, és ráverjük a fonalat az orsóra. A balkézünkre három ujjunkra felcsavarjuk, úgy mintha motollálnánk, innen megrántjuk a jobbkézzel, akkor foszlik szeépen le a fonál a balkézrű, olyan szeépen csuttan, hogy csuda, eztán felpödörjük az orsószárra a jobb kéz három ujjával. Ugyes, ügyes munka ez osztán.. meg kell szokni.. ügyes a.. Egyiket rönti az ember, felpödri, akkor megin a másikat. Amikor mind rajta van, megént elkezdjük huzni, az orsót meg söndörgetni.

Aki fonta, abba mind az ösztön benne vót, hogy a fonál mindig egyenlő legyen, egyfurma veékony. De bizony vót olyan is, aki verebfejesre fonta a fonalat. A verebfejes, az a csepűfonál, kibe benne maradt a pozdornya, a szövéske akadalyozta a bordát,

az nem tudott jól működni.- A fonalba ott vótak a görösök, oszt azt mondták: "hu de verebfejesre fontad.." Az ilyen fonál árt a bordának. Eltöri a bordafogat. Bizony, ha valami hiba vót a szöszebe, el kellett igazítani. Széjjelszedtük a csombókot, a görösöket, különösen a csepübet - a kezünkkel, vagy pedig a szájjal. Kellett ám sokszor rágni azt a csepüt, úgy mondtuk: "né csak, ez is régi már a csepüt.." akkor kivettük a csombókot, olyan pozdornyás vót.

Hogy hiba vót-e, ha tulgyorsan húzták a csepüt? Annnyibü vót hiba, hogy akkor a söndörgetésnek is gyorsnak kellett lennie. Hogyha tulsodrott vót, akkor mégmacskásodott az a fonál, ha meg sodratlan maradt, szálkás lett. Ahho már érzés kellett, hogy legyen az jó. Keves vót a söndörgetés, azért lett szálkás a fonál. - A macskás fonallal úgy szoktunk bánni, hogy ha már nagyon meg vót sodródva, hát visszaengedtük a fodrúba, vagyis visszafelé söndörgettük az orsót. Hogy menjen ki a fodra. A szálkás fonalat meg főtt kukoricaliszt-bu készült kenőccsel kentük.

Hogy mi is az a göngyöleg? Hát göngyölegnek hívjuk azt a szöszet, ami fel van a guzsolyra a fejire kötve. Amikor megág azzuk, vagyis eltépegetjük és a tépésekbe bele-göngyöljük a guzsolynak a tetejét. Ha nagy a göngyöleg, több az alja, mert a szálak mindig kigyűnnek, oszt akkor meg a rövidebb szálak ott marannak. Ennek is megvan hát a maga szabájja.. a kisebb göngyölegnek, am t csak egy fél-bábubu agyazunk, kevesebb az alja. Azt jobb fonni.

Mink az orsót nem szoktuk egy f másbü teljesre fonni. Mer a fonál könnyen összebomlott, azt nem vót szabad úgy csinálni, hogy az olyan óriási legyen. Ugy kellett igazítani már a rápödréskor, hogy az orsónak a öször az alja telt meg, azután feljebb megönt úgy engedték, hogy az aljánál szélesebb legyen. Az úgy telt szeépen, ha olyan lett, mint egy tejescsupor, alul szűkebb, középen domboru, felül meg egészen szűk. Vigyázni kellett, nehogy összebomoljon, már ott az orsón. Mer avval baj vót a motolláláskor. Inkább letették, ha kevesebb vót is rajta, vettünk más orsót, félig rafontuk és tekertük arru a letett félorsóra.

Nem mondtam, hogy könnyü munka a fonás.. Azér a kezünk, ha hosszabb ideig hasznátuk, elszibbadt. A hátat is fárasztotta a fonás, mer nem tudtuk a hátunkat megvetetni. A kender meg köhögtetett. Uuugy a.. természetes, természetes, mer az mindig poros. Az olyan természetü, hogy abba mináig benne van a por. Még fonáskor is, sőt szövés-kor is. Pedig már akkorra meg is szapuljuk. És meég akkor is. Olyan poros természetü.

Gajda Imréné, 52 éves, Ároktő, 1960.

"Unomfa" ... mifelénk is így hívták a guzslyot. Kiváltképp aki egyedül font. Biz csak akkor haladt az a fonás, ha rajta ült az ember. Jaj, de unalmas vaót egyedül. De mink sorra jártunk jányok mikor melyik házná. Mingyá vigabban folyt a munka. Mindenki előbb magának font, de azér aki elmaradt, azon segítettünk.

Mink meég a kenderszöszt se ágyasztuk a fonóban, azt meég azelőtt megtettük. Mit tetszik gondolni, milyen pora van annak? Mink mán ugy mentünk fonni, hogy rajta vaót a guzslyon a guzsalykender. Hát hogy is ágyasztunk? Széthuztuk a lovacsát /L. 30. old./, kihuztuk belüle egy bábut, felemeltük a balkezünkbe, a jobbkez ujjával elrázogattuk, hogy hulljon ki a pora, akkor a felvégrű huzgáltuk, teépegettük, a teépéseket egymásra tettük sorjába, e vaót az ágyás. Most a guzsalyfejet belegöngyölítgettük. E vaót a guzsalykender vagy göngyölet. Akkor vettük az üres arst, amikor megnyálaztuk a hegyit, beletartottuk a guzsalykender vagy csepű seggibe, oda alulra ahun kiszélesedik, otán meg amikor pedertük, a kender ráragadt. Természetes, hogy beleragadt az arstó hegyi a kenderbe. Meg amikor tanított anyánk, ő maga így biztatott minket: "Mondjad csak kisjányom: faszka, ragadj bele!"... ühhh. hhh.h.h. /nevet/, így mondtuk no, mán így szoktuk meg.. pedig meég csak kicsik vaótunk, de mán mondogattuk mink is.

Akkor meég nem rendes guzslyon gyakoroltunk. Azt mondta anyánk: "Ott van a nőtlen /L. 35. old./ kisjányom, vedd fel oszt azon fonj" Otán a balkézzel huztuk, a jobbal meg mán pergettük az arstót, de vigyáztunk, hogy le ne sodródjon a fonál az arstó hegyirű. Utána levettük a hegyirű és felhajtottuk az arstó karikája mellé sürűven, utána meg ritkán fel az arstó hegyire. De most mán kellett egy hurkot tenni rá a fonalbú. A jobbkezen, jobbadon a hüvelykujjon hurkoltuk, otán a hüvelykujjal segítettük rá az arstó hegyire, csak belebilentettük a hegyit, mán meg is vaót. Hogy nehéz-e ilyen hurkot vetni? Á, nem vaót a nekünk nehéz.. az csak álom vaót. A hurkot avégbű tettük az arstó hegyire, hogy tartsa az arstót, ha elengedjük a fonás közben. Most mán bátrabban huztuk a fonalat. Nyutottuk, nyutottuk, amíg a karunk kiérte, a jobbkezével pergettük az arstót, a balkéz meg huzta, huzta és mindig egyenlített a kendert, hogy az egyenlő legyen. A hurkot minden nyutás után lelöktük, a fonalat a balkézre felszedtük, felhajtottuk a balkéz ujjaira és innen rácsaptuk az arstóra. Jáó erősen csaptuk, hogy szóljon. Csattant is akkorát, mint egy ustor. Ezt ugy divatbú, díszbú is megtettük, de jáó vót, mert jáó feszesen ült a fonál az arstószáron. Máskülönbén letágult yaóna. - Amikor meg mán nehezül az arstó a fonaltű, nyutottunk nagyvót. Két tenyérrel az arstót elpöndörítettük, az meg sörgött a levegőben. Most mán csak a szálán sodrottuk, a jobbkezével, a fonál most mán csak a két ujj közt

futott le, - e vaót a legszebb..
mindig anyám hangja jut eszembe: "Tanuld meg fiam, mer kettőt
lehet nyutani így eggyel.."

Hát ugy-e a fonásho is tudás kellett. A szeép fonásho kellett érteni. Mer aki nem sodrotta meg jaól a fonalat, a lugzáskor a víz fellazálta, ótán mikor a szüvésre kerút a sor, az eszvétán a borda kiszöszölte. /Eszvátá: szövöszték/. Kenni kellett főtt kukoricalisztbú készüt kenőccsel, hogy el ne szakadjon. A se vaót jó, ha tulsodorták a fonalat, mer akkor meg arsóhegyvessé vált. Ugy összehurkolódott. Ugy javitgattunk rajta, hogy öblítéskor kétszeresére vettük és gyengén huzogattuk hun az egyik, hun a másik veégin a bal-kézzel is meg a jobbal is. Akkor valamivel simult. De a vászony, aki belúle készüt, elrugta a sulykolófát, amikor sulykolták. Olyan rugós lett. Aki nem ügyelt, annak eldobta a sulykolófáját. El lehetett mondani a vászonyra is: no, ez is jól eldobta a sulykot...

- - . - -

II. A FONÓ MINT NÉPSZOKÁS.

Akik még résztvettek benne, igen lelkesen emlegetik. Ugy emlékeznek rá vissza, mint a legszebb téli szórakozásra. "Minyeő nagy vigsaag vóut! Hogy jaacottónk rakasra.. Ha kifontuk magónkot, meég taancoltónk is. Ugy eldevernaaltónk, hogy eszre se vettük, maan éfėj vóut. Fonó nékű meg se lettónk vóuna. /Palócság/.

"Diszes ünnepség vót, mikor mentünk közösen fonnyi a fonóba. Körű ülteek a jányok a lócán, a fiuk meg a középihá. Ugy repűt az idő, mint a gondolat.." /Matyóság/.

"Mi mán tiz éves kortul csapatolni jártunk. Jányok vótunk nyócan, tizen, fontunk külön jányok, de azér möntünk az anyánkkal is. Ha jányos fonó vót, hajjaj, csinátunk nagy csapatolást. A padlást is a földre állítottuk.. Nevezetős vót a fonó, nagy mulatással járt. Nekünk az épön olyan vót, mint mikor most moziba mönnek, vagy leülnek a rádió mellé, oszt hallgatnak vagy táncolnak. Elteltek a téli esték, hát olyan jóleső érzés vót.." /Abauj-zemp-léni Hegyköz/.

"Nálunk régtű vaót fonóház is. Ott méléztunk /tréfálkozás/, táncoltunk, danoltunk.. nekünk ez vaót az állandó téli mulatság. Bizom, többet tudtunk jáccani, mint a mai fiatalság.." /Bodrogköz/.

Közvetlen, egyszerű vallomások arról, hogy a társas együttlét a munkahelyet és a munkát kedélyessé, színessé tette. A közös részvétellel nemcsak megkönnyítették a munkát, de játékot, mulatságot is űztek belőle, példázva azt, hogy a munka és a szórakozás a régi korok dolgozó népei s továbbfolytatójuk, a föld dolgozó népe körében szorosan kapcsolódott össze.

A nemesi házaknál is folyt a szövés-fonás, ez jelentett egyúttal csendes szórakozást. A munkát akkor vették fel és tették le, amikor akarták - hasonló ehhez a mai kézimunkálkodás - de a népes, társas szórakozások

/vadászat, solymászat, társas játékok, bállok/ a kézimunkázó helyektől elvonatkoztatva zajlottak le.

A föld népe körében viszont a szórakozások nagy része a munkahelyhez és a munkához volt kötve. Ezt a kötöttséget az elvégzendő munka nagy tömege, s a szabadidő nagymértékű korlátozottsága magyarázza.

A megfonnivaló kender mennyisége az asszonyok, lányok munkaerejét falun lekötötte, s a nőket kölcsönös segítségre szorította. A munka zömét társas összefogással győzték meg. Egyszeremind a helyhezkötöttség, a munkaidő periodikus ismétlődése, a munka jellege, a megjelentek népes összejövetele alkalmas volt arra, hogy a periodikusan vissza-visszatérő fonómunka ugyanakkor meg-megismétlődő szórakozásokkal bővüljön, a szórakozássá tett munk. hagyományossá váljék. A fonó tehát nemcsak régi munkamód, hanem népszokás is volt, a munkához fűződő népszokások egyike.

Mindazok a tényezők, melyek a fonónak mint népszokásnak a rendjét alkották, Borsodban is több színben, több változatban voltak meg:

a munkahely mint szórakozóhely,
a megjelenés külsőségei,
a közösségeket összetartó erkölcsi és babonás
szokáselemek,
a fonó költészete, játékvilága,
vendegeskedések, mulatságok, ajándékvitelek.

Ezt a szokásrendet legtöbb részletességgel és gazdagsággal az ifjúság fejlesztette ki. A fonó mint népszokás, az ifjukur egyik legfontosabb, legszebb szakasza volt. Méreteiben, részleteiben, színpompájában magasan kiemelkedett a középkori és idős asszonyok fonói közül.

Még az öregek is ha a fonóéletről emlékeznek, elsősorban fiatalságukat idézzetik.

A fonóból igazi kultuszt a fiatalok teremtettek.

Rájuk gondolunk most elsősorban, ha ezt a népszokást ez alkalommal Borsod területén kutatjuk.

A fonó szerepe az ifjúság életében.

Visszagondolva az ifjukorra, az adatközlők elég őszintén tárták fel a fonóélet különböző részleteit, bensőségeit.

Az elzárkózók - gondolva az asszonyokra - azzal a rövid kifogással feleltek, hogy sohase voltak "világi jányok". Az elzárkózás oka vagy álszemérem, vagy valóban, a fonóházaktól való távollét volt.

Az esetek tulnyomó többségében e népszokás emlékei még ma is az őszinte és szép társas élmény erejével hatnak. A fonó nem "világi lányok" és világi fiatalemberek léhasága volt, megvolt annak a maga kulturális tartalma és formája. Az összegyűlt társas körök szervezett egységek voltak. Ezek kialakulása és összetartása nélkül el se lett volna képzelhető. A népi erkölcs a fonóban még a nyers, darabos formák ellenére is szigorú mértékkel mért, s ez a mérték vonatkozott nemcsak a kétnembeli fiatalság kölcsönös vonzalmára, de a megbecsülésen alapuló barátság ápolására, sőt, bizonyos vonatkozásokban a munkahely és a munka megbecsülésére is. A szórakozás művészi jellegű hagyományai /költészet, játékok/ a maguk egyszerű eszközeivel a társas élet szilárdságának ama hangulati alapját jelentették, ami legközvetlenebbül hatott a közös élmény erejével. A fonóházi és sorbajáró vendégeskedések, ajándékoztatások pedig nevezetes események voltak, melyek a társas élet elmélyülését bizonyították.

A közigazgatási szervek támadásai, zaklatásai ellenére a fiatalság Borsodban is szívesen ragaszkodott a fonóhoz.

A késő őszi és téli estéken a falvak csak kívülről tűntek üsendeseknek. A fonóban valóban zengett a nóta, folyt a mese, találós mese, játékos fiatalság zajongott. Suhogott

a fonál, pörgött az orsó, koppanva hullt a földre, csattant a csók. A tünnelyen főtt a szegények csemegéje, a szemes kukorica, vagy sülték az ostyát /molnárkalácsot - nyugatborsodi palócságnál/, a köznapok végén szombaton, de még inkább vasárnap, kisebb mulatságok, táncok zajlottak, de a fonóházakban rendezték meg a bálakat, farsangi ivókat, éjszakaméréseket is.

A fonó egyuttal az ifjúság nagy próbája, vetélkedése volt. Nemcsak a lányok mérköztek itt meg ügyességben, de a legények is. Itt vált el sokszor, ki az életrevaló. A kölcsönös megbecsülés, sőt, soha soha a párvalasztás erő- és ügyességpróbán mult. Itt szövődött tartósan a szerelem legények, lányok közt, mely* nagyon sok esetben házassággal végződött.

Ifju korcsoportok.

Az életkort véve alapul, a társas fonó kialakulását a kamaszoktól kezdve figyelhetjük meg.

Az ifjúsági fonónak korcsoport szerint két főtipusa van: kisonfó /csipogók, csitrik, sutykók, suhaderek, suhandárok fonója/ és a nagyfonó /nagylányok, legények fonója/. Ez utóbbi az, mely a fonónak mint népszokásnak példaképpül szolgált a nagsokrétűségében és sokszínűségében.

A kamaszok korcsoportja /12-15 évesek/ a maga fejletlenségét mutatta a fonóéletben is, érzékeltetve a gyermekorból az ifjúbóba való átmenetet. Mint szerves előzményt, számon kell tartanunk.

Csipogók.

A gyermekorban /5-12 év/ még élesen mutatkozik a fiuk-lányok egymástól való elkülönülése, mely nemcsak a különjátásban, hanem olykor-olykor a gunyolódásban, néha-néha a hajbakapásban nyilvánul meg. Ritka eset ebben a korban, hogy a fiugyermekek a lánygyermekek közt huzamosan tartózkodva, jól érzi magát, vagy fordítva. Kivételnek számít. A saját nembeliek

ki is csufolják a másnembeli gyermekhez közeledőt. Rákiabálnak: "lányok pecérkéje!" - vagy: "fiuk pecérkéje!"

A társas egymáshozszokást elősegítette a koedukáció, de az elkülönülés a kamaszkor elejéig igen erős.

A 10 éves kor után a két nem egymás iránti érdeklődése társas vonatkozásban észrevehetően megindul. Kisfiuk, kislányok egymás felé közeledése, melyre oly sok kedves, megható példa van, egyre inkább eseménnyé válik a gyermekek társas köreiben is.

Már a gyermekkor végén, de a kamaszkor elején még határozottabban hangot talál a fiuk-lányok összepárosítása. Különösen a pletykás kislányok körében. Apró, mókás dalocskákban kidalolgtatják az egymás felé közeledőket. Az idősebbektől hallott párosító dalokat szóaltatják meg nagy hangosan, legtöbbször gyermekdalok dallamára, gyakran ők is költögetnek ezekhez játékos szövegeket.

A társas összeszokás még néhány évtizeddel ezelőtt a kicsik fonójában mélyült el legjobban. A lányok mint mindenütt, Borsodban is általában 12 éves korra elsajátították a fonítudást, s már mehettek fonóba. A siheder legénykéek, akik korban hozzájukvalóknak tekintették magukat, /13-14 évesek/, követték őket.

Az idősök visszaemlékezései szerint a lányok sohasem béreltek ki fonóházat, következésképp nem is rendeztek be ilyet, hanem vagy sorrajártak, kis barátnók felváltva egymás házába, vagy pedig szülői felügyelet mellett, asszonyok közt, vegyes fonókban foglaltak helyet. A csinos öltözködésre már sokat adtak, fonóeszközeiket is feldiszitve hozták el. Fonogatás közben dalolgattak, játszogattak ők is, a fiuk részvételével, különösen az együttjátszásban. A dalok és a játékoknak egy része, a párosító játékok, megegyeztek a felnőtt fiatalokéval, de a fonó sava-borsa, az orsóellessés, guzsalszüretelés az ő kis társas együttlétükből még sokáig hiányzott. Mutatványos játékokat, maskarákat sem játszottak még. Estén-

ként jóval korábban befejezték a fonást, a fiuk-lányok mindig külön mentek haza. Kölcsönös ajándékadásokra sem került még sor. - A kamaszkor vége felé a lányok már a nagyobb fiuk társaságát fogadták magukhoz méltóknak. Azonos koru fiuktól feltűnően tartózkodtak.

Nagylányok, legények.

A társas élet kialakításában a felserdült fiatalok túlnőttek már a gyermekjátékokon. A barátság, a szerelem ápolására elérkezett a tudatos szervezkedés ideje.

A nagylányok, mint mindenütt, Borsodban is egymás kölcsönös megajándékozásával és közös munkáhozállással építették ki és ápolták a barátságot, melynek gyökerei a gyermekkorban még zsengék voltak. Az országban sokfelé oly ismert kölcsönös mátkatálküldés itt is elterjeit szokás volt a palócságtól a Bodroghöz. A mátkatálakban egymásnak megküldött csemegék nemcsak jólestek, de felkeltették a kölcsönös megbecsülést, egymás ügyességének elismerését is. A közös munkáhozállás egyik legszebb jele volt az egykoruak, vagy közel egykoruak fonó munkaközösségekbe /bandákba, csatákba, csapatokba, se-regekbe/ való tömörülése az alkalmi segítségadások, a "kanákák" mellett. Ezeken a közösségeken alapult a nagyfonó.

A legénykor kezdetét az erőpróba, az erős munkára való felkészülés sikere és a felnőtt társadalomba való belépés jelentette. "Ujlegényeknek" azok számítottak, akik átes-tek a szokásos legényavasátokon /erőpróbák, ivópróbák/, és résztvettek az első lakodalomban.

Az ifjukorra jellemző erős önállóságvágy és önérzet a fiatalok költészetében igen öntudatos, sőt dacos hangon szólalt meg. Mennyi önérzet és dac csendül meg ebben a legénydal-ban:

Uj a csizmám, el akarom viselni,
De az anyám nem akarja engedni.
Engedd anyám,
Nem a te pézed ára bánja,
En vettem azt a miskolci vásárba.

A lányok is hangot adtak önérzetüknek:

Uj a kendőm, el akarom viselni,
De az anyám nem akarja engedni.
Engedd anyám, csak még egyszer veszem fel,
Még az ősszel gyöngykoszorút teszek fel.

Még kiütközőbb volt a dac hangja:

Megver az édesanyám, nem tudom miér.
Tartottam szép szeretőt, talán biz azér.
Nem bánom én, ha ver is, ha agyonver is,
Tartottam szép szeretőt, de még fogok is.

Lányok, legények egymásratalálásának vágya elemi erővel tört utat. Ez a vágy tette őket leleményesekké, adott nekik lendületet és alkotó erőt a nagyfonók gazdag hangulatu életének megteremtésében.

A munkahely és eszközök szerepének megváltozása
az ifjúság részvételével.

"Fonóházunk fehérre van meszelve,
Idejár a legényeknek eleje.
Az én kedves galambom is mindig idejár,
Be-benéz a fonóházunk ablakán." /Dédes/.

A nagylányok által megfogadott munkahely általánosan elterjedt neve: fonóház, fonósház. De nevezték ülőháznak, ülősháznak /északnyugati palócok, u.n. "barkók" mind Borsodban, mind Hevesben/, sőt dévánháznak is /sajó-völgyi palócok/. Az előbbi eljelölés azt hangsúlyozza,

hogy a fonás nagyon helyhez kötött munka volt, még társaságban is huzamosan kellett ülni azon a guzsalytalpon. - A lányok azonban nem sokáig bírták az üldögélést. Gyakran otthagyták a guzsalyat /Kelet-Borsodban: guzslyot/, s vagy hancuroztak - stílusosan, meghatározott formákban - vagy táncoltak, vagy a legényekkel szánkázni ki-kimentek egy-egy félórára. Megtörtént olyan is, hogy ülve maradtak ugyan, de a lábuk még akkor is járt, a szó szoros értelmében ülve táncoltak. /Zempléni Hegyköz 545, 188, old./

A "dévánház"- elnevezés már határozottan arra utal, hogy a fiatalság gyakran ki-kilendült, s idejét olyan vigalmakkal töltötte, melyek merészebb, szilajabb testmozgásokkal jártak. Ez így is volt. Gyakran megtörténhetett volna, hogy a munkát, a fonást csak hagyogatták, ha a szülők, különösen az anyák számon nem kérik az aznapesti lefont mennyiséget.

A legények jelenléte nem biztosította a munka megfelelő elvégzését. A lányok megfigyelése, bírálata, elismerése hatott ugyan ösztönzőleg, de szerepe a párválasztásban és nem a munkafegyelem biztosításában domborodott ki. Sok visszaemlékező asszony bevallja, hogy fonállal teli orsót vitt a fonóba, s ezt hozta haza. De sokáig nem csalhattak, mert a munka csak halmozódott, azt meg kellett győzni. Rájöttek aztán, hogy haladni kell. Meg kell találni a munka és a játék közti helyes összhangot és arányt. Még olyan játékokat is alkalmaztak, melyek a munka jó menetét segítették elő. /L. 566. old./ Könnyen észrevették, ki a hanyag, s az ilyennel szemben. Ők maguk is külön eszközökkel jártak el /179. old./ Az ifjúsági fonó megszervezői természetesen a lányok, s nem a legények voltak. A lányok tették a fonóházakat vonzókká, kíváncsisággá, otthonosakká, gyöngéd figyelemmel a legényekre. Már a lánybandák, csapatok, csaták, seregek, csuprok, csomók, csomókák/ megjelenése is életet, színt vitt beléjük. A munkahelyet csinosították, takarították, meszelgették a falakat, tapasztgatták a földet, sepregettek, fényesítették az ablakokat, főzögettek, sütöttek. A legényeknek osekély ki-segitő szerepük volt. Ők gondoskodtak fáról, világítóról.

A fonás időszakában a helyiség a maga berendezésével, tárgyaival egészen új szerepet kapott. Az ajtó, ablak nemcsak megnyílt és bezáródott, de résztvett a játékokban, játszóhellyé vált a kemence, az asztal, a kisseékek, lócák, az ágy. A pitvar nemcsak ki-bejáró hely, de diszkrét tanuja is volt a szerelmi jeleneteknek. A szoba a rejtek térsége, főként a közepe a legények táborozó helyévé, olykor-olykor különböző dramatikus mutatványok, alakoskodó játékok, táncok színterévé vált. Áthangolódtak a falak a rajtuk lévő tárgyakkal. Megelevenedett a kép, a tükör. Az utóbbi a kitüntetés, a megbecsülés jelvényévé vált. Egyébként a kép, a tükör, a szita, a fedőtartókon a fedő különös varázserővel telt meg. Bűvölő eszközzé vált a seprő, a fakanál, a kemence szája. Törölő, fakanál, sodrófa különböző játékok eszközei, valamint a szita, lepedő érdekes alakoskodó mutatványok eszközei lettek. A fonóház külseje, sőt közvetlen környéke is benépesült a fonóélet különböző szokás- és játékelemeivel, gondolva a kapura, kutra, kerítésre, udvarrészre.

Új szerepet kaptak a munkaeszközök. A guzsaly bűvös eszközzé vált a legényekre váró lányok kezében, a guzsaly fejéhez, az orsóhoz apró szerelmi játékok fűződtek. A csepűt a fonáson kívül jóslóeszköznek, vagy játékeszköznek használták fel. Külön szint kapott a munka maga. Már a szősz kibontása az ágyazás előtt egyuttal babonás játék volt. A fonás legényszerző játékká vált, vagy a fonal lehuzásával az alkalmatlankodókat távolították el. A fonal sodrásához ártatlan, pajkos kis tréfákat fűztek.

Ugyancsak a fonóház volt az egyes báli rendezvények, nagyobb mulatságok megbeszélésének színhelye. Ilyen esetekben a legények gyűltek csak össze, megszervezték maguk közül az előljárósságot, összeállították a mulatság tervét, s kijelölték, mi hova kerül a fonóházban és a szükség szerint más helyiségekben, gondolva étel-italnemű közös elhelyezésére, hangszerekre, stb..

A megjelenés díszes külsőségei.

Az ifjusági és vegyes fonókhöz hozzátartozott az öltözködés és a munkaeszközök csinosossága. Még hétköznapi esteiken is sokat adtak a külsőre. A lányok és legények a tiszta, csinos megjelenéssel egymást tisztelték meg. A munkanapokon az alig használt, tiszta köznapi viseletben jelentek meg. Ettől mindig elmaradhatatlan volt a lányoknál a haj gondos befonása, szalagozása és a nyakdisz, a galáris, a legényeknél a kalap díszítése rozmaringgal, otthonról hozott muskátlival, vagy madártollal. Akinek már szeretője volt, hozta magával a himzett, vagy singolt kis-kendőt, régebben a gatyára tűzve, újabban a kabát felső zsebében kihajtva. A katonának bemaradt fiuk kalapján kis nemzeti szalag is díszelt. Régebben szűrben, sőt, az északborsodi falvakban, különösen a Bódva völgyén, Csereháton, gubában jelentek meg. A Bán völgyén ma is emlegetik, hogy ha a "rajthuzli" nadrág valamelyiknél kopott volt, annak ki kellett fordítania és így jelennie meg. Alkalmi napokon ünneplő volt. De a legkellemesebb, legvonzóbb látványt a lányok külön feldíszített fonóeszközei nyújtották, ez a feldíszítés vonatkozott mind a talpas guzsalyok fejeire, mind pedig a kerek guzsalyok szösztartó karjaira.

használó riglikkel raktak be, - a sallangokat a legőnyek vették meg szeretőiknek, vagy a fiatal férjek feleségeiknek. Ezeket a sallangokat a lányok, menyecskek tulipántosan, pávaszemesen, matyórózsásan kihimezték. A felső véget kétszeresre varrták össze, úgy, hogy kis tok módjára rá tudták szorítani a guzsalyfő csucsára. E tok tetejére varrták rá a bunkót, más szóval: bob-ot. Ez színes berlinerből vagy ahogy ők mondják, "belinából" készült kisebb, vagy nagyobb gombformára. Volt akkora nagyságu is, mint egy kisebbszerű labda. A guzsalyfő tetejére csak egy ilyen bunkó került. Ugy készítettek, hogy előbb rongyot hajtogattak össze labdaalakra, utána visszahajtották. Ezt kötötték le a berlinerrel. A berliner lekötő meg úgy készült, hogy a berlinerfonalat előbb papírra varrogatták ide-oda, nagyjából tömb- /kocka/ alakra, majd az így nyert tömböt köröskörül lenyírták gömbformára. Most már az említett rongyra huzva, rá lehetett varrni a sallang tokjára, s az egészet rá lehetett huzni a guzsalyfő csucsára. A bobra gyakran gyöngyös berliner bojtokat tűztek.

Szentistvánon és Tardon több kis bunkót alkalmaztak. Szárasan, fonalakra varrogatva erősítették a guzsalyfej végére. Ugy függtek, fityegtek ezek a kis bunkók, mint a cseresznyék a szárukon. Anyaguk ugyancsak berliner /Szentistvánon "bernider", Tardon: "behina"/.

Szentistvánon így magyarázták a készítését: előbb a fejdisz úgy készült, hogy a tiszta bernidert kerekre "beszőtték". A körülszövés téasztasodrofa végén történt esernyőformában, a szálak keresztül-kasul varrásával. A fejdiszt - miután így elkészült, cérnával rögzítették, hogy meg ne bomoljon, s lehúzták a síkálófejről /sodrofa végiről/, mint valami kerek horgolást. Ezt kötötték a guzsalyfej csucsára, úgy, hogy öblöket vetve, nyult le róla. E fejdiszre, az öblök végeire került, s ezekről az öblös végekről fityegett le 5-6 pipabojt, vagyis kis bunkó, fonallal felerősítve, 5-6 cm. mélységben. A kis bunkók, vagy ahogy ők mondják tréfásan, pipabojtok, úgy készültek, hogy kis körgallérforma papírt varrtak át meg át a berniderrel, majd a lassan bojtta alakuló golyóra még

gyöngykalárist is varrogattak. A fejdísz a pipabojton kívül még kis rézflitterekkel, "ragyogók" rávarrásával is élénkítették. A szösz leszorítására e díszek alatt cifra selyemszalagot használtak. Tardon a bunkók ugyanugy készültek, mint Szentistvánon, csak a guzsalyfőre erősítés más izlésben történt: a galárisokkal, üveggyöngyökkel kivarrott bunkókat rétegesen összehajtott, színes pántlikákra varrták, patenttal ráerősítgették, majd a többrét összevarrott pántlikákat tokszerűen húzták rá a guzsalyfők tetjére, patentkapcsokkal megerősítve. A szösz megkötésére egyéként itt is, a szentistvániakhoz hasonlóan színes selyempántlikát alkalmaztak. - A bunkók ugy voltak szépek, ha minél tarkábbak voltak, egy guzsalyfőn több színben tarkállottak. Legkedveltebb színeik: piros, sárga, zöld, tündöszin, még a fehér is kedvelt volt. A tardi bunkócskák száma egy-egy guzsalyfőn 10-12 is volt .

A bojtos díszítés másik elterjedési területe a megye északnyugati szegélye /barkóság/. Elnevezése Domaházán, Kissikátoron bojt, Borsodszentgyörgyön: pergő. Utóbbi azt fejezi ki, hogy a guzsalyfőt díszítő bojtok a bárány nyakára akasztott rézpergőkhöz hasonlítottak. A borsodszentgyörgyi pergő elkészítése hasonlított még leginkább a matyó bojtokéihoz. Színes pamutot vettek, papíron körülvarrogatták, kis tömbökre. Ezeket azután körülnyírták kis gömbalakokra és kenderfonalra varrva, kötözgették a guzsalyfejre. Kissikátoron kétféleképp készítették a bojtot. A régebbi elkészítési mód a libatoll: "libaseprű tolyu" körülvarrása bojtnek. A libatoll szárát apró darabkákra vágták, ezeket színes pamuttal át- meg átvarrogatták, leginkább piros és kék színben. Apró, kemény bojtok fejlődtek így. Ezután történt a gyöngyözés. 3-3 db. üveggyöngyöt cérnára fűztek és ezeket a díszecskéket egy-egy bojt felett ráhuzogatták. Ezek aztán kenderfonalra varrva, fityegtek a guzsalyfőn. Domaházán is libatollból készítették a bojtokat. Az újabb elkészítési mód színes kelmeanyag

10-11-1944

1. The first part of the report is devoted to a general description of the work of the Institute for the Study of the History of the Soviet Union, which was founded in 1944. The Institute was created in order to study the history of the Soviet Union and to provide the necessary information for the development of the country.

2. The second part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

3. The third part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

4. The fourth part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

5. The fifth part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

6. The sixth part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

7. The seventh part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

8. The eighth part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

9. The ninth part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

10. The tenth part of the report is devoted to a description of the work of the Institute in the field of the history of the Soviet Union. The Institute has carried out a large amount of work in this field, and has published a number of books and articles on the history of the Soviet Union.

fejen levarrták, ezáltal szilárdan állt. A bokor alá kerültek a bóbák, 5-6 drb. babaalakú bojt, rávarrva a bokor összevarrt részére. A bóbák igen eredeti, ügyes kis munkák voltak. Különböző színű vastag pamutokat, u.n. "harasztokat" /berliner, zefir/ szedtek elő, ezeket először vegyes színben körülcsavarták összefogott mutató- és középujjuk utolsó percein. Dus kis karikák keletkeztek így. Ezután e karikákat lehúzták, egy ponton erős pamuttal, vagy fehér cérnával jó szorosan átkötötték, majd az átkötéssel szembeni ponton ollóval az összes nyalábokat átvágták, s visszahajtották, hogy ne láteződjenek az átkötés. Most az átkötés alatt egy fél centiméterre riktószínű pamutot csavartak körül és kötöttek meg. A bóba most már úgy festett, hogy felül kigömbölyödő babafeje volt, alul pedig az átvágott, szabadon lévő pamutvégek szétugrottak bokrosan. Egy-egy ilyen bóba több színben tarkállott. A bóbákat az első, nyalábra kötés helyén tübe öltött cérnával felfüggesztették a bokorrózsa alatt a guzsolyfejre, e bokorrózsa hónaljára. Szép volt, amikor fontak, a bóbák köröskörül rezegtek, táncoltak, himbálóztak. Kedves mozgásuk fonogatás közben szórakoztató látvány volt.

A diszítésnek egy másik típusa volt a guzsalyfő gallérozása. A délbükkaljaiak szerették /Bogács, Cserépvár-alja, Borsodgeszt/. Ezeket a gallérlákat singolásnak /Bogács/, kádli-nak, /Cserépváralja/, mizli-nak /Borsodgeszt/ nevezték. A bogácsi singolás vegyes diszítés volt, tettek hozzá bojtózást, sőt csörgőt is. A bogácsi lányok színes kelmeanyagot kéregpapírral együtt egybevágozólag körgallér alakra kivágtak, középen behúzták kokárdaformára, széleit kivarrogatták fodrosan, csipkésen, sőt még gyöngyszemeket is varrtak rá. Középen úgy nyitották meg, hogy ráhuzható legyen a guzsalyfőre, mint valami keményített gallér. A singolás alá még csörgő gyűszűk és bojtók kerültek. A "gyűszűk"-be lyukakat furtak, s ezekből a lyukakból fonalra fűzött galáriszemeket csüngettek ki. Ha fontak, a gyűszűk imbolyogtak a guzsalyfőn a singolás alatt, árnyékuk mulatságosan táncolt a falon, s a galáris csüngők hoz-

záverődve a gyűszűk falaihoz, halkan pengtek, csörögtek. A gyűszűk végére még apró bojtokat is kötöttek, melyeket a tardia-kéhoz, szentistvániakéhoz hasonlóan készítettek el. Cserépváralján egyszerűbb volt a gallérozás. Kéregpapírra feszített, singolt fehér kelme volt a "kádli" gallérka, széleire úgy varrták rá a "kaláris" szemeket, üveggyöngyöket, hogy kocsonyon, apró színes fonalkákon fityegtek le, mintha kicsiben üvegcsillárok diszei lettek volna. Borsodgeszten a "mizli" kéregpapir alátét nélküli kokárdaalakú gallérka volt. Fehér színű kelmeanyagot "felszedtek", vagyis ráncoskára összecsavartak, s egyfolytában varrással beforgattak. Ha ezt a kokárdát két ellenkező végen meghuzzták, jól rá tudott feszülni a guzsalyfejre. Ugy volt szép, ha három ilyen mizlit szereltek rá, tetőzetesen, egymás alatti elhelyezéssel. A mizlik szélét nemcsak bevarrták, hanem horgolták, vagy singolták, vagy csipkézték. Ezek alatt a mizlik alatt diszlett a felszerelt kenderszösz piros szatyínggal leszorítva.

Sok változata volt a csokros /bokros/ diszítésnek.

A Délbükkségben: Cserépfalun a csokros diszítés lényege: szösznek piros szatyínggal való lekötése tetejére, e fölé több kis pántlikaesokrot, u.n. "kutyákat" varrtak fel, galáriszemekkel. Sok háznál pántlikarózsákat kötöttek, úgy, hogy a pántlikát kigyóvonalban hajtogatták össze, és így rózsaszínűt adtak neki. E pántlikarózsára is varrtak galárisokat. A delbükkelji Sályban, Latoruton kétégu, kokárdás csokor diszítette a guzsaly fejét színes /rózsaszínű, piros, zöld/ pántlikákból kettős maslira összehajtva.

Jóval messzebb, a Szárazvölgy keleti felében /Alsó- Felsőtelekes/ a csokrot keménypapírral rögzítve, tarajosan tették fel.

A felső Hernád-völgyben /Hernádszurok, Felső-

novaj/ guzsaly-rózsának nevezték a színes kokárdát. Ezt úgy erősítették fel, tarajosan, mint az előbbi, de nem használtak hozzá keménypapírt. A Cserehát déli falvaiban /Hegymeg, Damak/ a selyemszalagcsokrot füzéresen kötötték a guzsalyfejre, tehát lefele hajló ívben öt-hat öblöt hagytak, s ezután erősítették az egészet a guzsalyfőre körülkötéssel. A felső Csereháton /Csenyété, Fáy/ felfele hajló iverben kötötték meg a csokrot. Az Abauj-zempléni Hegyközben a bokrot néhol /Kovácsvágás/ úgy kötötték meg, hogy 4-5 fülét /kis öblök/ hajtottak feléje - saját anyagból, selyempántlikából, - a bokor felé még külön gyűrűt huztak, melyről apró üveggyöngyszemek fityegtek le. A Bodrogházban a bokor, vagy bokra egyszerű szalagcsokor volt. A Taktaközben a bokrot felfelé hajló iverben úgy kötötték meg, hogy ezek az iver rózsaán kinyíltak: úgy hajlottak vissza, mintha nyíló rózsák lettek volna. A felső Sajó völgyön /Sajóvelezd/ az egyszerű maslira /csokorra/ apró gyöngyházgombokat varrogattak.

A Szárazvölgy északnyugati részén /Kánó, Jósvald/ a fajes bokrát alkalmazták. Hosszu téglalapalakúra kinyírt színes kelmedarabokat rétegekben úgy huztak a guzsalyfejre, hogy középen kilyukasztották, s egymáson mindig keresztbe helyezték. Ezután legfelülre, a guzsalyfej csucsára, ugyancsak színes kelméből összefogott kis bőbitát huztak. Ez az igénytelenségében is érdekes kis dísz úgy festett, mint valami bábu cifra ruhában.

A szősz lekötője a lányoknál leggyakrabban széles, tarka szalag volt. Legények vették. A matyóságban említett /Mezőkövesd/ bőrsallagon kívül széles selyemszalag /Délbükkalja, Szentistván/, mérsékelten széles posztó vagy bársony /palócság/, u.n. "guzsalyposztó" vagy "dombérozott szőr" /hullámos szélű posztó Délbükkalján, Bogácson/, vagy: "fogacska" /cikk-cakkos szélű guzsalyposztó a Bódva mellé-ken/, színes bársonyszatying /Délbükkség/, vagy egyszerű szatying /Tiszavidék/, Hernádmelléken: "harasztzeinór" vagy színes szatying.

A szöszkötő szalag végére kerülő és a szöszbe szurható guzsalytű /guzsalytű, guzsalyzuró/ a matyóságnál és a Délbükkalján terjedt el.

Erről a diszes lekötő eszközről is a legények gondoskodtak. Vagy cigánykovácsokkal készítették el rézből, vashól, vagy maguk formálgatták ki ólomból. Különböző hajlitott /stilizált virág, sziv/ formában fújtatták, verték ki és ág-bogaikra apró fitvegőket, csüngőket, baltákat akasztgattak. Mind a pántlikák; mind a guzsalytűk ajándékozása a lányok számára a legények részéről komoly lépést jelentett, ugyanugy, mint a csörgős orsók adása.

Ugyancsak a szerelmi vonzalom jele volt a guzsaly-nak tükrörel való berakása. Ezt a legény legszívesebben maga tette meg. A Délbükkalján megfigyelt tükrös díszítés a guzsalytű felfelé eső lapjára, a Zempléni Hegyközben a "guzsoly" oldalára került. A guzsalyok feldíszítésében a lányok általában ügyeltek az eredetiségre, megvoltak a hagyományosan kialakult díszítő típusok, de ezeken belül a részletek elhelyezésében, a színek megválogatásában és elrendezésében voltak finom eltérések. A hagyományos formák ápolása mellett jelentkezett az egyéni ízlés is. A megjelenésben volt bizonyos tarka összhang.

A fonó hagyományai.

Már a megjelenésnek, és részvételnek is megvolt a maga kialakult rendje.

A lányok mindig hamarabb mentek a fonóba. Az azesti fonnivaló volt az első. Ki kellett az időt használni addig is, míg a legények távol voltak. A kétnem-beli fiatalság találkozása közt mindig volt egy-két óra különlet.

Lányok egymás közt.

A megjelenés kötelező rendje.

A csapatos fonóba járást az estébe hajló délután kezdték meg. Nem egyszerre indultak el, kettesével-hármasával szál-lingóztak be. Legszokásosabban hónuk alatt vitték a kettőbe vett guzsalyat, melynek fején többnyire lekötött szösz, vagy csepű látezott, s a különböző fejdiszek tették ezt a látványt még kellemesebbé, bojtok, pergők, csokrok, gallérek fityegtek, lobogtak. Legtöbb helyen úgy vitték a guzsalyokat, hogy a guzsalyfejek hátra, a talpak előre néztek. A Tisza-vidéken szívesen vitték úgy is, hogy a kétfelé vett guzsalyat balkézbe szorítva, függőlegesen, guzsalyfejjel felfelé tartották. Vittek felkötnivaló szöszöt /bábut, peracet, fonatot/, vagy csepűt /göngyölát, göngyölét/, nyálitót is, orsót - tartaléknak - kis kosárákban.

A fonóházban az elhelyezkedés eredetileg mindenütt falmentében volt. A munka és szórakozás összhangját ez a rend biztosította legjobban. A helyiség közepe már csak azért is szabad volt, mert kellett a vendégségnek s a fonóházban lezajló játékos jeleneteknek.

Két féle megtisztelő hely emlékét őrzik, illetőleg ma már csak emlegetik. Az Északbükkség palóc falvaiban /Mályinka, Tardona, Dédes/ úgy helyezkedtek el a fonóház lányok, hogy a két szomszédos fal mentén elhelyezett székek sora közt, a sarokhoz, vagyis a szeglethez elég közel külön kisseket tettek. Ezzel tisztelték meg a legügyesebb tréfamestert, vagy játékvezetőt /birót/. Mindenki láthatta jól. A legügyesebben dolgozó és kedvességben is kiváló lány is kapott kitüntető helyet. A Délbükkségben /Cserépfalu/ említgetik ma is. "Tetsző hely"-nek hívták. Az ajtóval szemben, lehetőleg a helyiség tükre alatt, falmentében a középső ülőhely volt ez. "Tyükrös hely"-nek, "első hely"-nek is nevezték. A kiváló lányt cimborái kínálták meg ezzel a hellyel. Megtartásáért azonban verseny folyt. Az arra érdemesnek tartott lány további szorgalmas munkával és társaihoz való kedvességgel iparkodott a tetsző helyét megvédeni, különben át kellett adnia annak, aki felülmulta. A visszaemlékezők szerint inkább csak akkor vesztette el valaki a tetsző helyet, ha esetleges hanyatlásával erre érdemtelenné bizonyult.

Később a kitüntető hely szerepe megfakult, elvesztette eredeti szépségét. A tükör alatti helyért nem a szép munkával és viselkedéssel versenyeztek. Ezt a helyet a legfrissebben érkező lány foglalta el. Volt, aki azért iparkodott, sietett, hogy elsőnek kapja meg.

Bizonyos megkülönböztető szerepe volt a szélső ülőhelyeknek is. Azokban a falvakban, ahol a fonóházak legtovább megmaradtak, /Bükk-környék, Bodrogköz, Bódva-mellék/ úgy emlegetik, hogy a szélső helyre más-

honnan érkezett, új tag ült, akit a banda befogadott ugyan de a közbülső helyeket az összeszokottak tartották. A matyóság egyik szigetén, a Délbükkaljába ékelődő Tardon azt hangsúlyozták, hogy a távozófélben levő cimborá ült a szélen, akinek már komoly, házassági szándéku szeretője akadt.

Szálon ültek az ajtónyitogató lányok is /matyóság/- mindennap más. Ők a legények érkezésekor nyitogatták az ajtót.

A fonóház öreg gazdasszonya a kis helyiség valamelyik szerény sarkában üldögélt, ha a fonóház régi rejtek volt, leggyakrabban a kemence sutnál, vagy ahogy a barkóságban mondják, a szaphánál.

Az asztalt és a tűzhelyet elsősorban a legényeknek szánták, akik ha megérkeztek, eleinte itt tanyáztak le, s csak később elegyedtek a lányok közé, azokon a kisszékeken, melyekről a lányok már eleve gondoskodtak.

Ha vegyes volt a fonóház, a megjelent asszonyok az ablakos faltól távol, valamelyik sarok irányában helyezkedtek el. Az ablakos falrészek mint "leső helyek" /általános/ a lányokat illették. Odaültek, onnan lesegettek az utcára, lesték a legényeket, vagy ha jöttek - a maskarásokat.

Az ülés rendje az utóbbi időkben - különösen a sorrajáró fonókban - feloldódott. A lányok csoportban, gyakran az ágyak végén helyezkedtek el, s akkor ültek széjjel, ha egy kis táncot vagy játékot kezdtek.

A munka menetéhez fűződő szokáselemek.

Ha új szöszt kellett a guzsalyfőre kötni, már az ágyazás előtt tréfás jósolgatásokhoz kezdtek. Általában azokon a helyeken, ahol bábukban tették el a szöszt, a bábút úgy bontották ki, hogy sima végít kézbe fogták, a becsavart végít vagy tenyérbe, vagy egymás hátához csapkodták, majd számoltak, hanyadik ütésre bomlik ki. Ahanyadik ütésre a bábút csapkodó lány szösze kibomlik, annyi év múlva megy férjhez. Jósolgattak

ugy is, hogy a szösz kicsapkodása közben legényneveket kiáltoztak. Amelyik legénynévre kibömlik a szösz, olyan nevű legény lesz a lány férje. Ez utóbbi változatot eddig a matyóság körében és a délbükkaljaiaknál sikerült megtalálnom.

A nyálitót közösen illett fogyasztani. Vagy kötényből adták kézről-kézre, vagy közös tálba kiszórták, asztalra tették, s kis időre odaülve, ott fogyasztgatták.

A fonásnak az üres orsóval való megkezdése, a "ragasztás", vagy "tapasztás", pajkos szövegű buzdító szavak kíséretében folyt. A megnyálazott orsóhegynek a szösz vagy a csepű aljába dugása magábanvéve is erotikus képzeteket ébresztett bennük, de már gyermekkorukban, mikor anyjuk tanította fanni őket, ő is rászoktatta őket ezekre a kis sikamlós mondásokra. Mondjad csak, kis lányom: ... s már a kislány gyermekkorában megtanulta. A biztatás az orsó hegyinek szólt: "Ragadj bele, tapadj bele faszko.." /palócság/, "Ragadj bele, faszi.." /Délbükkalja/ "Faszka, ragadj bele.. ha nem ragadsz, majd kimaradsz.." /Hernád- Takta vidék/, "Faszka ragadj, ki ne maradj.." /Bodrogköz/. "Ragaszkodjál, kapaszkodjál, faszko.." /Délborsod/. Mondták ezt néha szelidebb formában is: "Ragadj bele, fickó" /Bódvavölgy/, "Tapadj bele, ragadj bele, tapasztó.." /matyóság/. Ment ez a ragasztás káromkodással is, ha nem akart rácsavarodni a szösz vagy a csepű az orsóhegyre. "Ragadj oda, tapadj oda, hogy a Krisztus verjen oda.." /Felső Cserehát/.

A fonálnak az orsószárra való rácsapásakor, vagy a rátekerésekor figyelgették egymást, hogy sikerül. Keményen kellett rászorulni a fonálnak, hogy az orsó szára feszesen álljon ki belőle. Az orsószárra csapás megint csak erotikus képzetet idézett fel /az orsószár a legény, a rácsavarodó fonaltömeg a lány/.

szabaddá lesz, Koppanva hullt ki aztán a kulcs. Ekkor olvasták a fejére, hogy még csak itt tart a fonással. Vagy a kis üveghez érve, megrántotta a dugó gyanánt szereplő bedugott szösz, mire az üveg megbillent, tartalma kifolyt, lepisilte a szösz, meg a lány kezét, surcát. Volt is szégyenkezés emiatt. A leány bánta, hogy haladni és nem dicselkedni kell. /Általános/.

Azt a munkát becsülték sokra, amelyiken az erő, ügyesség, merészség meglátszott. "Annak vót dicső, aki nagy orsót font az este." Vagy aki "nagyot nyúltott". Az orsó megforgatásában és eldobásában igyekeztek egymást felülmulni. Tréfálták azt, aki nem merte az orsót elsőndőriteni, eldobni, csak összehuzta magát és rövid, félkarnyi fonalat sodort.

A barkóság emlékezetében még felidézhetők olyan közös leányjátékok, melyek lényege versenyben fonás. /L. 56. old./ Vagy abban versenyeztek, hogy melyik "éri körül" hamarabb a falut, vagy pedig abban, kinél marad meg a tűz legtovább. Az előbbi játékokban a falu nevezetesebb helyeit sorolták fel, s úgy tettek, mint-ha versenyezve bejárták volna ezeket, de csak a szálak szapora lefonásával érzékeltették ezt a versenyt. A másikon pedig lapátra vett parazsat toltak körben egymáshoz, közben húzták a szálakat, s kiki azon iparkodott, hogy ne nála aludjon ki a parázs.

A versenyjátékok, a munkaversenynek ezek a szép fajtái ma már csak ritka emlékek, de szórványosságukban is amellet szólnak, hogy még a munkaversenyből is játékot tudtak csinálni, helyesebben: a munkaversenynek élvezetes, játékos formát tudtak adni. A versenyben fonásnak még egy játékos típusát sikerült kinyomozni - ugyancsak a barkóság körében -, ezt azonban már a legények jelenlétében - mint legényszerző játékot - játszották. Erre a továbbiakban még rátérünk.

Dalolgaató lányok.

A dal, a beszédnek ez az emelkedett hangulatban fogant testvére, hamar és könnyen felcsendült a lányok ajkán. Megszólt már munka közben, s gyakran áthangolta a munkát egy kis táncra, járáskra, megkezdte egy hangadó, s a többiek pillanatok alatt átvették. A hangos, elemi erővel előtörő dalolás sohase volt illetlenség, sőt, ez volt az illendő.

Csak füttyörészni, süvölteni nem volt szabad. A katolikus lányok úgy tiltották a füttyörészést, hogy nem szabad, mert szűz Máriát rikatják meg vele. Református helyeken pedig azért tiltották egymást a füttyörészéstől, hogy az angyalokká sirva ne fakadjanak. /Általános/.

A fonóházi leánydalokkal már csak azokból az emlékekből ismerkedhetünk meg, melyeket a legszívesebb hagyomány-őrző területeken /palócság, matyótság, Cserehát, Délbükkség, Bodrogház/ sikerült még öregektől, középkoruktól összegyűjteni.

E dalok tartalmukkal jó betekintést adnak a fonóházi leányélet kedves rejtekeibe.

Miről szóltak e leánydalok?

A leányélet szépségéről, fiatalságáról, legények, menyecskék, öregek tréfálásáról, lányok-legények összeházasításáról., a legények várásáról.

A leányéletet dicsőítő nótákban a fiatalság életkedve, derűje, önbizalma szólalt meg egyszerű, mégis festői képekben:

Buzát vittem a malomba,
Azt hittem, hogy kukorica.
Kukorica, édes málá,
Nincs szebb élet, mint a lányé.
..Mert a kislány, mint a páva,
Vigan jár a fonóházba.

A kis tardi kisleánynak nincs párja,
Mikor megyen délután a fonóba.
Cifra orsó sűrög-forog a kis kezébe,
Nyalka szeretője van az eszébe.

A zsendülő ifjukor féltésének hangja is bele-bele-
vegyült a leányélet dicséretébe.

Édesanyám, most vagyok szép időbe,
Most vagyok a tizenhatodik évbe.
Kár volna még engemet férjhez adni,
Rózsa helyett bimbót elhervasztani.

De azért csak a legényeken járt az eszük, még
akkor is, ha anyjuk szigorúságát hozták szóba.

Megver az édesanyám, nem tudom miér.
Tartottam szép szeretőt, talán biz azér.
Nem bánom én, ha ver is, ha agyon ver is,
Tartottam szép szeretőt, de még fogok is.

A legények iránti vonzalmukat bátran, nyíltan
árulták el.

..Pap kéri kezemet, ugy szégyenlem, hogy..
Legény mondja: üljek mellé, ugy örülök, hogy hogy hogy.
Még a szívem is dobog.

Egymás közti táncdalaik megkapó üdeséggel tár-
ják fel a leánylélek érzelmi skáláját a szerelem iránti
vágytól a tréfás hangig.

..Hej tulipán, tulipán, Teljes szegfű, szarkaláb,
Tele kertem rózsával, Szerelemnek lángjával..

Nyisd meg leány kapudat, Hadd kerüljem váradat,
Rózsafának illatja Az én szívem biztatja.

..Addig a házamból ki nem megy,
Mig három szál gyertya el nem ég.
Lám a negyedik is félre ég,
A szerelemből mégsem elég..

.. Tudok szőni, tudok fonni, tudok motollálni,
A nyüst közt is, borda közt is tudok motoszkálni.
Három orsó hat gombolyag, talán lesz egy pászma,
Turka kötő lesz belőle, de szép lesz a ránca.

A csipkelődő, csufolódó hangu leánydalok olykor-olykor célbavették a menyecskéket:

Menyecskének nem jó lenni, mert keveset adnak enni.
Keves, keves az a rántott leves,
Menyecskének de keserves.

..Az a híres-i menyecske,
Ringyet rongyot hasitgatott az este.
Nem kell néki az orsó,
Csak a csak a csak a pálinkás korsó..

Kicsufolták az öregeket is. A legkedveltebb fonóházi vigballadában /"Elmentem a malomba" 1. példatár 416.o./ a perecsütést mondták el a liszt őrlésétől kezdve a perccel elkészítéséig, s ekkor "...Az öreg ezt meglátta, folyt is érte a nyála.." de ebből bizony nem eszik.." .. az öreget botold ki, az öreget botold ki, told ki, botold ki, told ki, botold ki.."

Nem kimélték a legényeket sem, ha pajkos kedvük úgy kívánta, hogy őket is kicsufolják. A kislány mint a páva, vigan jár a fonóházba,

..De a legény mint egy kutya,
Koncsorog egész éjszaka.

Még mulatni se tud, mert nincs miből:

... i legényeknek Nincsen pénzek szegényeknek,
Muzsikust is fogadnának, Hogyha pénzér nem adnának.

Járnak-kelnek a fonóház körül, de olyan gyávák,
hogy nem mernek bejönni..

Nem danolok már én nagyon, Mer kihallik az ablakon,
Három legény hogy hallgatja, Odafagyott az ajaka.

Hozzuk csak ki a kis gyertyát, Olvasszuk fel az ajakát.
Bomoljon meg az ajaka, minek nyomta az ablakra.

..Ez a legény szálmakalap, Csókért jár az ablak alatt,
Fredj kislány, adjál neki, Ne törje a rossz odaki..

Tuláradó kedvükben kicsufoltak aztán mindenkit,
csak a lányágot dicsérték. A legény piszokkaparó vasge-
rebllye, az ember poros kosár, az asszony csörgő kacsa, de
a kislány arany bárány, akit puha párnán kell elaltat-
ni /L. 273. old./

A fonóházi leánydalok legtipikusabb csoportját
a párosító, vagy kiházásító dalok alkották. Ezek a dalok
mindig egy-egy jelenlévő lányra, s arra a fiura vonat-
koztak, akinek a vonzalmát felfedezték a leánycimbora
iránt. E dalok általában tréfásan enyelgő, csipkelődő
hanguak voltak, de a sértésig sohasem mentek.

A lány, akit barátnői nótába hoztak, ritkán haragudott
meg, inkább akkor neheztelt meg, ha komoly kifogása volt
azzal a fiuval szemben, akinek a nevével az övét össze-
danolták.

A párosításban, kiházásításban sokféle helyzetet tudtak
teremteni. Nótába hozták a célbavett leánycimbora any-
ját, aki nagy gondban van, hogyan adja férjhez:

.. Hányja veti a kanalát, Kihez adja /Bözsí/lányát.
De nem kell félnie.

/Varga Pesta/ a pitarba Ott áll egy nagy szürkankóba.

Ne fájjon a kelmed feje, Én leszek a kelmed veje.
Hát a legény mit hagyott a kislány ágyán?

/Dolmán Julcsa/ selyem ágát magosra vetette,
Varga Pesta/ a kalapját rajta felejtette.
Hozd ki Julcsa a kalapom, hadd tegyem fejemre,
Hogy ne süssön a fényes hold ragyogó szemembe.

Annyira szerelmes a legény, hogy még a patakot is átugorja a kislány kedvéért. De érdemes is..

Julcsa jár utána, csókot hány utána,
Ő ám a kislány..

Nótázásukba még azt is belehozták, hogy meglesik, mit csinál a két szerelmes egymás társaságában..

Be-benézünk az ablakon, Ki kártyázik az asztalon,
/Varga Pesta/ ül a székbe, Juliskája az ölébe..

Hangzott aztán a nótás figyelmeztetés, gondolkozzanak csak, mi lesz a szerelmeskedés vége.

Kedvelt helyzetkép volt az is, hogy megy több legény a kislányhoz udvarolni:

Mennek a bakák, lassan haladnak,
..... háza előtt megállapodnak.

Egyik se jó, másik se jó, végre a harmadik, a kidalolt legény lesz a kedves.

Igen bájos rögtönzés volt a dal a szerelemkerékről: hogy forog a kidalolt láncimbora a szerelemkerek közepén, s szeretője hogy nézi:

Este van már, nincsen meleg, Forog a szerelemkerek,
/Dolman Julcsa/benne forog,/Varga Peste/ rámosolyog.

A nótában úgy tettek, mintha párbeszédbe elegyedtek volna kidalolt barátjükkal és úgy leplezték volna le szerelmét:

Három véka kendermag, kendermag,
Hát te Julcsa kié vagy? kié vagy?
Nem vagyok én senkié, senkié,
Csak a /Varga Pestaé, Pestaé/.

Kidalolták, milyen ajándékokkal udvarol a nótába
került lány szeretője.

Árok szélén kacsatojás,..... de pántlikás,
Nem az Isten adta neki, vette neki.

/..... Böske/, hova oly csinoson?
Mi lobog a karcsu derekadon?
Selyem-kendő, de rojtos az alja,
..... vette a vásárba.

Átment patakon a harcsa, Átment /Varga Pesta/rajta,
Átvitte a bugyellárist,/Julcsának/vesz gyöngykalárist.

Kifogyhatatlanok voltak a mulatságosnál mulat-
ságosabb szerelmi helyzetrajzokban. A kidalolt párt
két szál deszkán festették meg, hogy usznak a vizen,
hogy kacsingatnak egymás szemébe. A kislány falra
biggyesztett mézes bögre. Szeretője leveszi, körülnyalja,
meg felteszi. Leszakadt a lányék háza teteje. Egy darab-
bal elszaladt a fiu. Nem baj, nem lesz kár belőle, ugyis
ez a fiu veszi el majd a kislányt. Gyepre teríti Julcsa
a keszkenőjét. Csak úgy pattog a sok kukorica rajta.
Szeretője meg kapkodja egymás után. /L. 223. old./

A dalban való összeboronálás leghatározottabb
hangja a házasságkötéssel való kidalolás.
Régi szokás volt a férjhezmenő lány házának feldiszi-
tése lobogóval, kendővel. Erre emlékeztet ez a régi ki-
házasító dal:

Kitették a selyemkendőt lobogni,
Elmentek már X.Y-t tudatni,
Jobb lesz néked X.Y. mint nékem,
Téged vesz el /legénynév/ nem engem.
/Palócságnál és a matyóságnál sokáig igen népszerű volt/.

A házasságkötés őszi időszakára utal:

Avas alma fehérét virágzik,
X.Y. ősszel házasodik.
Én is elmegyek a lagzijába,
/lánynev/ -t viszik el hozzája.

A fonóba bekerültek lakodalmas dalok is, ha a helyzet
ugy hozta, hogy a láncimbora és az ajánlott legény nevének
összedalolásakor lakodalmi hangulat fogta el a lányokat.

Varga Julcsa udvara, udvara, udvara
Márványkőből van rakva, rakva de kirakva.
Az is azért van rakva rakva de kirakva,
Vince Gyurka csizmája most kopog be rajta.

/Harda Piros/ házak előtt Három águ diófa nyőtt,
Három ágnak hat levele, Rajta /Szécsi Pista/ neve..

Ezek a párosító, kiházasító dalok nem mindig ülve
hangzottak. Friss, pattogó ritmusu volt a legtöbb. Szívesen
táncolgattak ezek némelyikére is, úgy mint a többi leányda-
lokra..

Ritkább esetekben gyujtottak rá olyan kötődő, élcelődő dalok-
ra, melyekben nem sikerült, vagy rosszul sikerült házasság-
ról daloltak, ...

Ha közben telt, mult az idő, s késtek a fiuk a látogatással,
a legényvárás hangulatában szólaltak meg a legényváró dalok,
hol hívogató, hol türelmetlen hangon.

Árpkása riskásával keverve
Tizenkilen éves legény, gyere be,
Tizenkilen éves legény, gyenge viola,
Én vagyok a szive vigasztalója.

..Este van már, késő este, kilencet ütött az óra,
Az én kedves kis angyalom mégse gyön el a fonóba.
Vagy haragszik, vagy beteg, vagy talán nem is szeret,
Igy hát kedves kis angyalom, tiltva vagyok én tetőled.

A-i legények Fonóházba mennének.
Addig-addig ballagnak Üres házra találhatnak.
Ladi-ladi-ladilom,
Fene tudja, hol mulat a galambom.

A legényvárás hangulatába belevegyült a reményke-
dés hangja is, mely vonzó, kedves, üde természeti képet
festett az egymással találkozó fiatalokról.

A ...-i sugár torony jaj de messzire ellátszik.
Közepébe, négy sarkába négy szál rozmaring lehajlik.
Kettő hajlik a vállamra, kettő a babáméra,
Igy hát kedves kis angyalom, tied leszek még valaha.

A fonóházi lánynótákhoz vehető még a valaha
széltében nagyon elterjedt, igen népszerű "Én elmentem
a vásárba félpénzzel." - daltipusa. Ismerték Borsodban
is többfelé /L. 313. old./, olyankor szerették dalo-
lászni, amikor próbára akarták tenni egymást, ki hoagy
figyel a nótára. A nótában szereplő, egymás után megvá-
sárolt tyuk, kakas, csirke, pulyka, liba, stb.. növekvő
sorrendjét tévesztés nélkül kellett fordított sorrendben
vissza-visszadalolni. Nem egyenként, hanem közösen egy-
szerre. Akin észrevették, hogy tévesztett, tréfásan meg-
büntették: vizet itattak vele, féllábra állították, le-
guggoltatták, hátba ütögették, stb..

A fonóházi leánydalok tárgykörébe kapcsolódtak különböző
házimunkák /sütés-főzés, virágültetés, bevásárlás, stb.. /

a szövés-fonáson kívül, - e dalok gyakran tánc, játék közben csendültek fel.

A balladák közül inkább a vigabbakat szerették egymás közt dalolni, /"Elmentem a piacra", "Felkontyolták a német" - balladatípusok/ - melyek a leányélethez szorosabban kapcsolódtak.

A fonóházi leánydalok a maguk egészében a legényektől kezdetben elkülönülő, fonogató leánycsapatok hangulatvilágát fejezték ki. Aránylag kevés volt ezek között olyan, mely fonásról, fonóról szólt. El sem képzelhető, hogy a fonás képzetére szűkültek volna le. Mondanivalójuk több volt, mint a gyzsaly, orsó, fonás. A dalok mélyén a legények iránti érdeklődés és válukozás rejtőzött. Az az érdeklődés, az a hangulat, hogy mikor jönnek már a fiuk.

A dalnak a munka ritmusába való kapcsolása, a házimunka volnaűkozásainak dalbafoglalása, a tartalmi felépítés ősi elemei régi életmódot tükröző kezdő szólamok. Ezekre épült az a költeszet, melynek mondanivalóját egy szóban ifgy foglalhatnók össze: ifjuság.

---.---

Mesék, mendemondák, találós mesék.

A visszaemlékezés bizonyosága szerint régen a lányok közt is voltak ügyes mesemondók. A lányok közös szórakozásai alkalmával, különösen a vegyes fonókban, amikor lányok, asszonyok gyakran együtt voltak, az asszonyok szívesen meselgettek, s meséiket áthagyományozták a leányifjuságnak. Olyan meséket szóialtattak meg legszívesebben, melyeknek hőse a fonó leány. Boldogságra, szerelmre vágrik, de vágra megvalósulását megdöböntő, rémes körülmények akadályozzák. Vagy az ördög válik szeretőjévé és akarja elvinni, vagy halott legény áll meg az ablaka alatt és siiba akarja kenyszeríteni. A lány szabadulni igyekszik ezektől a rémek-

től. A mesék tulnyomó többségében sikerül is megmenekülnie vagy az örök tanácsadó, a keresztanya, vagy tapasztalt tudós öregasszony segítségével, vagy pedig szent eszközökre /többnyire az imaolvasóra/ bízva magát, s ezek segítenek rajta, a megmentő kakasszó elűzi a rémet. Vagy ha meg is hal, a sírjáról virág nő ki, s ebben él tovább, visszanyeri alakját, s egy királyfi oldalán folytatja életét. Ezeket a rémmeséket nagy izgalommal, s borzalommal vegyes élvezettel mondogatták el és hallgatták végig.

Kedvelték a temetői tárgyú mendemondákat is. Vakmerő legényekről, lányokról szóltak ezek a históriák, akik éjszaka kimentek a temetőbe és fogadásból vagy nyársat szurtak ott le, vagy elhozták a sirok keresztfáit, fejfáit, grertyákat, regélgettek a vakmerő lányról, aki kilopódzott a temetőbe, lekapta a halott legény fejéről a kalapot és behozta a fonóházba.

A temetői tárgyú mesék és regék elmondásának közvetlenül, vagy közvetve, megvolt a maga realitása, élményi alapja: a temető megkisértése, a fonóélet eme hihetetlennek tűnő szokáseleme: a temetőbejáráskálás és a sirokkal üzött rossz tréfák a fonóházbelieknek a valóságban átélt kalandja volt. /L. 217. old/.

A legények érkezése előtt kedvelt szórakozás volt a találós kérdések feladása és megfejtése is.

A találós mesék megfelelték a lányok érdeklődési körének /szövés, fonás, háztartás, házi környezet, természeti jelenségek/.

Sok rejtvény született meg a szövő-fonó eszközökről, a kenderről, a fonás, szövés munkájáról, ugyyszintén a házi eszközökről, a házi környezetről, házrészekről, házberendezésről, házi munkáról, erdőn-mezőn való gyűjtögetésről, s a természeti jelenségek költői szépségű találós meséit is gyakran megszólaltatták.

A dalok, balladák, mesék, találós mesék széles körökben elterjedtek Borsodban is és az egyetemes hagyománykincs részeivé váltak.

Lányok játéakai.

A nagyleánykor zárthelyi fonójátékai az ülő munka közbeni felüdülést jelentette. Bármilyen szívesen beszélgettek, dalolgattak, nem bírták sokáig a guzsalytalpon vagy kiscsúszken való üldögélést. Már a nótaszó is gyakran táncra buzdította őket.

Játékaikban a fiatal szervezet mozgásvágyát tartalmazó és ötletesen, stílusosan fejezték ki. Ezekben az ügyes formákba öntött nancurozásokban, ritmikus mozdulatokban volt elgondolás, életből ellesett hasonlat és felépítés, megszerkesztés.

Három főbb csoportjukat emelhetjük ki: táncos játékok, testedző játékok és beugrató tréfák. /Adattár II. 524. - 571. old./

A táncos játékokat dallal játszották. E játékok lejátszásában a köznapi élet egy-egy kedves pillanatát, s gyakran a női munka egy-egy mozzanatát jelenítették meg /kendertörés, sütés-főzés, virágültetés, szövés-fonás/, vagy természeti jelenségekre utaltak, vagy csak a mozgás szépségét csalták ki egymásból. Némelykor a párosító, legényváró dalokat kötötték össze tánccal.

E játékok megjelenésében nem annyira a mozgáselemek sokfélesége, mint inkább a térforma szerepe domborodott ki /köralakítás, arc-sor, páros sor, kigyóvonal, helycsere fel- egyenesedő, guggoló helyzetben, vagy dobbantó, ridázó mozdulatokkal, csillagtérforma. Egyedüli eszközük a tánchoz a guzsaly volt. A guzsalytáncra azonban már csak homályosan emlékeznek /Dél Hernádvölgy/.

Igen ritkán és szórványosan, de megtörtént, hogy ülve táncoltak. Egymáshoz közel, körbe tették a székeket, s a széken ide-oda hajladozva, csak kinyújtott lábukat mozgatták

felemelve, s egymáséihoz ütogetve, talpukat fonogatva, bokázva /Zempléni Hegyköz-Nyiri/.

Sok táncos fonójáték szűnt meg Borsodban is és került át a gyermekek körébe gyermekjátéknak.

A testedző játékokkal izmaikat és érzékszerveiket foglalkoztatták. Ezek zömét összefogozva játszották, s gyakran eszközt is használtak hozzájuk: sodrófát, seprőt, serpenyőt, kutacsot, kisszéket, kendőt, törülközőt, sőt még a csizmájukat is lehúztak. Ezeket az erősebb mozdulatokat kiváló játékokat rejtve játszották. Letűgagonyozták az ablakot, jól bezárták az ajtót, hogy ne jöhessenek be a legények, s ne lássák őket. Tornázásukhoz nem voltak külön hozzáálltózva. Ruhájuk tartására nem tudtak mindig vigyázni. Csak elcsuszott rajtuk a szoknya, s testük rejtett szépségei előtűntek. Egymáson szívesen elmulattak, sőt, arra törekedtek, hogy minél nagyobb dévajságot csapjanak, de ezt csak egymás közt tették meg. Tiltotta a szénóren, hogy megmutassák a legényeknek, mit tudnak. Akadt azért köztük áruló, aki összebeszélt a legényekkel és kiadta barátánait közszemlére. De megjárta. Csúnyán elverték, s egy darabig be se hozták az aguk közé a lányok. /Borsodszentgyörgyi adat/.

A fonóházi leánytornák egy részét a legények játékaiból vették át /lóraugrosó, ördögmotolla, bothuzás, seggreverőcske/, de aránylag csak keveset. E testedző játékok jellege az esetek többségében határozottan női.

Elnevezésük és lejátszásuk menete azt bizonyítja, hogy legnagyobb részük különböző munkamozdulatok utánzása. /Olajütés, kenyérsütés, motollálás, köszörülés, lisztörülés, galuskahányás, diótörés, pecsenyeforgatás, stb./, de van köztük olyan is, mely természeti jelenségekhez fűződik /szarkajáték, békázás, cincigér/. Némelyikük régi, hajdan szertartásként szereplő népszokás játékos továbbélésének fogható fel /gunárnyakszakítás, kacsurhuzás/. Csak kisebb részük viseli a

játékeszköz nevét, s lejátszása elvonatkoztatottan csak ügyességi próba. Vannak olyanok is /paprikajancsizás, frankhernyózás/, melyek cirkuszi mutatványokra emlékeztetnek, gyaníthatólag ezek hatására keletkeztek.

Igen sok testhelyzetet használtak ki, s a test minden izmát foglalkoztatták. Volt bennük emelő, nyújtó, húzó, forgó, ugró, lendítő, billegő, ütő, egyensúlyozó mozdulat, s megjelenésük vagy mutatványos, vagy mérkőző jellegű látványosság volt. Sikálóval huzzák egymást, kis szék fölött billentek, vagy egyensúlyozták egymást, a sikálót /sodrófa/ olykor-olykor úgy használták, mint tornaszert, mint a nyújtót, ilyenkor ezt két lány tartotta. Hol egymás felett billentek át, hol egymást elrugva, billentek szét, hol a földön egymás elé ülve, egymást ölbevéve, lendületek jobbra-balra.

Az érzékszervet fejlesztő játékokban füllel és tapintással ügyeskedtek, /cicázás, csombózás, pacskózás, cincigérkézés/, figyeltek, ugyanakkor gyors mozdulatokra is felkészültek. Eszközökül összesodrott vagy csomóra kötött kendőt, törülközőt, vagy kutacsot használtak.

Legszebbek közé tartoztak a fonás gyorsaságát, ügyességét fejlesztő versenyjátékok /"faluzás", "paraszás" a barkóságban /L.566. old./

A beugrató játékokat azért játszották, hogy egymást kómikus helyzetbe hozzák. Megtörtént a legügyesebb lánnyal is, hogy becsapták. Felkeltették és kihasználták a kíváncsiságát, lekötötték a figyelmét, utána meglepő helyzetbe hozták. Megkötözték, felborították, bevizezték, stb.. Természetesen, a beugrató tréfával csak egyszer lehetett becsapni a kiszemelt áldozatot.

A játszadozással, bármily jól is esett, csinján kellett bánni. Az elvégzendő fonás, az otthoni ellenőrzés, gyakran a fonóház jelenlévő gazdasszonyának figyelmeztetése

megfelelő korlátok közé szorította őket. Arra is gondolni kellett, hogy jönnek a legények, rendben kell fogadni őket.

Fonóházi leánybabonák, legénybűvölések.

Már az együttlét lírai pillanataiban kitűnt, mennyire a legényvárás hangulata töltötte be őket. Még hangsúlyozottabb szerepük volt a legényvárásban a szerelmi jóslásoknak és a legényidézéseknek. Ezek az apró, ártatlan boszorkányságok, különösen a legényidézések, a női lélek őstitkaiba engednek néhány betekintést. Meglátszik, milyen becsben tartották a fiukat, hogy ragaszkodtak hozzájuk, s hogy igyekeztek megnyerni őket. Jóslásaikban, bűvészkedéseikben felhasználták a kendert, guzsalyat, házi eszközöket, sőt, ha hozzá tudtak jutni, bizonyos ruhadarabokat is.

A leánybabonák egy része már magához a munka menetéhez kapcsolódott /szöszbábu kiütése, fonal rácsapása, ráverése az orsóra, jóslás az elguruló orsóval/ /V.ö. 175. old/, de közben le-letették a munkát, s úgy kezdtek bele a varázslásokba.

Jóslások. A bábukicsapáson kívül általában elterjedt jósló kísérletezés volt a csepűégetés. Leállítottak az asztalra, vagy a fonóház földjére egy darabka csepüt, meggyújtották, s azt figyelték, hogy lángolva milyen irányban dőlt el. Amerre eldőlt, abból az irányból várták a vőlegényt. Ennek a csepűgyújtásnak a baroktságban egyik jellegzetesen szép, kedves változata volt a bábuégetés. Járdánházán emlegetik, hogy a század elején még igen divatban volt. Az érdekelt lány két kis bábut formált a csepüből, huzott neki kezét, lábát, fejét. Az egyik bábu ő, a másik az a legény volt, akire gondolt. A bábukat szembeállította és két kézben tartott egy-egy égő gyufával egyszerre gyújtotta meg. Leste, hogy dőlnék el. Ha egymás felé dőltek, jó jel volt, házasságot jelentett az összedőlés, de ha elvál-

tak, vagy az egyik ellenkező irányban dőlt el, a jósló lány már legyintett - nem lesz semmi a férjhezmenésből. A Délbükkségben tálba tettek egy szöszdarabot, a fiút meg a lányét, úgy, hogy a darabkák egymást keresztezték. Meggyújtották, s az égő kender mozdulatait figyelték. Egymásra borulnak-e a darabkák még jobban, vagy elkunkorodnak egymástól? E szerint jósolgattak hűséget, vagy hűtlenséget.

A Bódva völgyén, Csereháton, Száraz völgyben a tüzzel való jóslást úgy is emlegették, hogy egy szál égő gyufát vettek a kézbe, s körmükig égették le. Amerre az égő, majd elhamvadó gyufa hajlott, abból az irányból várta a lány jövődöbelijét. Délbükkségben /Cserepváralja/ megfigyelt visszaemlékezés: gyertyafaggyut csöpögtettek egy tál vízbe, a kedves legényre gondolva. Lesték, hogy terjed-e a faggyucsepp a vízben? Ha kicsinek maradt a csepp, azt jelentette, nem szívesen, nem a kislány kedvéért jön az illető legény a fonóba. De ha elterült a csepp, jót jelentett: szívesen eljön érte.

Valaha igen nagy, szélesen elterjedt szerepe volt a fonóházi szerelmi jóslásokban a szitának, ennek a bűvös házi-eszköznek. A szitaforгатás /rostaforгатás/ a beleszurt és kétujjra akasztott ollóval mint tolvajnyomozó mágikus eljárás szélteben-hosszában ismert volt. Erre emlékeztetnek a lányok ártatlan kis szerelmi jövődölései szitaforгатással.

A házasságjósló szitaforгатásnak két változatát sikerült feljegyezni a Hernád tájáról és a Szárazvölgyből. A megye más tájain kutatva, csak annyi közléshez jutottam, hogy hallottak szitaforгатásról, mellyel a lányok vagy jövődö völegényeik nevét, vagy egyáltalán, férjhezmenésük idejét jósolgatták, de bővebbet nem tudtak mondani. Az említett helyekről azonban elég pontos leírást adtak. Hernádnémetiben, Böcsön a szita belső falát négy mezőre osztották, s mind a négy mezőbe kékitőbe mártott libatollal, vagy koromba mártott pálcikavéggel fiuneveket irtak. A szitát kenderfonalon fa - vagy vaskampóra akasztották, majd balkézrel egyszer megütötték, hogy forduljon el. A szita pörgése lassult, majd megállt. Aki megütötte, figyelte a megállás pillanatát. Amilyen legénynevet ebben a pillanatban le tudott olvasni a szita

belső faláról, azt mondta, hogy ilyen nevű vőlegénye lesz.

Szárazvölgyön megfigyelt emlék: /Szuha-környék/ - a szitát az asztalra helyezték. Gyuródeszkát tettek rá lapjával, majd megütötték a gyuródeszkát oldalt. Aki megütötte, figyelte ennek forgását. Ahányat fordult a gyuródeszka, azt tartotta, hogy annyi év múlva megy férjhez. Ha lebillent a deszka, ez azt jelentette, hogy jövő évre nem megy férjhez.

A Bódva-völgyben /Szalonna/ csizmaméréssel jósolgattak. "Férhe megyek-e jövőre?.." a kíváncsi lány a fonóházban lekapta ballábáról a csizmát s az ajtóhoz dobta. Ahol leesett a csizma, ott felkapta, s az ajtóval szemközti falhoz hátrálva, lemérgette a csizmaszár hosszát egymás után. Ha pontosan a falhoz talált a csizma bármelyik végével, jót remélt: jövőre férjhezmegy ahhoz a fiúhoz, akit gondolt.

A felső Hernádvölgyben, felső Csereháton sokat emlegetik a kendermaggal való jóslást. Kendermagot szórtak a favágó tőkére /tőcikre/, apjuktól nadrágot csentek el, ezzel a nadrággal végigbarázdálták /"barázdálták"/ a tőcik tetejét úgy, hogy rátapadt jónéhány szem kendermag. A nadrágot éjjelre a fejük alá tették, s arra gondoltak, ki jön majd értük. Amilyen legényről álmodtak, az, vagy olyan nevű lesz a férj.

A Bodrogekőben és az Abauj-zempléni Hegykőben Luca estén karóval jósolgattak. Elmentek karót olvasgatni. Kimentek a fonóház közelébe, oda siettek, ahol sok lécből vagy karóból álló kerítést láttak. Tetszőleges karótól indultak el, s kilenc karót számoltak meg. Bodrogekőben így olvasták: "se nem egy, se nem kettő, se nem három, ... stb.. se nem nyolc, csak a kilenc, a kis Ferenc." Ha a kilencedik karó nagy volt, azt tartották, hogy magas, ha kicsi volt, hogy alacsony termetű

legény lesz a férj. A Hegyközben csak egyszerű olvasással ment. Még azt is beszámították, egyenes-e a karó? A hegyköziek a görbe karóhoz érkezőnek mondták: "hát .. görbe lesz az urad.."

Általános szokás volt Borsodban is a zsuppos házak ereszének megveregatése. Lesték, mi hull a kötőjükbe? Ha buza, akkor gazdag házhoz mennek. Ha rozs, vagy árpa, szegény ember lesz a férj. Legjobban a kukacotól féltek. Ha ez esik a kötőjükbe, vége a becsületnek.. k...k lesznek.

Legényidézések. Az általánosan ismert kemencébekiablás és a kapcafőzés Borsodban is közönségesen elterjedt bűvölőmód volt. Mindenki annak a legénynek a nevét, akit szeretett, belekiablalta a kemence kürtőjébe. Erre a hívó hangra megjön az elmaradozó legény. Szokták úgy is szölongatni a fiukat, hogy lehúzták saját csizmájukat, s ennek szárába kiablálták be a várva várt fiu nevét. - A fiu kapcájából egy darabkát - a fiu anyja segítségével - elcsentek. A kapcadarabot forró vízbe dobták és főzték. Az elmaradó legénynek erre viszketni kezdett a talpa, s addig nem nyugodott meg, míg a fonóházba meg nem tért.

Még merészebb bűvölés volt: saját kapcájukból főztek egy darabkát, a főzetet félre tették, s abból egy-két cseppet a fiu italába csempészték. Ezzel "magukhoz rontották" őket. /Északborsodi megfigyelés/. /Járdánháza, Arló/.

A barkóságban úgy is ment az idézés, hogy "legényt kavartak" /Borsodszentgyörgy/. Hegyes, forrásos helyen könnyen ment a legénykavarás. Ki-kiszaladtak egy-egy lyukas fakanállal a "csorgóhoz" /erdei forrás/, és háromszor erősen megkavarták annak vizét, miközben kiki a maga legényének nevét elkiáltotta. Utána visszaszaladtak a fonóházba.

Délbükkeljén, s a matyóság egy ottani szigetén, Tardon igen emlegetik a "legénykaparást".. Kiszaladtak a guzsalyszárral a fonóház elé, vagy a hidra, ha volt a közelben, lábuk közé

vették, először úgy tettek, mintha férfi módon pisiltek volna, ezután háttal a fonóház irányában lehajoltak, s lábuk közt havat kapartak a guzsaly talpával a fonóház felé. Azzal biztatták egymást, hogy ne lesz már legény, kapartunk magunknak legényt. Ezzel visszasiettek a fonóházba. /Tard, Cserépvár-alja/.

A megye északi felében még gyakran emlegetik a legényidézést sepréssel - hasonlóképpen a legénykaparáshoz, csak a havat seprővel kotorták a fonóház felé.

Az odabüvölésnek még egy sajátos módját sikerült kinyomozni az északborsodi tájakról. Falon lévő tárgyak megforgatását, vagy levételét. Vagy a képeket fordították meg - egyik-másik helyen meg is szölongatták a megfordított szentképeket: "Atya, Fiu, Szentlélek, jöjjenek a legények!" /Ládbesenyő, Demak/, vagy a tükör, vagy a szita helyzetén változtattak. A felső Bódvavölgyön, felső Csereháton a kistükröt úgy fordították meg, hogy tükröző felük a falal érintkezzék. Felső Hernádvölgyön és az abauji-zempléni Hegyközben gyakran emlegetik, hogy a szitát vagy a lányérokat fordították meg a falon. Ugyancsak e tájakon még erősen él a fedősapás emlékezete. Lekaptak egy-egy fedőt a falra erősített fedőtartóról, s alsó lapjával lefelé fordítva, rácsapták az asztalra a kívánt legény nevének elkiáltásával.

A fiuk hallomásból tudtak ezekről az apró fogásokról. Néha aztán tréfával válaszoltak. Megtudták egyszer Domaházán /hangonyvölgyi barkóság/, hogy főzik a kapcát. Be is csempészték egy rossz bakancsot az asszony lábasába, a főzelékbe. Volt nagy meglepetés, amikor a bakancsot megpillantották a lábasban. Persze, az okozott kárt a fiu megtérítette, de az eseten évekig derültek.